

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ГОД. XXVI

АПРИЛ, 1905

БРОЈ 4

СЛУЖБЕНИ ДЕО

УКАЗИ ЊЕГОВОГА ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА СРБИЈЕ ПЕТРА I

УНИВЕРЗИТЕТ

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I од 31 марта 1905 године, на предлог г. Министра просвете и црквених послова, постављени су :

за ванредне професоре Универзитета :

у техничком факултету :

за машинске конструкције г. *Јован Станковић*, виши инжињер железничке дирекције;

за науку о стиловима г. *Никола Несторовић*, архитекта министарства грађевина; и

за пројектовање града г. *Драгутин Борђевић*, архитекта министарства грађевина.

за сталне доценте Универзитета :

у филозофском факултету :

за Грчки језик и Књижевност г. д-р *Василије Ђерић*, ванредни професор Велике Школе на расположењу;

за Класичну Археологију с обзиром на српске земље г. д-р *Милоје Васић*, пређ. доцент Велике Школе, помоћник чувара Народног Музеја;

- за Немачки језик и Књижевност г. д-р *Милош Трифунац*, суплент гимназије;
- за Језике и Књижевност источних и западних Словена г. д-р *Радван Кошуткић*, пређашњи лектор Велике Школе;
- за Физику и Хемију г. д-р *Милоје Стојиљковић*, пређашњи доцент Велике Школе;
- за Историју Филозофије г. д-р *Драгиша Бурић*, пређашњи доцент Велике Школе;

у правничком факултету:

- за Народну Економију г. д-р *Момчило Нинчић*, секретар министарства иностраних дела;
- за Финансију и Статистику г. д-р *Велимир Бајкић*, пређашњи доцент Велике Школе;
- за Римско Право, г. д-р *Драгољуб Аранђеловић*, пређашњи доцент Велике Школе; и

за привременог доцента Универзитета:

у филозофском факултету:

- г. д-р *Божидар Николајевић*, пређашњи суплент гимназије.

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 31 марта 1905 године, на предлог г. Министра просвете и црквених послова, постављен је:

у **Универзитету**: за учитеља прве класе техничког факултета за Припремно Цртање г. *Петар Раносовић*, виши учитељ цртања Велике Школе на расположењу.

ВЕЛИКА ШКОЛА

ПЕНЗИОНИСАЊА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 31 марта 1905 године, на предлог г. Министра просвете и црквених послова, а по саслушању Министарског Савета решено је:

да се г. д-р *Војислав Бакић*, професор Велике Школе на расположењу, по својој молби, а на основу § 69. закона о чиновницима грађанског реда, стави у стање покоја с пензијом која му припада по годинама службе.

да се г. *Милан Андоновић*, професор Велике Школе на расположењу, по својој молби на основу § 70. закона о чиновницима грађанског реда, стави у стање покоја с пензијом која му припада по годинама службе.

ВЕЛИКИ ДУХОВНИ СУД

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 19 марта 1905 године, на предлог господина Министра просвете и црквених послова, постављен је :

у Великом Духовном Суду: за секретара г. *Видоје Мишовић*, писар друге класе Касационог Суда и досадашњи писар Великог Духовног Суда с тим, да ову дужност врши поред своје редовне дужности.

РАЗРЕШЕЊЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 16 марта 1905 године, на предлог г. Министра просвете и црквених послова решено је :

да се г. *Д-р Чедомиљ Митровић*, ванредни професор Универзитета, разреши од дужности секретара у Великом Духовном Суду по својој молби.

ДУХОВНИ СУД ЕПАРХИЈЕ ШАБАЧКЕ

ПОСТАВЉЕЊЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I од 1 марта 1905 године, на предлог г. Министра просвете и црквених послова, постављен је :

у Духовном Суду Шабачке Епархије: за члана свештеник г. *Марко Мигић*, капелан причиновићске парохије.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

ПОСТАВЉЕЊЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 19 марта 1905 године, на предлог г. Министра просвете и црквених послова постављен је :

у Народној Библиотеци: за писара друге класе г. *Јован М. Трифуновић*, пређашњи библиотекар Војне Академије.

БОГОСЛОВИЈА СВ. САВЕ

ПОСТАВЉЕЊЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 1 марта 1905 године, на предлог г. Министра просвете и црквених послова, постављен је :

у Богословији Св. Саве: за ректора, свештеник г. *Стеван Веселиновић*, професор исте школе.

РАСПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Окружним школским одборима

По чл. 23 закона о народним школама упис у I разред врши се од 1 до 16 маја. Многа деца у овом размаку времена нису узела седму или осму годину и стога месни школски одбори неће да уписују ту децу у школу. Зато се родитељи обраћају Министарству просвете и моле да се одобри упис њихове деце.

Да месни школски одбори и нехотично не би грешили приликом уписа, наређујем да у I разред уписују и ону децу која ће до 1 септембра узети седму (по градовима) или осму (по селима) годину, ако то родитељи желе. Деца која до 1 септембра нису узела седму односно осму годину, не могу се уписати у I разред према закону, нити се смеју примати да походе школу као приватни ученици.

Урадите даље што треба по овој мојој наредби.

ПБр. 5286

10 марта 1905 год.
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,

Анд. Николић с. р.

Окружним школским одборима

У чл. 33. закона о народним школама није одређено колико лекара треба да утврде да је неки учитељ неспособан за службу, па да га с тога треба пензионисати. Исто тако није речено ни то да ли у овим случајевима лекаре одређује школска власт или их узимају сами учитељи који желе да се пензионису. Зато, да би се избегле могућне злоупотребе у овоме, одлучио сам, с обзиром на чл. 86. закона и мишљења Главног Просветног Савета, да се одсад могу стављати у пензију учитељи и учитељице, по чл. 33. школског закона, само на основу лекаског уверења тројице лекара које Министар просвете одреди, и који ће бити дужни да у уверењу утврде и идентичност личности учитеља кога су прегледали.

Ову моју одлуку саопштити свима учитељима и учитељицама.

ПБр. 5394

11 марта 1905 год.
Београд

Министар
просвете и црквених послова

Анд. Николић с. р.

Свима Управитељима учитељских школа

На основу чл. 8. закона о уређењу Учитељских Школа од 5. октобра 1870. год. а по предлогу Главног Просветног Савета одлучио сам да приложени %. Наставни план од сада буде наставни план свих наших мушких и женских учитељских школа.

При извођењу овога плана скрећем Вам пажњу на то да озбиљно настанете да се грађа из наставних предмета што правилније пробере и да се нарочито избегава непотребно понављање оне грађе, коју су ученици раније учили и савладали у гимназији.

Почетком идуће школске године радиће се по овоме плану само у I разреду, а у II, III и IV разреду радиће се према плану који је и до сад важио, па ће по њему и завршити своје школовање ученици ових разреда.

ПБр. 4511
9 марта 1905 год.
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,
Анд. Николић с. р.

НАСТАВНИ ПЛАН

За Учитељске школе (мушке и женске)

БРОЈ	НАСТАВНИ ПЛАН	РАЗРЕДИ				СВЕГА ЧАСОВА	НАПОМЕНА
		I	II	III	IV		
1	Хришћанска наука са црквено-словенским језиком	2	2	2	—	6	
2	Познавање грађанских права и дужности	—	—	—	2	2	
3	Српски језик и књижевност	3	3	3	3	12	
4	Руски или немачки језик с књижевношћу .	2	2	2	2	8	
5	Историја:						
	а) општа	3	2	2	—	7	
	б) грчка	—	—	—	3	3	
6	Математика (с геометријским цртањем) . .	3	2	2	2	9	
7	Земљопис	2	2	—	—	4	
8	Природне науке:						
	а) Зоологија с антропологијом и ботаником	4	—	—	—	4	
	б) Хемија с минерологијом и геологијом .	—	2	—	—	2	
	в) Физика с метеорологијом	—	—	3	—	3	
9	Хигијена (с примењним лекарством) . . .	—	3	—	—	3	
10	Педагогика:						
	а) Психологија и логика	—	3	2	—	5	
	б) Општа педагогика	—	—	5	—	5	
	в) Методика	—	—	—	3	3	
	г) Школски рад	—	—	—	10	10	
	д) Историја педагогије	—	—	—	2	2	
11	Цртање и лепо писање	3	2	2	—	7	
12	Црквено певање	2	2	2	2	8	
13	Нотно певање и свирање (на виолини) . .	2	2	2	2	8	
14	Пољска привреда (с основама народне економије)	2	2	2	—	6	само у мушкој учитељ. школи
15	Ручни рад (мушки или женски)	2	2	2	—	6	
16	Гимнастика (с народним играма и војним вежбањем)	2	2	2	2	8	војно вежб. само у муш. школи
	Свега	32	33	33	33	131	

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

ИЗВЕШТАЈ БИБЛИОТЕКАРА НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ

за 1904 годину

Министарству просвете и црквених послова

Према одредбама закона о Народној Библиотеци од 23. јануара 1901 год., част ми је поднети Министарству просвете и црквених послова извештај о имовини Народне Библиотеке на крају прошле и о раду њеном у току 1904 године.

А.

Имовина Народне Библиотеке

У току 1904 године Народна Библиотека приновљена је са:

- 960 дела (нумера),
- 33 рукописа,
- 28 писама и других писмена,
- 10 штампарских првина,
- 14 карата и слика (са 6 дупликата), и
- 108 новина и листова (са 94 дупликата)

Према томе, инвентари Нар. Библиотеке на крају 1904 год. имају у себи:

- 39.060 дела (нумера), са 83.450 књига и 15.059 дупликата,
- 867 старијих и новијих рукописа,
- 1.316 писама и других писмена,
- 208 штампарских првина,
- 2.436 карата и слика (са 72 дупликата), и
- 1.733 броја новина и часописа (са 513 дупликата).

Књиге су набављене:

- службеним путем: 607 свезака (са 1122 дупликата),
- поклоном: 241 свеска (са 55 дупликата),
- купином: 583 свеске (и 5 дупликата књига употребом оштећених)

Од рукописа приновљено је:

- поклоном: 29, и то рукописе под бр, 839, 840, 842—846, 848, 849, 851—863 поклоном је родољуб, поменути у извештајима претпрошле и прошле године; ркп. 835 и 866 послао је Њ. Преосвештенство Епископ шабачки.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Дмитрије; ркп. 837 поклонно је г. М. Миленковић, олд. терзија; ркп. 841 послао је г. Лука Грђић-Бјелокосић, преко г. Љубомира Стојановића академика; ркп. 847 и 850 поклонно је г. Мих. Ристић, српски консул у Скопљу; ркп. 865 добивен је од г. Петра Колендића, студента у Бечу; ркп. 836 био је међу штампаним књигама под бр. 17.350; а ркп. 838 и 867 нађени су међу старим књигама Библиотеци поклоњенима од стране г-ђе Хермине Николиће. Куповином набављен је једино рукопис под бр. 864.

Свих 28 писама унесени су у инвентар из раније незаведених писама, нађених у Библиотеци.

Од штампарских првина, оне под бр. 199—206 и 208 јесу поклон поменутога родољуба, а 207 извучен је из инвентара штампаних књига, где је била под бр. 3.855. То је уједно најстарија штампана књига, коју има Народна Библиотека, (Aeneas Silvius, Historia rerum ubique gestarum Venetiis 1477, imprim. apud Joannem de Colonia).

Карте и слике добивене су све службеним путем.

Од новина пак и часописа добијани су сви који су излазили у Србији у току прошле године. Неке часописе (махом непотпуне, који ће се имати поунити) поклонила су уредништва Просветног и Српског Књижевног Гласника. Многе, махом непотпуне, године појединих политичких листова, штампаних по разним местима у унутрашњости Србије поклонно је г. Доброслав Ружић, државни саветник. Највећи пак број приновљених листова нађен је у подруму испод Народне Библиотеке, где су годинама лежали незаведени, други пак део извађен је из политичких листова у Библиотеци, заведених под именом „разних листова.“

Управа Нар. Библиотеке веома је захвална свима дародавцима, а нарочито дародавцима рукописа и ових листова, који су Библиотеци били добро дошли да њима попуни многе своје непотпуне комплете и да констатује како у њој нема многих листова, који су ранијих година излазили по појединим местима у Србији.

Из горе изложеног прегледа набављених књига и других предмета у току 1904 године, види се како је куповином набављено доста мало књига. Управо на куповање књига Народна Библиотека ваљда никад није мање потрошила него прошле године, јер ма да јој је кредит буџетом одређен на ту партију био већи него многих ранијих година, утрошено је мање. Томе су два узрока: прво, прека потреба да се повежу књиге ранијих година набављене а још не повезане, и које се на основу правила о уређењу и раду у Библиотеци, не могу давати на читање, док се, не повежу, и друго, отплаћивање дуга књижарској фирми Геролд и комп. у Бечу, који је са, завршним рачуном из 1903 године, у прошлој години износио 15.776·68 дин. у злату.

Од целокупног кредита на канцеларијске трошкове, на набавку и повез књига у прошлој години, који је износио 15.500 дин., потрошено је:

на канцеларијске трошкове	3736·85 дин.
на повез књига старих и нових	4134·40 „
на отплату дуга Геолду и комп.	5027·50 „
и на набавку књига	2601·25 „

15.500— дин.

Књиге старе, поцепане и са растуреним листовима морале су се повеживати, да би се сачувале од пропасти. С тога је управа Нар. Библиотеке учинила издатак на тој страни, да би на другој страни сачувала велики капитал, унесен у књиге, којима није могла одговарати законом постављеном јој задатку, јер су биле у рђавом стању.

Дуг пак Геролду и комп., који је сав учињен пре него што сам дошао на управу Народне Библиотеке, морао се отплаћивати, и ако су погодбе за набавку код те фирме биле и сувише штетне за Библиотеку. Јер за дуги низ година Библиотека из стране књижевности није набављала што је њој заиста требало, него што је речена фирма нашла за потребно да јој пошаље. Сем тога Библиотека је тој фирми плаћала књиге скупије него ма где. Она је не само плаћала пуну цену, без икаквог одбитка, који иначе чине све књижаре набављачке, него је још плаћала у злату, и уз то сносила сав трошак око преноса.

Кад је прекинута набавка од Геролда и комп. под тако штетним погодбама, фирма је тражила наплату дуга, начињеног мало по мало у току од двадесет година. Њој је одговорено да ће је Библиотека исплатити у ратама годишњим од пет или више хиљада, јер је у немогућности да из свог буџета учини исплату на један мах, па чак и у два маха. Стога јој је прошле године исплатила 5000 дин. у злату, а да би се Библиотека што пре ослободила тога дуга, управа њена у пројекту буџета од ове године молила је да јој се у исплати остатка помогне с неколико хиљада, а остало да сама исплати из овогодишње дотације. Пу тај њен предлог није примљен, и зато ако Библиотека буде морала да исплати сав дуг од дотације у овој години, остаће јој још само свота потребна за канцеларијске трошкове и неке најпрече потребе. Од набавке књига и коричења старих и оштећених, неће бити ни помена.

Због тих незгода, које су Библиотеку пратиле у току 1904 год., кривицом управа, које су је задуживале често и за сасвим непотребне ствари, прошле године управа Народне Библиотеке за набавку књига није могла потрошити више од 2601·25 дин. Али и ако је Библиотека тако мало потрошила, ипак је она за ту своту набавила сразмерно и доста и ретких књига. Оне су обично набављане из антикварских радња овде и на страни, свагда по доста ниску цену и у добром стању. На тај су начин набављане и многе потпуно нове публикације. Тако је Библиотека добила и неколико ваљаних и за изучавање националних наука преко потребних колекција. Кад се пак прошлог лета указала згодна прилика да Библиотека за мало новаца дође до једне лепе збирке дела XVI—XVIII столећа од српских писаца у западним крајевима и о Србима, потписани, по одобрењу Министарства просвете, а о свом трошку, отишао је у Загреб и том приликом Народна Библиотека приновљена је са врло ретким старим делима.

Оваквим набавкама, потпуно супротним онима ранијих година, вршенима преко бечке фирме Геролд и комп. учињена је знатна уштеда, или за једну исту своту новаца набављено је много више књига. На тај начин првом приликом извршиће се и попуњавање свих периодичних издања, која су Библиотеци потребна, али их последњих година није примала било због новчане оскудице, било што су управе пропуштале набављати их.

Највећих незгода Библиотека има при набављању службених примерака. И закон о Народној Библиотеци и закон о штампи прописали су дужности штампара и полицијских власти и начин достављања службених примерака

Библиотеци. Тим законима прописане су и доста оштре казне како за штампаре тако и за полицијске чиновнике, којима је стављено у дужност старање око службених примерака. Па ипак управа Народне Библиотеке непрестано муку мучи са тим. Штампари непрестано шаљу предмете штампане на хартији од дрвета, противно чл. 25 закона о Нар. Библиотеци и чл. 7 закона о штампи. Исто тако нередовно шаљу издања и листове штампане у својим штампаријама, те се због тога развија непрестана преписка са полицијским властима, које, и поред довољно могућности да отклоне све ове незгоде, не поклањају пажње прописима законским.

Због тога је управа Народне Библиотеке преко Управе Града Београда више пута опомињала београдске штампаре на њихове дужности прописане поменутих законима. Исто тако она се жалила управнику Града Београда на неуредност у достављању службених примерака. Кад је пак видела да јој те молбе и жалбе не помажу, она се жалила и Господину Министру унутрашњих дела, због неуредности полицијских чиновника, а потом је, преко полицијске власти, а на основу чл. 44. тач. 7 закона о штампи оптужила београдске штампаре суду за неиспуњавање дужности, које су им закони прописали.

Последице од ових корака још се нису осетиле, како у погледу предмета штампаних на прописној хартији, тако и у погледу уредног добављања свих службених примерака. И сада управа Народне Библиотеке мора да се о изласку књига из штампе у Србији обавештава из појединих листова, преко књижара и другим врло незгодним путевима. Због тога се непрестано може дешавати да она не буде у стању у прописном времену рекламovati их преко полицијских власти. Да отклони ове незгоде управа Нар. Библиотеке чиниће непрестано нове кораке, којима ће заштитити своје право.

Б.

Рад на извођењу задатака Народне Библиотеке.

Од задатака које Нар. Библиотека на основу чл. 2 и 8 закона од 23 јануара 1901 године, има да оствари, она је због недовољних новчаних средстава, због неподесности свог данашњег локала, као и због самих одредаба у закону и у правилима о њеном унутрашњем уређењу и реду, могла с нешто успеха радити само на помагању у неговању наука, поглавито националних, што јој је прописао чл. 2 поменутога закона. У погледу пак друга два задатка, ширења народног образовања, и израде потпуне српске библиографије њен је рад и сувише ограничен са разлога који су изнесени у прошлогодњем извештају и са оних што ће даље бити показани.

Али и онај први рад био је јако ограничен. Он се своди само на Београд, где људи од књиге иначе лакше могу доћи до потребних научних дела. Међутим људи од књиге по осталим местима у Србији сасвим су лишени могућности да се користе књигама Народне Библиотеке, противно ономе што се данас у толико ради на Западу, где библиотеке изилазе на сусрет научним радницима са позајмицама својих књига и ван места у којима се оне налазе. Код Народне Библиотеке о таквом раду за данас још не може бити речи због самих одредаба у закону и у правилима о Нар. Библиотеци, због укорењене нетачности самих узajмљивача књига, због неготовости власти и надлештава, који при том раду служе као посредници, и због немогућности да се у данашњем њеном локалу и према њеним данашњим средствима створи нарочити одељак, који би вршио тај посао и помагао да наука не буде мо-

пополисана професија људи који живе у Београду, него да на њој раде и онде што су по другим местима у Србији. Због тога док се год не створе погодбе за ову врсту позајмица, о правом помагању у неговању наука, нарочито националних, не може бити ни речи; све док се те погодбе не испуне, она ће помагати само један део научних радника у њихову раду.

На раду пак ширења народног образовања Народна Библиотека још мање може радити, јер она нема ни најбитнијих потреба, а незгодно јој је и било постављати тај задатак, коме служе библиотеке друкчијег карактера него је ова и њој сличне свуда у свету.

Недовољан кредит из кога ће се, поред књига потребних за неговање наука и свих публикација српских, о српском народу и његовим суседима, моћи набавити још и књижевна и научна дела, којима ће се потпомоћи извођењу овог задатка; битни карактер Народне Библиотеке, која слично својим другима у првом реду има да прикупи све врсте публикација српских о Србима, на тек да тада услужује најшири круг посетилаца; одредбе у закону и у правилима о послужујућим књигама из Народне Библиотеке; локал у коме је данас Библиотека смештена; и сувише мали простор њених читаоница, који никако не може да прими могући број читалаца; врло незгодан распоред њених одаја у којима су смештене књиге и који отежава манипулацију њима; недовољан број послуге и нижег библиотечког особља као и време рада у Библиотеци — све су то узроци који нити су дали могућности, нити ће је моћи дати да Народна Библиотека с успехом ради и на остваривању тога задатка.

На томе је Нар. Библиотека досад радила на два начина: позајмицом књига изван својих локала и давањем књига читаоцима у читаоницама. Ну први начин извођења овог задатка онемогућавају одредбе законске о новчаној кауцији, коју не могу положити баш они, ради којих је у закон умесен овај задатак. Па ни други начин није остварљив, у првом реду због немања довољних локала за читаонице, а потом и са других поменутих узрока.

Да се првим начином омогући извођење овога задатка Народне Библиотеке, једини излаз био би укидање новчане кауције. Међутим та је одредба у закону спасоносна по одржање библиотечке имовине, јер је многогодишње искуство довољно показало како је библиотечке књиге не само штетно давати без новчане гаранције сваком ко их затражи него и најугледнијим људима, који су овој установи нанели оштре штете. Та одредба у закону треба да остане све док наш свет не стане правилније судити о својој дужности и о туђој својини. Јер оно што сам у прошлогодишњем извештају поменуо, морам сада да нагласим: да је нехат света у овом погледу тако велики, да се има незгода чак и поред дате новчане гаранције. За такав пак суд дају ми разлога не само константоване незгоде од тога ранијих година, него и неки случајеви из прошле године. Било је лица, која су за узете књиге положила кауцију у напирма од вредности, и кад нису вратила књиге на време, управа Нар. Библиотеке морала их је у два или три маха опоменути и најзад извести да ће им залогу изложити продаји и тако се наплатити за невраћене књиге.

Стога Народна Библиотека на овом задатку може радити само на други начин: давањем књига читаоцима у читаоницама. Само је данас и тај начин рада доста ограничен недовољним простором читаоница, временом рада и бројем нижег особља. Због тога ће Библиотека овај свој задатак моћи изводити потпуно тек кад добије локал према чл. 4, особље према чл. 9, и дотацију према чл. 30 закона о Народној Библиотеци од 23 јануара 1901

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

године. И тек тада моћи ће се задовољити протести који се у јавности чују но који пут зашто да у Библиотеци нема довољног места за рад.

Са разлога изнесених у прошлогодишњем извештају (Годишњак XVII, 224, 225) ни рад на сређивању целокупне српске библиографије није могао бити успешан. Један разлог више био је у томе, што је лице које је прву половину године радило на томе, дуго боловало, а по том умрло. Због тога сам ја примио на се један део његова рада, статистику читалаца, коју сам извео до краја године. Да би се пак и рад на библиографији наставио, а по могућству да би добио и веће ризмере, учињен је договор са професором српске књижевности на Вел. Школи, г. Павлом Поповићем, да ученици Српског Семинара на Вел. Школи изврше прво догуне ранијих библиографија и испуне празнине, а потом наставе библиографију последњег времена. При том раду управа Народне Библиотеке радницима на библиографији ставља на расположење сва средства којима она располаже и готова је да им набави и других средстава потребних за тај рад.

В.

Одржавање и обезбеђење Народне Библиотеке.

Народна Библиотека може вршити своје задатке само ако се одржи у добром стању и њена имовина потпуно обезбеди.

Први корак у прилог решењу овог питања учињен је законом од 23 јануара 1901. Њим је спречено уништавање библиотечке имовине позајмицама без гаранције. Али то је уједно све што се досад урадило. Закон је истина предвидео још и зграду и довољна новчана средства, али од тога се још ништа није извршило.

Већи, бољи и погоднији локал, према модерним захтевима, потребан је Библиотеци са многих захтева, који су досад више пута истицани у извештајима библиотекара Народне Библиотеке. На свима тим захтевима није потребно задржавати се, али морам овде истаћи један, а то је: да је погоднији локал најбоље средство за одржавање и обезбеђивање досад стечене имовине Народне Библиотеке.

У данашњим просторијама Народне Библиотеке књиге и остали предмети изложени су двома опасностима: ватри и прањини. Јер док се на једној страни у неким њеним одајама, које служе за канцеларије, а пуне су књига, ложе обичне бронзане пећи, од којих, и поред највеће пажње, може наступити опасност, дотле кроз њене тесне ходнике, који раздвајају одаје пуне књиге од читаоница, сваког часа пролазе ватрогасци, послужитељи и ђаци Велике Школе, туда се и поред опомена бацају цигаре, проноси ватра итд. што нехотице може бити узрок великој несрећи. Даље, док се на једној страни мора мислити на опасност од ватре, на другој страни, искључиво због неподесног локала, библиотечка имовина изложена је штети од прашине, која кроз рђаве прозоре са свих страна засиња књиге, којима против тога ништа не помаже чишћење и претресање с времена на време, јер се одаје поново пуне прашином, која је са примесом живих организама највећи непријатељ књизи.

Опасност од првог елемента да се отклонити пажњом и обазривошћу библиотечког особља, као што је досад рађено. Али да би се Библиотека с те стране што је могуће више обезбедила, покушао сам прошле године да се имовина Нар. Библиотеке обезбеди код ког друштва за обезбеђење На

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.BS

том питању радио сам што сам могао више, и пређашњи Министар просвете Г. Љубомир Давидовић прихватио је предлог, али кривицом благајника Министарства просвете, кад је Министарству финансија спровођен пројекат буџета Народне Библиотеке, изостала је сума предвиђена за осигурање библиотечке имовине од пожара. Тако је Нар. Библиотека и даље остала необезбеђена.

Ну док је довољна обазривост могућа да отклони прву опасност, она друга не може се отклонити. Лек против ње било би донекле чување књига у орманима, али то нити је могуће извршити због недовољних средстава нити је средство за препоруку, прво што би руковање у Библиотеци магацинског система, као што је ова, било и сувише отежано, да се не каже и немогуће, и друго, што се то противи основном правилу за одржавање књига. Јер „књигама, како вели Жил Ришар, треба ваздуха. Књига је живо биће; њој треба да дише. Ја сам искуством уверен да се једна књига у току дужег времена мање квари на полицама него у херметички затвореним орманима.“

Али ако књигама треба светлости и ваздуха, не сме бити ни влаге ни прашине, против чега се библиотеке боре подизањем нарочитих зграда и удешавањем у њима нарочите температуре. Код нас је све супротно томе: магацини са рђавим затвором лети су изложени јакој прањини а зими влази, а књиге размештене по полицама одаја, које се зими греју и где је због тескобе претрпаност, изложене су још већем квару, прво од топлоте која суши повез, ломи листове и ништи лешак, и друго због јаке прашине која се развија при топлоти из ових примитивних пећи.

Ово још нарочито вреди за старе рукописе, којима се библиотека сваког дана све више обогаћава, али има све мање простора где да их смести. По чл. 60 правила о реду у Народној Библиотеци за рукописе треба имати нарочите касе, али Библиотека нити их из данашњих средстава може набавити, а да се не огреши опрешњије захтеве, а још мање има их где поставити.

Због свега овога подизање нарочите зграде за Народну Библиотеку истиче се као неопходна и неодложна потреба. Ова је потребна како за одржавање досад стечене имовине тако и ради даљег правилног развоја ове установе.

Г.

Уређење Народне Библиотеке.

Према данашњем стању Народне Библиотеке о њој се не може рећи да је уређена.

Овде није реч о систему њезина уређења. Магацински систем са текућим бројем (*numerus signatus*) добар је за овако мале библиотеке, као што је ова. Тај се систем данас употребљава и за уређење најмодернијих библиотека, јер и ако има извесних недостатака, без којих у осталом није ни један, има и одличних страна. Овде је реч о њеном унутрашњем уређењу и о стању њене имовине, која се не само не може одмах, него неке ствари не могу се никако констатовати зато што нема доброг инвентара и добрих каталога.

Данашњи инвентар Народне Библиотеке већим делом својим више личи на какав стари тевтер него на инвентар једне библиотеке. Он није она основна књига из које се у свако време може констатовати тачно бројно и имовно стање Народне Библиотеке, нити је то књига која служи за извор

при изради kataloga, a још најмање се у њему може наћи обавештења о библиографским одликама сваког библиотечног предмета. У њему има књига са непотпуним и погрешним натписом; код неких је у место писца забележен издавач или приређивач издања; код многих књига није обележено ни издање ни година; погрешно је обележаван формат књигама; инкунабуле су уписиване као обичне књиге; међу штампаним књигама има рукописа; многи дупликати никако нису уношени у инвентар; по два примерка једне исте књиге завођена су под две нумере; од периодичних издања забележена је само прва или још која књига, али не и све; и цене књига и других предмета нису никако уношене у инвентар.

Из ових недостатака потичу многе незгоде, па и опасности.

Прва је незгода што Библиотека са оваквим инвентаром не представља једну установу, која о сваком своме предмету може дати тачних података већ једно ствариште књига, из кога треба извући потребни предмет, па му сам изнаћи библиографске одлике, којих мора бити у инвентару и у каталозима. Друга је незгода што каталози израђени по таквом инвентару нису тачна и употребљива књига. Трећа је незгода, што је добар број књига Народне Библиотеке упропашћен ранијих година, па како у инвентар нису уношене све одлике њихове, тешко је одредити, њихово издање и вредност, па према томе и обележити им цену, нарочито ако су старије и ређе издања. Стога је гешко извршити тачну наплату од онога што је књигу упропастило. Ту сваког часа има могућности да се нанесе штета интересима Народне Библиотеке; при тако неуређеним и нетачним инвентарима ништа није лакше него једно ретко издање заменити обичним и јевтиним, и тим оштетити Библиотеку.

Даље, опасно је ретка издања, инкунабуле XV столећа и друге, остављати по обичним полицама. То се у осталом противи и одредбама закона о Нар. Библиотеци и здравој памети. Али много је већа опасност што се у неким партијама књига библиотечких даје могућности за злоупотребе, и што је најгоре, и инвентар и каталози онемогућавају и констатовање и доказивање очигледне злоупотребе, коју може учинити несавестан чиновник.

Ово је питање од врло замашна значаја за Нар. Библиотеку и одржање њене имовине. Јер само кад се очува, Библиотека може вршити постављене јој задатке. Стога не могу да пропустим, а да овом приликом не обратим пажњу на потребу да се нађе лека овоме. По моме мишљењу једини лек за отклањање ових незгода јесте поновно, али тачно и потпуно инвентарење библиотечке имовине.

Поновно, али тачно и потпуно инвентарење библиотечке имовине поред оних горњих разлога потребно је и због израде нових kataloga. Штампани каталози што их данас има Народна Библиотека врло су непрактични поред тога што су непотпуни. У место тих таквих — а њихова израда стаје много — потребно је набавити нове на сталним картонима, и то каталог азбучни и стручни, којима ће се посетиоцима олакшати да се лако оријентују у Библиотеци и да себи нађу потребну литературу, било да знају за име пишчево, било да им је позната врста дела. Шта више посетилац се може донекле упутити чак и кад му ни једно ни друго није познато. О одличним особинама таквих kataloga и њиховој необичној практичности према овим данашњима није потребно нарочито говорити.

Али пошто се за израду ових kataloga не могу употребити ранији нити данашњи инвентар, који је пуно недостатака и погрешака, потребно је прво почети са инвентаром. Јер каталози не треба да су друго до извод најглав-

нијих али тачних библиографских одлика сваке књиге. Помоћу инвентара имају се контролисати каталози, и он има остати као потпун, тачан и јасан доказ о свакој књизи која је ушла у Народну Библиотеку, па ма нестало свих других трагова. Инвентар има бити за Библиотеку оно исто што и потврђена трговачка књига за трговачке радње: огледало унесеног капитала и доказ у колико се тачно и савесно управљало великом имовином ове културне установе.

На мисао о потреби не преуређења него уређења Народне Библиотеке дошао сам разматрајући поједине њене одеље и пошто сам се уверио о многим недостацима. У осталом против данашњих каталога и њихове непотпуности, а нарочито што у њима фигуришу и књиге које су одавно упропашћене, било је протеста у јавности. Али независно од тога, него истражујући начин како да се уклоне сви недостаци и опасности, и да се време не губи у употреби палијативних средстава, која најзад неће дати доброг резултата, налазим да треба поћи из основа. А то треба у толико пре, што ће се посао радити полако, и што ће се са изразом инвентара радити и преко потребни каталози. На тај начин два најзамашнија посла у Библиотеци биће изведена једновремено, и тек тад се може говорити о констатовању бројног стања и о правој вредности Народне Библиотеке.

У току прошле године учињен је један покушај са инвентарењем одељка политичких листова. Том приликом утврђена су извесна факта, која заслужују да се у овом извештају помену. Она најизразитије говоре колико је потребан тачан и исцрпан попис и осталих предмета у Библиотеци.

У току прошле године приликом куповине неких политичких листова српских, којих Библиотека није имала и приликом тражења других листова, о којима се могло мислити да их има у Библиотеци, али о њима није било никаква трага ни у каталозима ни у инвентару, вршена су трагања. Тим трагањима нашло се: да у подруму испод Библиотеке има доста давнашњих политичких листова, који су тамо лежали незаведени; да су многи, нарочито ситнији листови из унутрашњости Србије, испозевани уједно; да је несавесно лице које се о њима старало пре неколико година давало да се уједно повежу непотпуни бројеви таквих листова, који су били различни по величини; да је књиговезац по свом нахођењу већи формат доводио на мањи одсецајући од већег не само празан оквир него чак и текст; и да је тим тако осакћањим листовима несавесни руковалац давао један заједнички натпис „разни листови,“ под којим именов никакав посетилац Народне Библиотеке, није могао ни сањати каквих чуда има!

У уређеној библиотеци свега овога не треба да буде. Зато се одмах приступило уређењу одељка политичких листова. При том послу поиздвајани су бројеви једног листа од другог, па су уједињени са онима нађеним и другима поклоном добивенима; у инвентар унесени су листови, који су постојали у Библиотеци, али није било никаква трага од њихова постојања; констатовано је којих листова у опште има, а којих нема, и којих бројева нема, да би се знало које треба тражити и набављати, ради попуњавања непотпуних година.

Похвала за рад на уређењу одељка политичких листова поглавито припада помоћнику Нар. Библиотеке, г. Миловану Глишићу.

Да би одељак политичких листова био што потпунији, и да би Народна Библиотека стекла јединствену збирку од забрањених бројева политичких листова, који су у своје време уништени од стране полиције, покушао сам

www.unib.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА

БИБЛИОТЕКА

не дођем. Ну први покушај остао је без успеха, што су погодбе за добијање забрањених бројева биле такве, да се нису могле испунити. Зато пак надам се да ће други корак бити од успеха и да ће Библиотека у току ове године имати једну необично ретку и врло скупоцену збирку од јединих сачуваних примерака.

Упоредо с радом на овој интересантној збирци у току прве половине ове године има се средити одељак слика и карата, који је најмање уређен. Потом се има приступити и раду на сређивању одељка књига, о коме горе рекох да ће дуго трајати, јер управа Нар. Библиотеке мисли овај посао радити ни у колико не задржавајући сав текући посао, који је и досад рађен.

Д.

Ч и т а о ц и .

И прошле године, као и ранијих, највећи број читалаца у Нар. Библиотеци чине ученици разних средњих и виших школа. Од укупног броја 20.850 читалаца, на ову категорију долази 15.350, чему кад се дода још и 2000 из рубрике „женскиње“, јер су то махом ученице Велике Школе, Више Женске и Учитељске Школе, излази да је сталан однос читалаца ове категорије према осталима као 6 : 1. Стога и при испитивању узрока зашто је у току 1904 године било мање посетилаца у опште него у току 1902 или 1903 године, треба имати на уму поглавито узроке који су допринели да је ове категорије читалаца било мање него раније.

Јер кад се према приложеним статистичким таблицама упореди укупан број читалаца Нар. Библиотеке у току прошле године са бројем посетилаца из 1902 и 1903 године, уочавају се ова факта: прво, да је укупан број посетилаца из 1904 мањи него у 1902 и 1903 години, и друго, да је при том мањем броју посетилаца у 1904 години ипак број посетилаца осталих категорија већи него и у најбоље посећеној години, 1902, јер изуевши једино број професора (1902 год. 10, а 1904 год. 3), читалаца осталих категорија има више у години 1904 него у 1902.

Првом појаву, мањем броју читалаца у опште у току 1904 год. него 1902 и 1903, први узрок треба тражити у мерама које је управа Народне Библиотеке била предузела у октобру 1903 год., у интересу реда и одржавања библиотечке имовине, о чему је било речи у прошлогодишњем извештају. За 1903 годину те су мере смањиле број читалаца само за последња три месеца у години, а у току 1904 утицале су на смањивање броја преко целе године, а нарочито у месецима великог школског одмора.

Други узрок јесте у томе што је Народна Библиотека у месецу јулу прошле године била потпуно затворена за петнаест дана, ради претресања књига и потпуне ревизије одељка политичких листова. Том приликом и следећих дана тог истог месеца отпало је близу хиљаду посетилаца.

Трећи узрок јесу народне светковине у Београду у месецу септембру, приређивање југословенске уметничке изложбе, доцне отпочивање рада у средњим, стручним и у Великој Школи и незастигућени часови у правном факултету, као најачем, који је давао највећи број посетилаца у Библиотеци.

Најзад четврти узрок јесте у врсти радова који су у току 1902 и 1903 години допринели да буде веће тражење библиотечких књига него у години 1904. У првим двома годинама за израду уобичајених темата на Великој

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Школи о Св. Сави био је већи број такмичара, који су изузели већи број по којима су изузимане књиге ради израде библиографије, коју су радиле ученице Женске Учитељске Школе.

Са овим последњим узроком стоји у вези и разлика броја ревераса у прошлој години и броја из 1902 и 1903 године. 1902 године било је 14.892 ревераса, док међутим из 1904 нема више од 9635. Ова разлика, која на први поглед изгледа врло велика, јасна је кад се зна да је једно лице при изради библиографије у току 1902 год. за сваку књигу посебице давало засебан реверс и једног дана узимало више књига, док је међутим приличан број читалаца у току 1904 год. с једним реверсом узимало исту књигу или исти лист по тридесет и четрдесет па и више пута.

Б.

Особље у Народној Библиотеци.

Због редовних послова у Народној Библиотеци, који се сваки даном све више развијају, а још више због радова који се поред редовних имају извести у даљим годинама, број радног особља није довољан нити одговара броју предвиђеном законом од 23 јануара 1903 год.

На мали број особља жално се још библиотекар Нар. Библиотеке у извештају за 1902 годину, када су поред библиотекара, библиотекарера помоћника, једног руковоаца и двојице практиканата у Библиотеци радила и два гимназијска наставника. О малом броју особља морао сам и сам писати у прошлогодишњем извештају, јер је онај број смањен. Али тај број још је више умањен 1904 године, када је због буџетске немогућности укинута место дотадашњег практиканта, а његов посао остао да врши један руковолац. Од особља пак приданог Библиотеци на рад постојало је само једно лице, чије је здравље било врло рђаво, па је најзад и подлегло тешкој болести.

У прошлогодишњем извештају нагласио сам како је гимназијски наставник Васа Н. Петровић имао да ради колико двојица ранијих радника у Библиотеци, и да се то једва постизавало. Па ипак као тачан и савестан, Петровић је овај посао радио тачно све докле га није са свим обрвала болест, којој је најзад подлегао.

Болећу његовом Библиотека је изгубила још једног радника, који јој је био преко потребан за сређивање редовних послова, као што су статистика и библиографија. То су послови који се морају стално отправљати. Стога да не би било застоја, чим је пок. Петровић јако оболео и престао долазити на дужност, ја сам се, као што је горе поменуто, поред свих других послова, примио и сређивања статистике и извео је до краја прошле године.

Без довољног особља Библиотека најмање може вршити своје задатке и одредбе у закону и у правилима. Она још и сад има послужитеље за руковоаце, јер руковоаци морају вршити друге послове, теже и замашније. Зато осећајући велику тешкоћу за редовно отправљање послова у Библиотеци од смањивања радног особља, приликом подношења пројекта буџета за 1905 год. молио сам да се увећа број сталног особља: другог помоћника, једног писара, руковоаца и практиканата, са којима би се могао отправљати сав текући посао и предузети уређење прво појединих одељака, а по том и целе Библиотеке у смислу горе изложеном. Али Нар. Скупштина није у свему примила предлог, јер се вотираним буџетом створило само место једном писару и једном

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

практиканту, поред могућности да Библиотека добије још и једног послужитеља. Поред одузетих и изгубљених ранијих радних снага то не представља никакав добитак. Напротив, Библиотека и са тим приповленим особљем представља мањак према броју из 1902 год., када је било мање послова него што ће их Библиотека имати са редовнима и пројектованима, а више особља.

Е.

Закључак.

Из горњег излагања о задацима, одржавању, напредовању и уређењу Народне Библиотеке, види се, колико је она до сад од тога могла постићи, и како ће то потпуно постићи у следећим годинама, ако добије :

а) Подеснију и за њу нарочито удешену зграду, која ће јој дати могућности да обезбеди досадашњу тековину, да се даље развија и да извршује задатке, постављене јој законом;

б) већу дотацију, да би се што пре ослободила дуга и могла стално да изводи одредбе чл. 2 и 8 закона о Народној Библиотеци од 23 јануара 1901 године, и

в) довољно радног особља, са којим ће се поред редовних послова извршити њено уређење.

Библиотекар Народне Библиотеке

Јов. Н. Томић

ШКОЛСКИ ЛЕТОПИС

ПОЛУГОДИШЊИ ИЗВЕШТАЈ О СТАЊУ ОСНОВНИХ ШКОЛА У РУДНИЧКОМ ОКРУГУ

На основи чл. 74. тачке 18. закона о народним школама, а у вези расписа Господина Министра Просвете и Црквених Послова, од 29. јула 1904. год ПБр. 11912., част ми је учтиво поднети, Господину Министру, овај полугодишњи извештај о стању основних школа *рудничког* округа :

I О школским зградама

Пуним задовољством може се констатовати, да руднички округ, у погледу школских зграда, заузима видно место. Само је једна школска општина у овоме округу — гукошка — која нема своје школске зграде; али и она, у велико, чини припреме, да још овога пролећа исту подигне. Све остале школске општине, овога округа, имају, или у својој режији нагло подижу нове, модерне школске зграде. Иницијатива за подизање нових школских зграда није потекла са стране или по наредби, већ од самих грађана дотичних општина, што је очит доказ, да је пробуђена народна свест још и потенцирана сталном жељом: да школа врши главну улогу у просвећивању народног подмлатка и културном преображају нашег народа.

Стање школских зграда, у овоме округу, најбоље показује овај преглед: (Види на стр. 388 и 289.)

II О школском намештају и училима

Од свега школског намештаја најозбиљнију пажњу треба обратити школским клупама и школским таблама. Од првих у многоме зависи здравље и правилан развитак деџег организма, а од других, правилно извођење основне наставе. Потичале су неколике наредбе од министарства просвете, да школе набављају нове клупе, по моделу који је препоручен и од Просветног Савета, али се, на жалост, мора признати, да је до сада слаба пажња поклањата неоспорној важности, коју школске клупе имају у погледу деџег здравља и правилног извођења школске наставе. Изгледа, да је ово питање, које долази у област најважнијих школских питања, занемарено поглавито с тога, што се у самом почетку извођења наишло на замашније тешкоће. Али то је погрешка, коју просветни радници не смеју даље носити, као што се и у извођењу овог питања не могу руководити повољнијим материјалним приликама других народа.

Табеларни преглед школских зграда у рудничком округу

Реални број	Име школе	У каквом је стању школска зграда?			Оа каквог је материјала?	Чија је својина?	Је ли стањана или је припремено о-добрена?	Подизе ли се нова школска зграда?	Има ли уз школу стан за учитеља?	У каквом је стању стан за учитеља?	У ком је срезу школа?
		добром	прилично	лошем							
1	Моравачка			лошем	тврдог	општинска	припремено	чине се при-преме	има	прилично	Пачерском
2	Гулошка	Добром			»	приватна	»	подизе	»	Добром	
3	Белановачка	»			»	општинска	»		»	»	
4	Драгољска			лошем	»	»	припремено	чине се при-преме	»	лошем	
5	Јарменовачка				»	»	»	подизе	»	Добром	
6	Рудничка	Добром			»	»	»	подизе	»	лошем	
7	Заграђска			лошем	»	»	припремено	подизе	»	Добром	
8	Болковачка	Добром			»	»	»		»	»	
9	Шиловајска	»			»	»	»		»	»	
10	Враћевничка	Добром			тврдог	општинска	»		има	Добром	Пачерском
11	Мајданска	»			»	»	»		»	»	
12	Брусничка	»			»	»	»		нема	»	
13	Гор. Милановачка	»			»	»	»		»	»	
14	Савиначка	»			»	»	»		има	Добром	
15	Љубовничка	»			»	»	»		»	»	
16	Таковска	»			»	»	»		»	»	
17	Брезанска	»			»	»	»		»	»	
18	Баланска	»			»	»	»		нема	»	
19	Праванска	Добром			»	општинска	»		има	Добром	Пачерском
20	Врађињска	»			»	»	»		»	»	

Редни број	Име школе	У каквом је стању школска зграда?			Оп. каквог је материјала?	Чува је својина?	Је ли стана или је приређено одређено?	Појача ли се нова школска зграда?	Има ли уз школу стан за учитеља?	У каквом је стању стан за учитеља?	У ком је срезу школа?
		добром	прилично	лошем							
21	Миловачка	Добром	—	—	тврдог	општинска	стана	—	има	прилично	Б
22	Љубићка	»	—	—	»	»	»	—	»	добром	у
23	Прелинска	»	—	—	»	»	»	—	»	»	к
24	Брђанска	»	—	—	»	»	»	—	»	»	о
25	Трелчанска	—	—	лошем	»	»	»	подиже се	»	лошем	м
26	Островачка	Добром	—	—	»	»	»	—	»	добром	
27	Мојсињска	»	—	—	»	»	»	—	»	»	
27	Мрачајачка	»	—	—	»	»	»	—	»	»	
29	Бресничка	»	—	—	»	»	»	—	»	»	
30	Лађевачка	»	—	—	»	»	»	—	»	»	
31	Цветачка	—	—	лошем	»	»	»	чине се припреме	нема	»	
32	Прислоничка	Добром	—	—	»	»	приређено	—	има	»	
33	Рожачка	»	—	—	»	»	стана	—	»	»	
								додирнуће се	»	»	

НЗ. До 1. маја ове 1905. год све ће се школе унаштити на своје имање.

Нема спора, за наше прилике, најбоље су школске клупе са четири седишта, које морају одговарати величини децјег узраста. Остала питања, која се односе на школску клупу, као: о нагибу даске за писање, растојању између задње ивице даске за писање и предње ивице даске за седиште, посебном или општем наслону, који мора бити удешен према савијутку кичменог стуба, бојадисању и т. д. требало би расправити и дефинитивно утврдити на окружним учитељским зборовима. Но ово ће бити само у томе случају, ако директиву за извођење овога прешног питања буде давала наша централна просветна управа. Иначе, остане ли ово питање и даље отворено, нама ће и даље: школ. клупе, табле и остали намештај у школи — пружати врло ружну слику, оцртану нашим крајним немаром. А то би био грех, који се не да правдати, а још мање би се могао искунити.

*

Учила су, у систему данашње рационалне наставе, од пресудног значаја. Без добрих учила не може се ни замислити потпуно и правилно извођење очигледне наставе, која је основа свему мишљењу.

Жалити је, што су школе овога округа у погледу учила и сувише сиромашне и ако нема сумње, да су учила насупрот потреба основној настави.

Ово су, у главnome, учила, што их имају школе у рудничком округу: школске карте, које су у многим школама, већ дотрајале; руска рачунаљка, у већем делу школа, изломљена и расута; збирка метарских мера, готово у свима школама непотпуна и Шпрајберове слике, које су своју улогу, у основној школи, одавно завршиле.

Као што се види и ово мало учила, што их наше школе имају, у исправном су стању. А узрок томе лежи поглавито у васпитној дисциплини. Која се школа одликује васпитном дисциплином, ту су учила а и школски намештај у исправном стању; а у којој је школи занемарена васпитна дисциплина, ту се учила и школски намештај налазе у прекорном стању.

Неће се, ваљда, узети као прекор, ако се, на овом месту, иставне жеља, да учитељи од сада буду ревноснији у прикупљању и сређивању разних збирка, као: минерала, биљака, разне врсте калемова, па где је могућно извести и пуњење тица, животиња и т. д. Овим би се постигло двоје: школе би са училима биле богатије, а настава би успешније напредовала.

До учитеља стоји: да ли ће ова лепа жеља постати дело, или ће и даље остати само жеља.

III о настави

Настави је, у основној школи, поглавито задатак, да код ученика буди и изазива многострано интересовање, јер ово је најмоћнији покретач рада у свима оним правцима, у којима треба будући човек да ради. Средства за буђење тог интересовања пружа градиво појединих предмета, који се предају у основној школи. Но у том деликатном и важном послу треба имати на уму: није доста само да се наставним градивом пробуди интересовање код деце, већ то треба и хармонијски развијати и то у правцима, у којима се креће културни развитак нашег народа. На тај начин само школа ће бити у могућности, да препороди народни подмладак и положи правилан и сигуран основ његовом будућем животу.

www.uns.gov.rs

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Да ли се начин предавања, у школама овога округа, изводи правилно, по утврђеним начелима школске наставе, и да ли настава резултатом својим одговара духу савремених народних потреба с погледом на захтеве данашњег културног доба, који не могу обићи ни народну школу — не може се, на овоме месту, узети у оцену с разлога, што овај извештај не потиче из непосредног опажања о правом стању школске наставе у овом округу, већ се исти ослања на извештаје школских управитеља.

Но, и поред тога, може се са доста вероватноће закључити, да се настава, у школама округа рудничког, изводи доста правилно и успешно. А нема спора, настава би у нашим школама била још напреднија, да постоји јача веза између школе и куће. Ту потребу уочили су, ваљда, и сами учитељи.

Услед заразе, која већ неколико година коси народни подмладак у овом округу, настава је прекидана у Белановици, Моравцима, Враћевшници, Брђанима и Прислоници. У неким пак школама, било је код ђака лакшег боловања, али настава, у тим школама, није прекидана. И у овим случајевима, као и у појави заразе, тражена је одмах лекарска помоћ. Али, на жалост, тешка оптужба мора пасти на лекара среза качерског, који симулира баш онда, кад зараза, као оштра сабља, коси народни подмладак. Ово негово симулирање утврђено је и са званичне стране.

У двама школама овога округа: *треицанској* и *шилопајској*, заведена је *полудневна настава*. Извештаји дотичних наставника, не иду у похвалу ове новине, која се сад први пут јавља у животу наше основне школе. Да ли је то њихово мишљење о полудневној настави израз правилне оцене, или је пак оно субјективно — показаће, на крају ове школске године, резултат рада у тим школама.

За правилније и темељније извођење школске наставе требало би у неким школама односно одељењима, овога округа, бројно стање ђака свести на број законом одређен.

IV о ђацима

Похођење ђака у школама овога округа — сем оних, у којима је владала зараза — било је доста уредно, као што показује и овај преглед бројног стања ђака:

(Види табеларни преглед на стр. 392 и 393).

V о васпитној дисциплини

Предмет је васпитне дисциплине учениково држање и кретање у школи и ван ове. А да ли ће наставника стати мање или више труда док му се рад, у погледу васпитне дисциплине, крунише успехом, зависи од домаћег васпитања деце. Кућа је место, где почиње прво васпитање деце. Ту се срце отвара и навике теку; ту се свест буди и усипу први основи владања. Према томе, васпитању је веома потребно, да се код деце још у раној младости, стварају добре *навике*. Али како наша деца, под утицајем спољашњих прилика, још пре ступања у школу, имају извесне диспозиције и извесне навике духа и срца, које се у школи морају исправљати, а неке чак и искорењавати, то је наставнику дужност, да код такве деце изазива нове навике, којима ће их одвратити од већ стечених, рђавих навика. Тај васпитни посао треба доследно обављати и озбиљно изводити, док се сваки дечји рад и по-

Бројно стање ученика-ца

редни број	ШКОЛА	Уписано у почетку школске године											По У I		
		у разреду										Свега			
		I		II		III		IV		V					
		ученика	ученица	ученика	ученица	ученика	ученица	ученика	ученица	ученика	ученица			укупно	
1	Моравачка	25	—	24	—	13	—	10	—	—	—	72	—	72	24
2	Гукошка	14	—	13	—	13	—	5	—	—	—	45	—	45	12
3	Белановачка	72	7	58	7	47	6	30	1	—	—	207	21	228	58
4	Драгољска	15	—	21	—	23	—	12	—	—	—	71	—	71	12
5	Јарменовачка	20	—	21	—	35	—	22	—	—	—	98	—	98	20
6	Рудничка	11	—	18	—	15	—	14	—	—	—	58	—	58	11
7	Заграђска	40	—	15	—	31	—	9	—	—	—	95	—	95	40
8	Бољковачка	49	1	57	—	28	1	11	—	—	—	145	2	147	44
9	Шилопајска	56	—	10	—	12	—	3	—	—	—	81	—	81	55
10	Враћевничка	59	—	61	—	48	—	53	—	—	—	221	—	221	58
11	Мајданска	18	—	16	—	13	—	11	—	—	—	58	—	58	18
12	Брусничка	131	—	94	—	59	—	40	—	—	—	324	—	324	100
13	Гор. Милановачка	48	40	28	17	38	21	13	25	25	12	152	115	267	39
14	Савиначка	16	—	24	—	17	—	6	—	—	—	63	—	63	8
15	Љутовничка	22	—	12	—	19	—	10	—	—	—	63	—	63	22
16	Таковска	30	—	34	—	30	—	8	—	—	—	102	—	102	27
17	Брезанска	51	—	45	—	28	—	15	—	—	—	139	—	139	49
18	Баванска	52	2	34	—	24	—	19	—	—	—	129	2	131	33
19	Прањанска	41	—	20	—	28	—	21	—	—	—	110	—	110	27
20	Брајинска	28	—	15	—	12	—	3	—	—	—	58	—	58	28
21	Мноковачка	68	—	75	—	53	—	33	—	—	—	229	—	229	60
22	Љубићска	30	—	57	—	11	—	3	—	—	—	101	—	101	30
23	Прелинска	19	—	25	—	6	—	17	—	—	—	67	—	67	16
24	Брђанска	32	19	15	—	16	—	15	—	—	—	78	19	97	24
25	Трећанска	30	—	19	—	18	—	19	—	—	—	86	—	86	29
26	Островачка	28	—	27	—	15	—	11	—	—	—	81	—	81	20
27	Мојсињска	10	—	18	—	28	—	12	—	—	—	68	—	68	10
28	Мрчајевачка	72	—	46	—	47	—	17	—	—	—	182	—	182	30
29	Врсничка	27	—	26	—	34	—	15	—	—	—	102	—	102	24
30	Лађевачка	25	1	35	2	30	2	17	2	—	—	107	7	114	20
31	Цветачка	30	—	31	—	6	—	—	—	—	—	67	—	67	27
32	Придоничка	18	—	14	—	10	—	9	—	—	—	51	—	51	17
33	Рожачка	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Свега	1187	70	1008	26	807	30	483	28	25	12	3510	166	3676	992

Примедба. Школа у Рошцима, под бројем: 33., отпочеће рад у почетку идуже подаци о њима стављени засебно.

У ШКОЛАМА РУДНИЧКОГ ОКРУГА

ХОДИЛО ШКОЛУ													НЕ ПОХОДЕ ШКОЛУ													У КОМ ЈЕ СРЕДУ ШКОЛА?
РАЗРЕДУ					СВЕГА			У РАЗРЕДУ					СВЕГА													
I	II	III	IV	V				I	II	III	IV	V														
УЧЕНИКА	УЧЕНИКА	УЧЕНИКА	УЧЕНИКА	УЧЕНИКА	УЧЕНИКА	УЧЕНИКА	УЧЕНИКА	УЧЕНИКА	УЧЕНИКА	УЧЕНИКА	УЧЕНИКА	УЧЕНИКА	УЧЕНИКА	УЧЕНИКА	УЧЕНИКА	УЧЕНИКА	УЧЕНИКА	УЧЕНИКА	УЧЕНИКА	УЧЕНИКА	УЧЕНИКА	УЧЕНИКА	УЧЕНИКА	УЧЕНИКА	УЧЕНИКА	
—	24	—	13	—	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	12	—	13	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7	57	7	44	6	27	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	20	—	19	—	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	21	—	35	—	22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	18	—	15	—	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	15	—	29	—	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1	52	—	23	1	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	10	—	9	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	61	—	48	—	53	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	16	—	13	—	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	88	—	57	—	32	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
37	26	17	35	19	11	23	25	11	136	107	243	9	3	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	23	—	14	—	3	—	—	—	48	—	48	8	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	10	—	16	—	7	—	—	—	55	—	55	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	32	—	29	—	7	—	—	—	95	—	95	3	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	42	—	25	—	12	—	—	—	128	—	128	2	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2	31	—	15	—	10	—	—	—	89	2	91	19	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	20	—	27	—	21	—	—	—	95	—	95	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	15	—	12	—	3	—	—	—	58	—	58	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	70	—	47	—	31	—	—	—	208	—	208	8	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	55	—	10	—	2	—	—	—	97	—	97	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	25	—	5	—	15	—	—	—	61	—	61	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5	14	—	16	—	15	—	—	—	69	5	74	8	14	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	14	—	14	—	17	—	—	—	74	—	74	1	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	20	—	10	—	7	—	—	—	57	—	57	8	—	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	18	—	17	—	5	—	—	—	50	—	50	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	34	—	34	—	14	—	—	—	112	—	112	42	—	12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	25	—	31	—	15	—	—	—	95	—	95	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1	32	1	26	2	14	2	—	—	92	6	98	5	—	3	1	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	31	—	6	—	—	—	—	—	64	—	64	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	12	—	10	—	8	—	—	—	47	—	47	1	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
53	943	25	717	28	420	26	25	11	3097	143	3240	195	17	65	1	90	2	63	2	—	1	413	23	436	—	—

у ком је среду школа? Каменском

Таковском

Љубићском

школске године, а ученици те школе за сада иду у мноковачку школу, за то нису

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ступак прелије у љубав према самој радњи. На тај начин само можемо имати потпуно васпитну школу.

Мора се признати, да је мало школа у рудничком округу, у којима се васпитна дисциплина може ставити за углед. Истина, разни су и узроци с којих се, често и мимо вољу наставника, отежава рад у овом правцу; али и при свем том, има наставника — а још више наставница — који својим старим немаром према васпитној дисциплини, заслужују озбиљан прекор.

Мере које су предузимате за ову васпитну радњу, ово су:

Покушавали су наставници, да ђаци долазе у школу, у *одређено време*, али се то није могло извести, што школе нису на средокраћу школске општине и што су понека села и сувише удаљена од школе, у којој нема стана за ђаке. А има школа у рудничком округу, у којима предавања почињу тек око 10 часова пре подне, а завршују се у 3 часа по подне, јер су куће од школе много удаљене.

Видије се истиче васпитни рад наставника у понашању ђака између часова, о реду међу њима у школи и дворишту, као и о њихову одласку кући. Може се рећи, да су у овоме постигнути добри резултати, а особито у школама: брусничкој, белановачкој, јарменовачкој, рудничкој, миоковачкој, мојењској, мрчајевачкој, прељинској и љубићској.

Мање је обрађена пажња на чистоту школске зграде, учioniце, школског намештаја и учила. Не може васпитно утицати на ђаке сталан неред школских ствари, ишарани зидови, поцрпане мапе, изломљена рачунаљка и неисправно стање клупа. У једној васпитној школи ово не би смело бити

Није готово озбиљнија пажња обрађана ни на чистоту дејег тела и одела; а тако исто мало се пазило на ђачке књиге и прибор за писање. Све ово ружно илуструје васпитну страну наше основне школе.

А најмање се пазило на правилан физички развитак ученика, јер се слаба пажња обраћа на правилно седење у клупама при писању, цртању, рачунању и на држање при читању. При писању ученици се и сувише наслањају на предњу ивицу даске за писање, а главу погну више но што треба. Ово је очита грешка, која се може љуто осветити ученицима. При читању ученици не држе књигу правилно нити на прописном одстојању од очију, те и ово може имати рђавих последица по орган вида.

И ако велики обим програма важи као разлог, чиме се ово хоће да правда, ипак то су кардиналне грешке, које васпитна школа не сме даље носити.

VI о наставницима

Свесни својих тешких, али и узвишених дужности, учитељи округа рудничког савесно их врше. Своме задатку, ољчену у напретку народне просвете, они достојно одговарају. Сав јаван рад наших учитеља, који се видно огледа у свима правцима народног напретка, очиг је доказ, да они предано служе културном преображају свога народа.

Ради потпунијег и успешнијег рада на пољу културног напретка, одржат је збор учитеља и учитељица округа рудничког, у Горњем Милановцу, на дан 7. и 8. новембра прошле године.

Уз овај кратки поглед на рад учитеља у овоме округу, прилажу се овде и статистички подаци о истима.

Статистички преглед наставника-ца у рудничком оџругу

Редни број	Име и презиме наставника-ца	У којој школи и у коме одељењу наставник-ца ради?	Шта је свршио-ла?	Је ли ставао или привр.?	Колика му је годишња плата?	У ком је месецу?
1	Исидор Стаменковић	Моравачкој; у сва 4 разреда	Учит. Школу	привремен	600 д.	Л а ч е р с к о м
2	Стерије Васиљевић	Гутошкој; у сва 4 разреда	Учит. Школу	ставао	1350 »	
3	Трајко С. Стевановић	Драгољској; у сва 4 разреда	Учит. Школу	ставао	1350 »	
4	Божидар Матровић	Јарменовачкој; III и IV разреду	Учит. Школу	привремен	600 »	
5	Наталија Ђ. Петровићена	Јарменовачкој; I и II разреду	В. Ж. Школу	става	1050 »	
6	Радојко Илић	Белановачкој; III ₂ и IV разреду	Учит. Школу	ставао	1050 »	
7	Владимир Вежић	Белановачкој; I разреду	Учит. Школу	ставао	1050 »	
8	Наталија Михаиловићева	Белановачкој; I ₂ и II ₁ разреду	В. Ж. Школу	става	1050 »	
9	Никола Сretenовић	Белановачкој; II ₂ и III ₁ разреду	Учит. Школу	ставао	1050 »	
10	Михулин Марић	Бољковачкој; III и IV разреду	Учит. Школу	ставао	1050 »	
11	Наталија Марићка	Бољковачкој; II разреду	В. Ж. Школу	става	1050 »	
12	Раванло Антонијевић	Бољковачкој; I разреду	Учит. Школу	ставао	1350 »	
13	Милош Миловић	Рудничкој; у сва 4 разреда	Богословију	ставао	2100 »	
14	Драга Милојевићка	Заграђској; I и II разреду	В. Ж. Школу	става	1050 »	
15	Милоје Милојевић	Заграђској; III и IV разреду	Учит. Школу	ставао	1350 »	
16	Михулин Магазиновић	Штипањској; у сва 4 разреда	Богословију	привремен	600 »	
17	Љевојин Црекковић	Враћевничкој; III и IV разреду	Учит. Школу	привремен	600 д.	Т а ч о в с к о м
18	Љевоко Шорић	Враћевничкој; III и IV разреду	В. Ж. Школу	привремен	600 »	
19	Надежда Зебићена	Враћевничкој; I и II разреду	В. Ж. Школу	става	800 »	
20	Наталија Зебићка	Враћевничкој; I и II разреду	Основну Школу	става	1300 »	
21	Радован Дивац	Мајданској; у сва 4 разреда	Учит. Школу	ставао	1050 »	
22	Милан Лазић	Брусничкој; III разреду	Учит. Школу	ставао	1350 »	
23	Владимир К. Црекковић	Брусничкој; IV разреду	Учит. Школу	ставао	1700 »	
24	Милена Поповићка	Брусничкој; II ₁ разреду	В. Ж. Школу	става	1050 »	
25	Јулијана Лазвићка	Брусничкој; II ₂ разреду	В. Ж. Школу	става	1300 »	
26	Марија Бишковићена	Брусничкој; I ₂ разреду	В. Ж. Школу	става	1600 »	
27	Драга Глашковићка	Брусничкој; I ₁ разреду	В. Ж. Школу	става	800 »	
28	Јован М. Поповић	Гор. Милановачкој; V разреду	Учит. Школу	ставао	2100 »	
29	Недељко Милијевић	Гор. Милановачкој; II и III раз.	Учит. Школу	ставао	1700 »	
30	Витомир Илић	Гор. Милановачкој; I и IV разреду	Учит. Школу	ставао	1700 »	
31	Даринка Милићковићка	Гор. Милановачкој; I и II разреду	Четири раз. гим.	става	1300 »	

Редни број	Име и презиме наставника-ца	У којој школи и у коме одељењу наставника-ца ради?	Шта је свршио-ла?	Је ли стажа или привр.?	Контак му је годишња вјештач?	У којој је
32	Емилија Нишићка	Гор. Миловачкој; Ш и IV разр.	В. Ж. Школу	стажа	1600 А.	Л У Б И Ч С К О М
33	Драгомир Поповић	Савиначкој; у сва 4 разреда	Богословију	привремен	600 »	
34	Моудио Поповић	Лутовачкој; у сва 4 разреда	Учшт. Школу	стажа	600 »	
35	Вошко Јосић	Таковској; Ш и IV разреду	Учшт. Школу	стажа	1050 »	
36	Зорка Јосићка	Таковској; I и II разреду	Два раз. уч. шк.	стажа	800 »	
37	Сма Ђорђевић	Брезанској; Ш и IV разреду	Богословију	стажа	800 »	
38	Лепосава Ђорђевићка	Брезанској; II раз. и I раз. праано	В. Ж. Школу	стажа	1050 »	
39	Сретен Годубовић	Ваљанској; Ш и IV разреду	Учшт. Школу	стажа	1350 »	
40	Катарина Годубовићка	Ваљанској; I и II разреду	Шест раз. тимп.	стажа	1300 »	
41	Петар Марич	Правањској; Ш и IV разреду	Учшт. Школу	стажа	1350 »	
42	Персида Маричка	Правањској; I и II разреду	В. Ж. Школу	стажа	800 »	
43	Петко Петковић	Брајинској; у сва 4 разреда	Учшт. Школу	стажа	800 »	
44	Мирослава Вујовићка	Мајковачкој; II разреду	Шест раз. тимп.	стажа	1300 А.	
45	Милорад Вујовић	Мајковачкој; Ш и IV разреду	Учшт. Школу	стажа	1700 »	
46	Драга Војиновићка	Мајковачкој; I разреду	В. Ж. Школу	стажа	1050 »	
47	Бранислав Обрадовић	Дубињској; I Ш IV разреду	Учшт. Школу	стажа	1350 »	
48	Милана Обрадовићка	Дубињској; II разреду	В. Ж. Школу	стажа	1300 »	
49	Александар Ђермицац	Прелињској; у сва 4 разреда	Учшт. Школу	стажа	1350 »	
50	Миланв Никитовић	Брајанској; Ш и IV разреду	Учшт. Школу	стажа	1350 »	
51	Роксанда Никитовићка	Брајанској; I и II разреду	В. Ж. Школу	стажа	1050 »	
52	Милорад С. Ђурић	Тречањској; у сва 4 разреда	Учшт. Школу	стажа	800 »	
53	Чедомир Милошевић	Островачкој; у сва 4 разреда	Богословију	привремен	600 »	
54	Срећко Ђурић	Мојевачкој; у сва 4 разреда	Учшт. Школу	стажа	2550 »	
55	Никола Затворчић	Мрчањачкој; Ш, и IV разреду	Учшт. Школу	стажа	1350 »	
56	Петар Стевановић	Мрчањачкој; II и III разреду	Учшт. Школу	стажа	800 »	
57	Даринка Ристићка	Мрчањачкој; I разреду	Ж. Уч. Школу	стажа	800 »	
58	Лазар Акшамовић	Бресничкој; Ш и IV разреду	Учшт. Школу	стажа	1350 »	
59	Даница Акшамовићка	Бресничкој; I и II разреду	В. Ж. Школу	стажа	1300 »	
60	Алдрија Дрнјаконић	Даљачкој; Ш и IV разреду	Учшт. Школу	стажа	1350 »	
61	Марина Кипиљичка	Даљачкој; I и II разреду	В. Ж. Школу	стажа	1300 »	
62	Душан Протић	Цвезачкој; у сва 4 разреда	Богословију	привремен	600 »	
63	Лазар К. Митровић	Прислоњичкој; у сва 4 разреда	Учшт. Школу	привремен	600 »	

Примедба. Наставник под редним бројем: 17. и наставница под редним бројем: 19. раде у горњој враћевиничкој школи; а наставнице под редним бројем: 31 и 32. раде у женској школи.

РЕДНИ БРОЈ	Име школске општине	Која села сачињавају школску општину?	Колико је село удаљено од школе?	Је ли школа на средограђи школ. општине?	Има ли стан за поштовање ђака?	У ком је срезу
2	Гукошка	Гукоши Бранчићи Диће	школа у месту 2 километра 7 »	није	нема	М
3	Белановачка	Кадањезици Живковци Шутци Трудељ варошица Бедањовци	1 километар 4 » 3 » 5 » школа у месту	јесте	нема	О
4	Драгољска	Драгољ Босуца	школа у месту 1 километар	јесте	Има, најје здрав	К
5	Јарменовачка	Јарменовци Манојловци Гуришевци Војковци	школа у месту 1 километар 1 » 1 »	јесте	нема	С
6	Рудничка	Рудник	школа у месту	јесте	нема	Р
7	Заграђска	Заграђе Рељинци	школа у месту 3 километра	јесте	има	Е
8	Бољковачка	Бољковци Ручићи Лалинци Штавица Доњи Вањани Угриновци Горњи Бранетићи Доњи Бранетићи	школа у месту 7 километара 7 » 8 » 9 » 8 » 7 » 9 »	јесте	има	Ч
9	Шилонајска	Шилонај Мутањ Церова Крива Река	школа у месту 3 километра 2 » 3 »	јесте	има	К
10	Враћевничка	Враћевница Пръавор Горња Цриућа Доња Цриућа Липовац Бело Поље Доња Врбава Горња Врбава Каменица Кнежевац Кољуша Брестовац	школа у месту 2 километра 3 » 3 » 2 » 5 километара 10 » 7 » 6 » 7 » 5 » 5 »	није	нема	М
11	Мајданска	Мајдан	школа у месту	јесте	има	Т

редни број	Име школске општине	Која села сачињавају школску општину?	Колико је село удаљено од школе?	Је ли школа на средокраћу школ. општине?	Има ли стан за повишање ђака?	У ком је срезу?
12	Брусничка	Брусница Грабовица Јабланица Луњевица Велереч Семедраж Неваде Сврачковици	1 километар 1 » 5 километара 4 километра 4 » 6 » 4 » 6 »	није	нема	М
13	Горњо Милановачка	варош Гор. Милановац	школа у месту	јесте	—	О
14	Савиначка	Шарани Дренова	1 километар 1 »	јесте	има	К
15	Љутовничка	Љутовница Врчани Калиманићи Накучани	школа у месту 3 километра 3 » 3 »	јесте	нема	С
16	Таковска	Таково Лочевци Љеваја Синошевићи	школа у месту 5 километара 5 » 5 »	јесте	нема	В
17	Брезанска	Брезна Бершићи Леушићи Срезојевци Теочин	школа у месту 5 километара 5 » 8 » 6 »	није	има	О
18	Бањанска	Горњи Бањани Горњи Бранетићи Озрен Полом Лозањ	школа у месту 5 километара 10 » 10 » 5 »	није	нема	К
19	Прањанска	Прањани	школа у месту	јесте	—	Т
20	Брајићска	Брајићи Коштунјићи	школа у месту 5 километара	није	нема	а
21	Миоковачка	Миоковци Трбушани Ракова Вранићи Милићевци Горња Горевница Пријевор Видова Рошци Врчани	школа у месту 4 километара 10 » 2 » 7 » 5 » 6 » 10 » 17 километара 25 »	није	има	Љубићском

РЕДНИ БРОЈ	Име школске општине	Која седа сачињавају школску општину?	Колико је село удаљено од школе?	Је ли школа на средограђи школ. општине?	Има ли стан за пошњање ђака?	У ком је срезу
22	Љубињска	Љубињ Коњевићи	школа у месту 1 километар	јесте	има	М О К С Н Б У Љ
23	Прељинска	Прељина Бадуга	школа у месту 3 километра	није	нема	
24	Брђанска	Брђани Соколићи	школа у месту 4 километра	није	има	
25	Трешчанска	Доња Трешча Горња Трешча	школа у месту 8 Километара	није	нема	
26	Островачка	Остра Вујетинци	школа у месту 8 километара	није	нема	
27	Мојсињска	Мојсиње Станчићи	школа у месту 1 километар	није	има	
28	Мрчајевачка	Мрчајевци Катрга Доња Горевница	школа у месту 7 километара 7 „	јесте	има	
29	Бресничка	Бресница Бечањ	школа у месту 2 километра	није	има	
30	Лађевачка	Лађевци Обрва Тавник	школа у месту 5 километара 6 „	није	нема	
31	Цветачка	Цветке Милочај Поповићи	школа у месту 3 километра 5 „	није	нема	
32	Прислоничка	Прислоница	школа у месту	јесте	има	

IX о школском прирезу

Школска зграда може бити угледна, ђаци могу најуредније долазити у школу, учитељ може бити узорит радник, па ипак, то све није довољно за наставу, ако школа нема материјалних средстава, да подмири своје најпрече потребе, без којих је онемогућен сваки рад у школи.

За подмирење школских потреба, свака школа има свој годишњи буџет, у коме су предвиђене све потребе једне школе за годину дана. Старање око набавке школских потреба поверено је школском благајнику, који носи пуну

одговорност, ако се, у вршењу ове дужности, не буде кретао у границама буџетских позиција.

Сума школског буџета уноси се у општински буџет и отуда се школском благајнику предаје школски прирез. Но има приличан број општина, у округу рудничком, што школи неуредно предају прирез, а то кочи школску наставу, те не може успешно да одговори своме великом задатку. Овом злу, највише су, готово, криви општински благајници, који прво општину измире прирезом, па остатак дају школи. Чак и онај део приреза, што остане на дугу, пада на терет школског буџета. Оваквим радом не могу се ови општински благајници одужити поверењу својих суграђана, у чију се љубав према школи не може посумњати. Једини би излаз из овог стања био, кад би се сав општински прирез предавао пореском одељењу, коме би се, опет, ставило у дужност, да при крају сваког месеца, од тога приреза, предаје школи два-наести део од суме предвиђене школским буџетом на школске потребе. Остатак приреза примали би општински благајници. Но ако би се овим вређало начело општинске самоуправе, онда издржавање школа требало би пренети на округ. Свакако, треба школе ослободити од прохтева појединих општинских благајника, па би тада престали и узроци, који учитеља доводе у сукоб с општином.

Какво је било стање школских буџета, у рудничком округу, за прошлу годину, показује овај преглед:

Преглед школских буџета за 1904 и 1905 годину
у рудничком округу

Редни број	ШКОЛА	Предвиђено буџетом за 1904 год.		Колико је прихваћено?		Остало на дугу		Предвиђено буџетом за 1905 год.		У ком је срезу школа	Примедба
		дин.	п.	дин.	п.	дин.	п.	дин.	п.		
1	Моравачка . . .	790	—	290	—	500	—	5870	—	Качерском	
2	Гукошка	1553	18	50	—	1503	18	3290	—		
3	Белановачка . . .	2400	24	850	—	1550	24	2470	—		
4	Драгољска	2040	—	409	—	1631	—	2975	—		
5	Јарменовачка . . .	1555	—	1555	—	—	—	4278	—		
6	Рудничка	686	—	—	—	686	—	980	—		
7	Заграђска	445	—	200	—	245	—	5528	—		
8	Бољковачка	1250	58	157	—	1093	58	3230	—		
9	Шиловајска	1426	36	630	70	795	66	2090	—		
10	Враћевничка . . .	2056	—	434	42	1621	58	2316	—	Таковском	
11	Мајданска	795	—	663	—	132	—	625	—		
12	Брусничка	3284	60	3000	—	284	60	3819	—		
13	Г. Милановачка . .	3475	—	3475	—	—	—	3690	—		
14	Саниначка	980	—	980	—	—	—	725	—		
15	Љутовничка	1060	—	1060	—	—	—	760	—		
16	Таковска	1547	—	505	—	1042	—	960	—		
17	Брезанска	1370	—	539	—	831	—	1191	—		
18	Бањанска	2305	—	1705	—	600	—	1810	—		
19	Прањанска	1293	80	1293	80	—	—	1442	—		
20	Брајињска							781	—		

Годни број	ШКОЛА	Предвиђено буџетом за 1904 год.		Колико је примљено?		Остало на дагу		Предвиђено буџетом за 1905 год.		У ком је среду школа	Примедба
		дин.	п.	дин.	п.	дин.	п.	дин.	п.		
21	Миоковачка . . .	1739	38	—	—	1739	38	1641	—	Љ у б и њ с к о м	
22	Љубињска	2557	55	2166	55	391	—	2070	—		
23	Прељинска	760	—	529	50	230	50	880	—		
24	Брђанска	944	—	500	—	444	—	804	—		
25	Трепчанска	3377	09	2930	50	446	59	3425	—		
26	Островачка	790	—	132	30	657	70	1215	—		
27	Мојсињска	560	—	560	—	—	—	1410	—		
28	Мрчајевачка	1730	—	1730	—	—	—	3376	30		
29	Бресничка	1443	—	—	—	1443	—	2341	60		
30	Лађевачка	1695	—	1631	50	63	50	2606	—		
31	Цветачка	1500	—	397	—	1103	—	2665	—		
32	Прислоничка	600	—	230	—	370	—	2782	—		
33	Рожачка	—	—	—	—	—	—	320	—		

Примедба. Школа рољачка није имала засебног буџета за 1904 годину, јер није ни постојала.

Х о школским бантама

Као што се зна у нашој отаџбини преовлађује земљорадња. Наш сељак још примитивно обрађује земљу и подиже воћњак. Њему треба помоћи у том погледу, ако хоћемо да останемо као самосталан народ са својим државним животом и избегнемо економско роштво.

Поред осталих привредних установа у нашој земљи, којима је задатак да наш народ упућују рационалном газдовању и основна школа мора развити активан рад у том правцу. А да би школа што боље одговорила и томе важном задатку, потребне су школске банте, које врше драгоцену услугу и привредном напретку нашег народа. Оне се јављају као неодржива потреба наших привредних прилика.

У округу рудничком основане су школске банте у овим местима: у *Брђанима*, у *Мрчајевцима*, у *Миоковцима*, у *Прељини*, у *Бресници* и у *Такову*.

Х I о народним књижницама

Потребу ваљане књиге наш народ још не осећа. Он нерадо чита и кад има слободна времена. Воли беспосличити или по механама губити драгоцену време по читати корисну књигу. Томе његову немару крива је наша интелегенција, што народ није упућивала на читање поучних књига, већ се неким делом и сама упарљожила и потпуно напустила.

Нема спора наш је народ, услед свог историског развитка, много заостао у културном погледу. И ако хоћемо да му отворимо „извор сретнија века“ — морамо од сада озбиљније мислити о његову просвећивању. За сада је тај посао поверен учитељима.

Али поред тога што је учитељима основне школе стављено у озбиљну дужност, да оснивањем народних књижница са читаоцима развију живљи

рад на пољу народног просвећивања, требало би образовати и једно друштво, коме би био задатак да за народ пише популарне књиге и то у оним правцима, у којима се креће културни развитак нашег народа.

Само тако Србија ће моћи одговорити задатку, који има у Српству и колу културних држава.

За сада су при овим школама у рудничком округу установљене народне књижнице са читаоницом:

1. у Заграђу;
2. у Враћевшници;
3. у Мрчајевцима;
4. у Брезни;
5. у Брајићима;
6. у Миоковцима;
7. у Остри;
8. у Белановици;
9. у Јарменовцима;
10. у Такову.

XII о продужним школама

Да би се знање, које ученици добију у основној школи, утврдило и проширило установљене су *продужне школе*. Њихов је, дакле, задатак да се писменост, стечена у школи, сачува и прошири. Али наш је народ, услед деобе, постао инокосан и једва чека, да му ђак сврши основну школу и притекне у помоћ у домаћем раду. То је главни разлог, што код нас иде и сувише тешко с отварањем продужних школа и ако оне трају само за време зимског течаја.

Сав рад наставника, у овом округу, да отворе што већи број продужних школа — остао је без успеха. Само су, за ову годину, отворене продужне школе у *Миоковцима*, *Белановици* и *Брезни*. У њима се поглавито предаје *српски језик и писање, рачун и пољопривредне науке*.

XIII општи поглед на школе

Садашњи програм за основне школе треба заменити бољим, који би одговарао духу народног просвећивања и народним потребама. Озбиљну пажњу треба обратити *писању*, јер има доста разлога, што се више на писменост, коју наша основна школа даје. У нашим школама нема *лепог, брзог и правилног писања*. До сада је обраћана већа пажња на излишне приче и механично изговарање граматичких правила но на писање. Треба знати: *ко не зна лепо и брзо писати, не зна ваљано ни читати; а ко не зна ваљано читати, не може у животу ни вишег образовања тећи, јер неће у животу никад књигу у шаке узети*.

Поред писања и читања треба озбиљнију пажњу обратити и *рачуну* јер се ова знања не могу тећи ван школе.

Отварање школа с *полудневном наставом* лепа је замисао, коју треба изводити у местима, где има много деце за школовање. И у овим школама треба *писање* да буде један од најважнијих предмета.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Завршујући овај полугодишњи извештај о стању школа у округу рудничком, част ми је ставити Господину Министру, до знања, да је окружни школски одбор најсавесније вршио поверени му посао и предано радио на правилном извођењу и примени новог закона о народним школама, у колико је то спадало у његову дужност.

ШБр. 395.
19. фебруара 1905 год.
Горњи Милановац.

Члан — референт
окружног школског одбора
Јован М. Поповић

МОНТАЖА КНИЖАРЦИ О ПУ

ОЛОЖИ АН БУКОВИ КУШНО ПУ

НАУКА И НАСТАВА

РАД У ДРУГОМ РАЗРЕДУ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

ОД

Ј. МИОДРАГОВИЋА

(НАСТАВАК)

— Они људи који живе у селима зову се *сељаци* или сељани, а они што живе по варошима или градовима зову се *варошани* или грађани. Сељани понајвише раде земљу, зато се и зову земљорадници; а варошани или грађани понајвише раде разне занате и баве се трговином. Они што раде занате зову се „мајстори“ или занатлије, а они што се баве трговином зову се трговци. Да ми кажете сад, каквих заната има у нашем граду? — — — Шта ради официр (ако га има у месту)? Шта ради учитељ? — А шта ради свештеник? — — —¹

4. Ши́ра оқолина

Посматрање шире околине може бити само у ведре и светле дане, а то је или још за раније у јесен или у прве лепе пролећне дане. Пошто је за јесењи и зимњи рад доста и ово што је до сад изложено, ако хоће добро да се утврди, то је боље, да се посматрање шире околине остави за пролеће. Тада излети имају и других чари и они треба за то да су чешћи.

У досадањим посматрањима било је главно *место*, с оним што га окружује са свих страна. Сад ваља ићи даље. Од овога ужег круга

¹ Све је ово поређано у целини као да је било у једној шетњи. Међутим, ово се може поделити на два и три излета, а овај последњи одељак о општини може се прећи и у школи. Но једно само ваља добро запамтити, а то је: да ово није доста прећи само једном овако, већ ово треба и понављати и понављањем утврдити. А то се понављање врши не само приликом другог излета него и у школи, усмено, а много штошта се може и нацртати

узети шири круг, а то ће бити све оно што се с какве највише тачке у околини може сагледати. То би се могло поделити у неколико посматрања и прећи страну по страну света, или мало по мало, прелазећи најпре најглавније ствари па после оно што је споредније, или најпре земљиште (брда, планине, долине и реке) па после насеље (градове, важнија села и друмове, који их спајају).

*

— Децо! Сутра ћемо ићи у поље, и то још мало даље но што смо до сад ишли. Зато понесите штогод за јело. Јер ако буде лепо време, ми ћемо остати цео дан. Од ствари понесите само таблицу и крижуљу.....

Сутрадан полазак као што је напред поменуто. Путем ће се ићи полако те да деца имају довољно времена за разматрање свега што се уз пут може видети. Нагон за посматрање и за сазнавање је ту, само му ваља дати прилике да се задовољи. И душа, исто тако као и тело, развија се сама, само треба да јој помажемо и да је чувамо од штетних утицаја. О много којечему што деца сад виде биће разговора тек доцније у школи. Сад се поред добитака за здравље и поред буђења осећања естетичких, религијских и моралних, још и купи интелектуална сирова грађа, да се после, у згодној прилици, подиже од ње интелектуална зграда. Ту се виде: различне куће, разни алати, разно биље, разно дрвеће, цвеће, траве и коров, разне животиње велике и мале до најситнијих, разни људи и њихове нарави итд. Зато треба ићи лагано и бавити се код сваког предмета, који даје каква интереса за посматрање, онолико колико то интерес дечји буде захтевао. А кад се дође на највиши вис, који је учитељ изабрао за посматрање шире околине, онда ће се деца најпре добро одморити и дивити величини хоризонта, који је ту много већи него у низинама, и лепоти погледа. Сад се највише може дати деци појам о *мору*, ако им се каже: да замисле да је свуд наоколо вода, а ми да смо овде на каквој лађи или острву. За тим ће отпочети посматрање. Учитељ ће казати ученицима да се наместе онако како ће најбоље сви видети оно што има да се види.

— Боривоје, поброј све што опкољава наш град (или место у коме је наша школа)!... Је ли Боривоје побројао све? — Шта је изоставио? — Шта још? —

— Сад ћемо да гледамо, шта има даље од овога, свуд наоколо. На којој смо страни ми сад од школе или нашег града? — По томе, где нам је сад исток? — Где је запад? — А где је север и југ? — Окренимо се прво истоку! — Да гледамо све што имамо на тој страни! — Која је оно највећа планина пред нама? — А које је оно мање брдо до ње? — Која се оно варош види испод ње? — Онуда, поред ње,

протиче једна река, која тече озго, од оних планина што се једва виде у магли, па тече оном долином поред оне вароши и тече онамо даље. Зна ли ко, која су оно села што се виде на тој страни? — Јесте, ово најближе је *A*, оно до њега *B*, а оно даље тамо је *B* и *G*. Има још неколико села на тој страни, али она се не виде. Шта још видите на тој страни? — Шта је најближе? — Шта је најдаље? — Зажмурите! — Ко може сад да ми поређа све што смо видели на тој страни? — Поређај! — Је ли казао све? — Окрените се сад западу! — Где вам је сад оно што смо мало пре видели? — Шта смо видели, Велимире? — Добро сте запамтили. Гледајте сад све шта се види на западној страни!... Ко што види, он нека каже... Што не знате, ви ме питајте... Хајдете овако: да почнемо од онога што је најближе па да идемо све даље. Шта је на тој страни најближе нашем граду (или нашој школи)? — Шта је после тога? — Шта је онамо даље? — Шта је иза тога? — Шта се још види на тој страни? — Јесте ли запамтили све? — Ко је запамтио? — Хајде, поређај! — Ко може да поређа жмурећи? — Ко још? — Добро. Окрените се сад северу! — Шта се види на тој страни? — Шта још? — Шта још?... Хајдете да поређамо редом од онога што је најближе па даље!... Ко још може да поређа ово све? — Колико вароши или градова има на тој страни? — Колико планина? — Колико река? — А колико смо села видели? — Окрените се југу! — Шта је на тој страни највеће и најважније? — Шта има још?... Ко може да поређа све? — Де, ти, Гојко! — — — А шта није управо ни на југу ни на западу, него на југо-западу? — Шта није ни на југу ни на истоку него на југо-истоку? — Шта није ни на северу ни на истоку, него на северо-истоку? — Шта није ни на северу ни на западу, него на северо-западу? — — —

— Извадите таблице! — Вама се сад чини да знате и да сте добро запамтили. Па, ипак, кад не бисте нацртали и код куће и у школи ово поновили више пута, ви бисте заборавили много штошта. Зато, на-зните, да ово све нацртамо, па да то понесете кући; а сутра у школи можемо и прецртати на хартију, па да чувате.

— Сад, најпре обележите насред табле једном тачком ово место, на коме ми сад стојимо! — Повуците сад кроз њу једну линију од севера југу! — На коју страну ваља да се окренете кад цртамо земљу с оним што је на њој? — Окрените се! — Положите таблице на земљу! — Повуците сад линију од севера југу! — Повуците од запада истоку! — Продужите их до краја таблице! — Шта ћемо сад најпре да нацртамо? — Хајдете прво да забележимо оно што је на северној страни, пред вама! Шта има тамо? — Шта је најближе а шта је најдаље? — Шта ћемо да нацртамо најпре? — Можемо најпре што је највеће, и најважније, па после оно друго; а можемо редом: најпре оно што је најближе, па после оно што је најдаље, докле има места на табли.

WWW.UNI.NS

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Како волите? — Хајдете да цртамо на оба начина, те да видимо како је боље. Да цртамо прво оно што је најглавније на после да додајемо оно друго! А шта је на тој страни најважније? — Нацртајте га! — Шта је пре и после тога? — Обележите и то! — Шта још имамо да забележимо на тој страни? — Забележите и то! — Шта је на јужној страни најглавније? — Забележите! — Шта је још с те стране? — Је ли то ближе или даље? — Забележите и то! — Сад узмите источну страну. Шта је на њој? — Забележите све! — Шта је на западној страни? — Забележите! — Измењајте сад таблице, те да један другом видите како је ко нацртао!...

— Остаје нам још оно што није тачно ни на једној страни него је између њих. За то окрените другу страну! — Забележите средину! — Обележите линијама север и југ, запад и исток! — На крајевима тих линија обележите, која је страна тамо! — Сад нађите северо-исток! — Северо-запад! — Југо-исток! — Југо-запад! — Записујте сами шта је на тим странама!....

— Доста! Сад оставите таблице и пазите да вам се не побрише. Сад се опет одморите и за то време можете да питате један другога о овоме што смо видели, те да видите ко је најбоље запамтио....

Ако до поласка има још времена, онда се и на поласку може укратко поновити све.

Ако је ово у пролеће, онда деца ваља да се упознају и са свима биљкама, које су у то време расцветале, и од сваке да узаберу и понесу по један цвет. А како ће од сад бити још више прилика за излазе у околину, то ће се ово све поновити још који пут и то можда и с које друге тачке.

Женска деца не могу ићи оволико далеко колико мушка. Њих не треба ни оптерећивати ситницама. За њих је главно: буђење пријатних осећања и оријентација у простору.

5. Промене у току године

Остаје још, да се деца упознају с променама у току године.

Промене ове могу бити:

А) На небу:

Ведро, облачно; облаци разна облика и боје; правац њихов; киша, снег, град; муња, грмљавина и гром; правац сунца лети и зими; мене месеца и четири главне фазе његове.

Б) На земљи:

Сува земља, „црна земља испуца од суше“, прашина, оскудица воде у рекама, потоцима, изворима, бунарима и чесмама, невоља за биље, животиње и људе. Обилност воде на земљи и утицај њен на живот на земљи. Поплаве; где их и кад их има највише, и зашто. Биље и његов

живот у пролеће, у лето, у јесен и у зиму; једногодишње биљке. Животиње: тице селице, лептири, бубе, челе и свилене бубе. Радње људске у пољу у сва четири годишња доба: орање и сејање, копање и плевљење, косидба, жетва и берба.

Све је ово најбоље посматрати у природи, у околини, у оно време кад се што дешава. И нема веће грешке но све ово замењивати мртвим речима у школи. Речима се може нешто само понављати и уопштавати, и то доприноси само интелекту. А сву ону радост, која развија осећање и срце у деце, ми им украђујемо и градиво од живе наставе празан, штур, досадан и више штетан разговор. А о здрављу, о телу и његовом развиту, које се том приликом зароби и веже толиким ланцима механизма, и да не говоримо.

Посматрање ваља да буде свестрано. Не ваља посматрати само једну појаву за себе, одвојену од осталих, него у вези с другима, те да деца виде везу или зависност између њих, да виде живот целокупне природе.

Да узмемо који пример.

Још у јесен рано учитељ може свратити деци пажњу, да ласте неки пут лете високо, а други пут ниско, сасвим поред земље. Он ће онда тражити узрока: зашто то ласте чине? — Многа деца, а и многи људи, и данас не знају зашто ласте лете неки пут ниско а неки пут веома високо, и мисле, да се ласте само играју кад лете. Међутим, оне су далеко од игре. Оне тада траже храну и за себе и за своје младе. А колико хране њима треба, можете мислити по томе: што једна ласта ухвати по неколико стотина мушица и бубица дневно. С тога ласте и иду онамо где су мушице и бубице. Ако су оне поред земље и ласте лете поред земље: ако су оне високо у ваздуху, онда ће и ласте летети за њима горе. А зашто мушице и бубе лете неки пут поред земље а неки пут високо, горе, по ваздуху? Бубе и мушице само онда лете далеко од земље, кад је мирно, тихо и лепо време, кад је ваздух миран и нема ветра, који за час може да донесе облак, а из облака да падне киша и град. Иначе су увек ближе земљи, како би се лако сакриле, кад духне ветар или удари киша! А људи не виде мушице и бубе него виде ласте па веле: кад ласте лете високо, онда је лепо време. А пошто се лепо време обично не мења брзо, него траје подуже, они веле и овако: кад ласте лете високо, онда ће бити лепо време. С тога веле, да ласте *предсказују* како ће време бити? Како „предсказују“? — Куда носе ласте оне мушице и бубице што их у лету похватају? — Је ли ко видео кад долећу и доносе? — Кома их дају? — Али знам нико од вас није бројао колико пута ласта дође за дан!... Зашто ласте граде гнезда по димњацима и под стрехама? — Остају ли ласте и преко зиме код нас? — А зашто не? — Кад ће да се одселе? — Је ли ко видео кад се селе? — Хајде, назите, кад ће се ове јесени одселити, па да ми кажете да забележимо.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNI.BE

Пазите и како ће поћи и да ли ће која остати!... А зашто се вранци излазе? (Они имају и боље одело и хране, јер се хране и житом и трошницама кад нема буба, гусеница и лептира).

— Јесте, децо! Зими снег покрије земљу. Бубица, мушица и лептира нестане. Све то пропадне, а само остану јаја од њих, да се из њих на пролеће опет излегу друге бубице, мушице и лептири исто онаки. Настане јака хладноћа и мраз. Људи обуку дебље, топлије одело и побегну из поља у куће и тамо се греју, а из њих излазе само кад имају посла. И животиње се сакрију у земљу, а наше домаће се склоне у кошаре. С дрвећа опадне и лишће и род и оно остане голо, а траве, зеље и жито се посуши. Све покрије снег а под снегом ништа не може да расте. Где су онда челе? — Шта раде у кошници? — Што не излећу напоље? — А шта би било од њих да излете? — А би ли имале шта да једу? — Зашто? — Па како живе преко зиме? — А кад ће да излете?...

*

(У пролеће). — Ох, ала је лепо сад по пољу! А куда се део онај снег? — Шта се направило од њега? — Куда је отишла та вода? — Да ли је сва отишла у земљу? — Јесте. Зато, кад се отопи нагло много снега, онда буду поплаве. Зато је боље, кад се снег топи полако. А зашто се сад зелени оно поље онамо? — Шта ће оне овце на њему? — А шта ће овчар поред њих? — Шта ће му пас? — Где су били зимус? — Шта су јеле овце док је био снег? — Шта видите ново међ овцама, чега зимус није било? — Шта раде јагањци? — Пасу ли и они? — Зашто сисају? — А откуд нама млеко? — Да ли се музу овце докле су јагањци сасвим мали? — А кад се музу? —

— А ко је оно на њиви? — Шта ради? — А што није орао зимус? — Шта је радио зимус? — Шта ради сад? — Шта ће да ради кад пооре? — Ко је гледао како се жито сеје? — Хајде да гледамо!... Шта се уради кад се жито посеје? — Ко зна, колико дана треба па да из семена никне жито? — Хајде нека гледа Рашко, чија је кућа овде близу, па да нам каже!... Које ће бити пре: или ће пре ово жито узрети или ћете ви пре свршити други разред? — — — Зашто врабац однесе ону сламку? — А шта је оно цветало? — Слушајте, нешто зуји! — Шта је то? — А шта тражи чела? — Пазите, хоћемо ли видети још коју бубу? — Ево једне! Ко познаје ову бубу? — Ево га понац један — већ измилио! А где је био зимус? — Која је оно птица? — Где је она била зимус? — А зашто је сад дошла? — Шта ће најпре сад да ради? — Од чега гради гнездо? — А шта буде из јаја? — Воле ли тица да јој се квари гнездо? — А је ли то добро да им кваримо гнезда? — Зашто није добро? — А зашто није добро да нема тица? —

— Јесте, децо, ви сте мали, па не знате, да ко растерује тице и квари им гнезда, тај не једе шљива, крушака и јабука. У једном селу деца су била неваљала па су тукла тице, хватала њихове младунце и тражила гнезда њихова те им узимала јаја а гнезда разваљивала. Тице из њихова села побегну. Онда ти ту настане царство лептирова, и намножи се толико гусеница, да све поједоше лишће с воћака и другог дрвећа, те се све посуши. И онда је ли било воћа? — А те исте тице одлетеше у друго село. Ту су и деца и људи били добри, те их нису дирани. Ту нађу и своје другарице, које им се похвале и позову их да се ту настане. И оне то учине. Од то доба у том је селу било још више тица. А за толике тице требало је и хране много. А шта једу тице? — Шта је било с лептирима и гусеницама у том селу? — Хоће ли та деца, и ти људи, остати без воћа? — Зашто? — Зато, ако хоћемо да имамо доста воћа, шта треба да радимо?¹ —

II

Читање

1. О читању у опште

Као што смо поменули напред, најглавнији циљ наставе матерњег језика у основној настави јесте читање и писање. Посматрањем или очигледном наставом деца проширују свој умни хоризонт: вежбањем у говорењу деца исправљају свој говор и богате се новим изразима; а тек читање и писање је оно што је главни задатак овог предмета. И већ ово довољно говори о важности самог читања. С тога и методе по којима или начини како ваља предавати овај предмет од највеће су важности. И по успеху, који школа постигне у овоме, најбоље се види, колико је она постигла свој главни задатак.

Ма колико се педагози и методичари размимоилазили у појединостима при предавању овога предмета, опет се сви слажу у овоме: да ученици треба да науче да читају лако или тачно, логично или с разумевањем и лепо или естетично. Сад настаје само питање: како ће се ово постићи?

У овом разреду много стоји до тога, како су деца учила да читају у првом разреду. Ако су тамо добила добар темељ и створила правилну основу, онда је сад веома лако зидати даље и наставити започети посао без муке и сметња. А ако је тамо положен рђав темељ, онда су овде сада две муке. А најчешћа, најобичнија и у исто време највећа мана је та: што деца у првом разреду не науче да речи *шчи-*

¹ Код сеоске деце ја бих овде био много опширнији. У разговору додирнуо бих све оно где, како и чиме она растерују и тамане тице у своме селу и напоменуо бих све оно што тице воле и што други народи чине да их примае.

све грозоте ратова које људство задахњавају сасма основаном грозом, ужасом и огорчењем.

Подруг године посматрао је сваки човекољуб престрављено, колико су жртава стале поједине битке на далеком Истоку. Људство културно с правом осуђује убиства у савременим ратовима. Али шта су те ратне жртве све скупа према оном убиству у маси, које диндушман човештва, алкохолизам, унакрет целог света од дана на дан и од године до године извршује без прекида? Шта су те ратне жртве према оном непрегледном пустошењу што га алкохол то непосредно проузрокује, и то путем наслеђа и на други начин стократ и хиљадукрат потенцира од колена на колена у све шире кругове уноси и распростира и утврђује?

Да се човештво према тој кобној истини могло тако дуго оглушити и да њу и данас још свуда и потпуно не уважавају, то се мора у толико већма жалити, што, како рекох, већ одавна постоји као непобитна али неутешна истина, о којој се ми практични лекари дневно уверавамо, да је алкохол у својим неминовним последицама за тело и дух, како у појединаца тако и у читавих друштвених слојева читавих народа и човештва као такав, једнако судбоносан, без обзира на то, да ли се алкохол пије у већим количинама, редовно или уз прекидање, или он утиче у мањем квантуму, али без прекидања. Сва је разлика ту у томе, да се убитачне последице јављају доцније односно касније, али да не изостају, о томе искуство сведочи непобитно. Већ до сада засноване болнице, луднице и други хуманитарни заводи, који се непрекидно множе, потврђују то и сувише јасно алкохолским жртвама у њима, којих је такођер све више.

Против алкохолизма као најопасније и најубитачније од свију зараза војују поједини човекољуби и друштвени кругови већ одавно смишљено и одлучно, али постигнути резултати не одговарају свуда жељеном очекивању. Показало се убрзо, да ће успешно сузбијање алкохолизма само онда бити могуће, ако држава и друштво свуда дођу до уверења, да у борби против тог диндушмана људског рода морају сви за једнога а један за све на белегу стати, пошто је опасност општа, те сваки једностранни рад друштва или државе може имати само делимична успеха а може га и немати.

Угарска и њена влада и угарско друштво нису се оглушили овом уверењу. Па и ако наши угарски суседи нису били међу оним првима, који против алкохолизма устадоше организовано и одлучно завојштише, те и ако је у томе смишљеном рату против алкохолизма у њих и данас много шта тек у заметку, ипак су Угри нама у Србији и на Балкану уопште прилично испредњачили. У Угарској истичу се држава и друштво све више у смеру, да заједнички пораде на лечењу оних озледа, којих земља и становништво допадоше са алкохолизма, чега

Сметња. За лепо читање дакле потребно је и једно и друго: и логично и механично читање. С тога и треба на обоје ово пазити подједнако.¹

Читању је на крају крајева задатак: да читањем долазимо сами до садржине онога што читамо. Али баш да бисмо до тога дошли, ми морамо постићи извесну лакоћу у читању, те да тачно и без сметња изговарамо поједине речи и реченице. А то се може учинити само марљивим и дужим вежбањем у шчитавању речи одмах чим се које слово види. Погрешно је и гонити децу да кажу одмах целу реч, особито ако је она већа, јер деца онда више *погађају* но што шчитавају; а кад погађају могу и не погодити, а тако се науче да греше, да теже речи изговарају погрешно као и код срицања.

2. Читање из Читанке

Читање се у овом разреду врши највише из Читанке за овај разред. Нема сумње, да ће се из боље Читанке лакше постизати оно што се жели, а то је течно и лепо читање с разумевањем. Али се и незгоднијим Читанкама постиже бољи успех кад се поједини комади обрађују како ваља.

Пре свега не мора се ићи оним редом, којим су поређани чланци у Читанци, обично ради какве системе или прегледности, него их ваља узимати по лакоћи, занимљивости, вези с осталом наставом и по добру годишњем. Очеvidно је боље, да се најпре узимају ствари лакше и занимљивије, па после теже и сухонарније. Исто тако кад се о чему предаје, онда ваља о томе и читати из Читанке. Као што би неупутно било предавати у пролеће о берби, у лето о снегу и у јесен о Ђурђеву дану, исто би тако било погрешно о једном предмету предавати сад а о њему читати други пут, „кад дође на ред.“ По овим захтевима можда би се у главноме могли поређати и чланци у Читанци.² Али ако то није учињено, што није ни лако извести доследно, онда наставнику мора Читанка да буде магацин, из којег он вади кад му што затреба.

¹ Да је стара школа занемаривала разумевање па по томе и извођење поука из онога што се чита, и прелазила одмах с механичког читања на граматичку „анализу“, то је свима добро познато. Но да наведем један пример до какве апсурдности може доћи у свом претеривању нова школа. На једном испиту ја опазим, да дете оно што је испричало чита не мичући главом и гледајући непрестано у једну тачку. Ја му рекох да стане, и оно стаде. Онда му најпре нађем једну реченицу у тој причи и рекнем: деде одавде! Оно стаде да муца и после дужег мучења настави одатле даље, али опет гледајући укочено у једну тачку. За мене већ би јасно, да оно чита напамет, управо да не чита него декламује. С тога отворим читанку онде где нису читали, где „не знају“, јер им то „господин није причао.“ и кажем му да чита. То дете није могло ни да просриче поједине речи, а камоли да чита течно па макар и без разумевања! А кад сам му, чуда ради, пружио другу књигу, оно се чудило и чинило му се, да у њој ни слова не познаје!

² Читанка мора бар приближно да буде уређена по овим захтевима, јер је врло незгодно да деца преврћу по свој Читанци пре но што изуче цео до 100; а

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Извесно је, да су понајлакше за децу и најзанимљивије мале приче из живота њихова или животињскога (басне). Наставник ваља да зна којих има у Читанци и кад ће коју узети. Онда ће је испричати колико може лепше, као да се истина тај догађај десило, па ће тражити од деце да је понове. Ово причање може бити много опширније од онога у Читанци, али је незгодно да оно уноси и нових ствари, које деца после у Читанци неће наћи. Оно може само да живље изнесе оно што је тамо. Причање је пак живо онда, кад се приближује догађају, кад се деца чини да оно што се десило или дешава гледају својим очима. Овако пластично причање је дар, који нема свак. Али се наставник у опште, а особито учитељ нижих разреда, мора трудити, да овом вештином овлада колико може више. Лепо причање осваја и маме и оно је учитељу најбољи помоћник не само код читања него и у другим предметима.

Кад учитељ лепо исприча, онда ће не само бити живља слика у души децој о самоме догађају у дотичној причи и деца више прионути за срце, него ће им бити лакше и да га испричају. Испричаће увек најпре бољи па онда слабији и најпосле најслабији ученици. Грешке, у говору децјем учитељ ваља да исправља благо, не ружећи оно што је дете научило у кући својој. Увек ће само казати: лепше је овако и овако.

Онда долази читање. У старијим разредима могу одмах читати деца. А овде, у нижима, особито у почетку, боље је, да најпре напред прочита учитељ онако и овом брзином како жели да ученици читају; а ученици ће пазити и пратити сваку реч. Та брзина мора бити само толика, да деца могу видети *свако слово* у слогу који се чита. С тога је, због слабих ученика, боље, да оно буде лакше и развученије но што би могло бити кад бисмо се обзирали на најбоље ученике; а стаје се само код знакова за застајање.¹ Код сваке реченице, која се прочита,

преко овога и не знају, пошто се у овом разреду учи само до 100. У тој невољи учитељи обично броје листове, али је то веома приметно и незгодно.

¹ У своме Раду у I разреду ја сам више говорио о овоме. Овде да наведем само један пример, који тамо нисам поменуо.

Године 1879, као последње мога учитељевања, позове ме г. Др. П. трговац из „главне чаршије“ а данашње Дубровачке улице у Београду да му спремам сина за гимназију.

— Онај мали, вели, што је код Вас у првом разреду, боље чита од њега, па се бојим неће га примити...

Ја се примим, одем кући и одмах позовем сина његовог да чита. Док је читао ствари, којима је знао садржину, било је и Боже помози. Али се ипак онајало да не шчитава него чита напамет, јер је читаве речи премећао, те једне читао пре но што долазе на ред у Читанци а друге после. Но кад му дадох да чита нешто ново, то беше страшно. Скоро ниједне речи у реченици не читаше правилно, без грешака

добро је да учитељ пита: шта то каже, те да нагони децу да мисле на оно што читају. Ово мишљење на садржину још више ће их чувати да не греше, јер ће убрзо опазити, да се не разуме лепо кад се у читању грешу.

Кад се ствар лепо исприча и кад се овако при првом читању садржина веже за читање, онда у даљем читању те приче није потребно непрестано питати за садржину. Сад је потребно дуже читање само ради механизирања самога читања, да се деца *вежбају* у самом шчитавању. Ту ће најпре читати бољи, па онда полако сви заједно, па најпосле најслабији. И кад и ови могу читати ту причу прилично лако и без погрешке а уредну је и испричати, онда ваља ићи даље.

Код описа другојаче је то, што место причања напред долази очигледна настава, долази најпре *посматрање* онога што се описује. У томе посматрању ваља да се види све оно, што ће се после у дотичном чланку у Читанци помињати. Ако се предмет сам не може донети у школу (нпр. домаће животиње), онда се изнесе слика њихова. А што и слика не изнесе, онда на то ваља подсетити ученике где су што видели у шетњи. Онда се предузима читање као и код прича.

Но најтеже је ако долазе ствари за развијање. То је најтеже за учитеља, али је најзгодније за развијање мишљења у деце. С тога учитељима особито почетницима, и треба највише вежбања у овоме. За то никад не треба да предузимају овај посао докле напред не размисле како ће га извршити. Нарочито им је тешко изнаћи крај коњу од клаунчета које ће се одмотавати; а кад га срећно нађу, онда ће одмотавање ићи лако. При овом се највише грешу, што неки иду сувише далеко у тражењу краја, а неки га никако и не траже, но просто прелазе на читање или само пропитају садржину, онакву каква је у Читанци. Први дангубе много, а други не утичу ни на срце ни на разум дејчи онолико колико би требало. Да узмемо један пример. У Читанци је чланак „Родитељи“. Неки би одмах прешли на читање тога чланка па би том приликом и пропитивали, или би напред просто пропитали па онда прешли на читање. Други би почели чак од школских ствари и животиња, откуд оне, па би тек онда прешли на децу, родитеље и оно што је у чланку „Родитељи.“ Оно је прво сувише кратко и без живота; ово је друго сувише развучено, те се не ухвати добро главна ствар и изгуби се много времена за само читање. Средина је дакле најбоља. Али и у тој средини може се наћи један конач, један логичан ред, којим ће све излазити једно из другога. Ево од прилике како :

а кад га на крају реченице запитах шта је прочитао, он се чуду што га то питам! Позовем брата његовог Воју, који не беше дошао ни до пола Читанцице за I разред, да му ово прочита и он прочита полако *без погрешке* и каза му *шта значи!*...

— Код нас се ноћас родила једна мала беба и јутрос су сви били радосни. Зашто су радосни? — Ко још воли малу бебу? — Ко од вас има малу бебу код куће? — Шта ради беба? — Шта ради мајка кад беба плаче? — Може ли беба да иде? — А кад ће моћи? — Има ли ко од вас брата или сестру да сад прохода? — Зашто не може да иде као ти? — А може ли да трчи? — Кад ће моћи? — А дотле шта ћете ви да радите с њом? — Ко још чува бебу? — Од чега треба да се чува? — А шта може да буде ако се не чува? — Шта још? — Још? Још? — Па ко ће да чува бебу од свега овога? — Ко још? — Још? Ко чува бебу да не озебе? — А ко је храни кад је гладна? — Ко је чува да се не посече, да се не убоде, да се не отрује....? — Шта може да буде од бебе ако се не чува? — Ко је вас очувао? — Колико је година теби, Видоје? — Колико је година вашој беби? — Ко је старији од вас двоје? — Колико си ти старији? — Колико је година тебе гледала твоја мајка? — А треба ли ти штогод данас? — Како је оној деци, која немају мајке? — Како се зову та деца? — Има ли које сироче овде, међ вама? — Боже, кад ти је умрла мајка? — Ко те сад гледа? — А како је оној деци, која немају ни оца ни мајке? — А како је вама што имате? — Зашто? — А зашто вас гледају? — А волите ли ви њих? — Јесу ли оно добра деца, која свог оца и мајку не воле? — Чиме ће деца да покажу најбоље да свог оца и своју мајку воле? — А ако не слушају и не уче добро, како ће да им буде? — Шта су нама отац и мајка? — Зашто се зову наши *родитељи*? — А шта смо ми њима? — Како се зове мушко а како женско дете? — Колико синова има твој отац, Душане? — А колико ћерију? — Колико је то свега? — Колико ципела вама треба? — А хлеба? — Ко то набавља? — А шта бисте радили да немате оца? — За шта се ви молите Богу? — За шта још? — Чију ће молитву Бог пре да послуша? — Зашто? — Онда шта ви треба да радите? — Шта још? — Још? — Још? — О томе имате и у својој Читанци. Извадите је! — Нађите страну (ту и ту)! — Пазите, да вам прочитам само једанпут сад, па ћемо други пут да читамо више!... И, настаје читање као што је казано напред.

Увек ваља имати на уму, да се из Читанке не мора прећи све. Али што се пређе, то се мора обрадити добро и по садржини и по техничкој лакоћи у самоме читању.

3. Читање из других књига

И ако је ово нижи разред опет сем Читанке деца ваља да читају и друге књиге. Ма каква да је Читанка, и ма како се обрађивали поједини чланци из ње, опет никад она сама не може бити довољна лектира у школи за учење читања. Децу ваља поступно увести и у другу књижевност.

На првом месту ту су други уџбеници, ако их има. Ни у старијим разредима, а овде још мање, не треба никад допустити, да се с ученицима не прочита из уџбеника оно о чему је предавано. На овај начин уџбеник ће бити помоћник Читанци и само тако и има смисла да они постоје у основној школи. Стане ли се пак просто задавати из њих после усмене наставе, или, што је још горе, стану ли они замењивати и саму усмену наставу, онда су они проклетство за школу и њих треба избацити. Сваки уџбеник треба да буде кратак, јасан, лак, забаван и примамљив и да не садржи ништа тешко и ново чега није било у усменој настави.

После уџбеника учитељ може поступно покушавати и с другим лакшим и забавнијим књижицама за децу. У овом разреду доста је само заинтересовати децу за ову лектуру и каткад покушати да се понешто и из тих књижица прочита у школи. Нек деца сама увиде, да она сем Читанке могу читати и све друге књиге само ако пазе добро, па је учињено све. А ово ће бити без по муке, ако само учитељ одмах у почетку одвикне децу од штетнога срицања и упути их да одмах тачно и течно шчитавају сваку реч на коју наиђу и да мисле на оно што читају.

III

Писање

1. О писању у опште

Са читањем стоји у тесној вези и писање. Управо то двоје је лице и наличје једне исте ствари. То су две половине, од целине, која се зове писменост. Нити има читања без писања, нити писања може бити без читања. Кад читамо, ми преко написаних (или наштампаних) слова долазимо до оних мисли што су њима записане; а кад пишемо ми казујемо своје мисли другоме. Отуда је овај други посао у неку руку простији и лакши.

— Али у деце још нема мисли! рећи ће неко.

Ако мислите високе, филозофске, апстрактне мисли, које обично зрели људи стављају у књиге, онда их донеста у деце још нема, нити их треба тражити. До тих мисли дете тек треба да дође и онда их и може стављати на хартију. Дотле пак дете треба и да мисли оним мислима, које одговарају његовом добу, и њих да ставља на хартију. П идеал или крајњи циљ ове наставе би био: да дете могне тачно и правилно ставити своје мисли на хартију. Ово „правилно“ дели се на двоје: правилно по правопису и правилно по краснопису. До правописа се долази поступно, с изучавањем језика свога, а с леним писањем треба и мора се отпочети одмах. Управо, лепо писање, правилан облик слова ваља да буде *основа* од које ће се почети добра писменост. Њој

се после додаје: правилно и лепо писање реченица, везивање реченица и општи облик или распоред оних мисли, што хоћемо да их ставимо на хартију.

С тога у свима разредима основне школе, а особито овде, у нижима, *лепо писање ваља да је главно*; а до правилности у правопису долази се с општим сазревањем. И као што би било претерано тражити од деце да потпуно исказују своје мисли писмено без погрешке, исто би тако било и погрешно и штетно занемарити лепо писање. И одвише је рђав знак, што се баш ова страна писмености у последње време почела веома много занемаривати. Зло није само у томе, што се положи лош темељ згради, која се зове писменост, него још више у томе, што се с естетичне стране у душевном развоју не постиже оно што може и што треба да се постигне овом наставом.

2. Лепо писање

Овome ваља да је положен темељ у I разреду. Деца ваља да умеју написати правилно и лепо свако слово и мало и велико. Али је погрешно узети, да је то потпуно утврђено и готово. Напротив. Тамо је само започето, а овде сад треба да се настави и утврђује још боље. Особито деци теже иде писање великих слова. За њих треба више покретљивости и гинкости, коју дечја рука још нема. Сем тога она се пишу много ређе, те их деца ласно и заборављају. Још се ваља сетити да деца долазе у нови разред после великог школског одмора, где се не само много штошта заборави него се и рука одвикне од писања¹.

С тога греше они учитељи, који претностављају, да су деца у првом разреду научила много, изучила добро и поуздано сва мала и велика слова, и да они могу поћи без бриге даље. Такви ће се обично после жалити, како им тешко иде, како су примили неспремну децу итд.

Зато увек ваља хватати *основу* и од ње почињати. Зато и учитељ овог разреда мора почети од лепог писања и од слобва.

Најпре ће дакле узети *лепо писање појединих слова*, и то најпре малих па после великих. И њих може узети по групама, по сличности, а не азбучним редом. При овome нарочито ваља да пази: да деца дотерују до линије; да слова нису шиљаста; да су савијутци танки; да косе танке терају горе до линије кад долази друго слово, а до пола линије код крајњих слова, и да се перо не диже докле се слово не сврши. И ја мислим, да се с мирном савешћу може одобрити, да деца

¹ Из свога личног искуства знамо, да кад дуже време не пишемо, рука нас после ове паузе не слуша онако као пре; и треба подуже времена и напора па да она отпочне вршити службу своју као пре. А како ли је тек код деце, особито овог разреда, кад су се мишићи њихови у руци и вежбали само годину дана, па и то ко зна колико и како? —

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

своја слова поправљају, доправљају и подебљавају где треба, само да
 потреба да које слово поправимо и дотерамо, те да буде лепше и чит-
 кије? А како ли ће тек дете, чија рука сад почиње овај рад, погодити
 прави и најлепши облик слова првим потезом! С тога ја мислим, да
 претерују они учитељи, који не допуштају деци да своја слова доте-
 рују и улепшавају. Сетимо се само да је писање цртање слова (јер је
 оно из цртања и постало), па ћемо и сами увидети потребу, да по-
 четник мора своје прве потезе дотеривати те да испадну што лепши.
 Цела је истина, да на крају треба дотерати дотле, да слова испадају
 како ваља одмах испод првог потеза; али, запамтимо, на крају, а из-
 међу краја и почетка велика је разлика.

Код великих слова ваља деци барем укратко казати и где се
 пишу. Ово није много тешко учинити и у првом разреду, а још мање
 је тешко овде, где је унесено и програмом¹.

¹ Чудновато је, да у нас многи мисле, да је ово веома тешка ствар за децу
 I разреда! У „Буквар,“ који је 1903 године на расписани стечај био поднесен Ми-
 нистарству Просвете у Београду под псевдонимом „Развитак,“ била је, сасвим оправ-
 дано, унесена и разрађена у читању и употреба великих слова, онда кад је дошао
 ред на њих. Четири референта наша су у томе тешка „граматичка правила“ и за-
 мерила су што су за то наведена „имена предмета деци непознатих нпр. Београд,
 Крагујевац, Медвеђа, Грабовач, Планиница, Дунав, Сава, Морава итд.“ Као да ће ови
 „предмети“ сада, у другом разреду, деци бити „познати“ и као да они и морају бити
 познати, кад им се само *имена* помињу! По тој логици и реч Бог се деци не би
 смела поменути пре но што познају „сам предмет.“ Тако исто ни име владара зе-
 маљскога, ни име Отаџбине своје не би се смело употребити пре но што се деца
 упознају с њима. А куда нас овака логика води, сетимо се само, да по њој не бисмо
 смели ни пређашње владаре и јунаке и ниједну историјску личност да поменемо
 пред децом, јер их никад неће ни видети! Референти ће се овде бранити па ће
 рећи, да их деца не морају ни видети, него ће учити о њима. Сасвим тако. И сад
 тек могу видети колико је тешка њихова горња замерка. Јер ће деца, исто тако, доц-
 није учити и о Београду, и о Сави, и о Дунаву, и о Морави... а овде чују само
имена њихова. И сетимо се само, колико и колико имена ми одрасли чујемо и нау-
 чимо пре но што смо познали „сам предмет,“ који она казују!... И пети референт
 који је поднео засебан реферат, вели, да је писац „прећерао,“ јер „та *ортографска*
правила немају места у Буквару.“ У Буквару, вели он, не сме бити никакве грама-
 тике!“... У својој пракси, радећи у првом разреду више година, ја сам стекао уве-
 рење, да ово није немогућно, ни одвише тешко, ако га само учитељ изводи систе-
 матски и из примера. А ако би му у томе још и Буквар ишао на руку и помагао,
 онда би било још лакше. То сам изнео и у поменутом своме „Раду у I разреду.“
 На ово је г. Љ. Лотић, у „оцени“ својој, која је штампана у „Школском Одјеку“ 1902
 (и поводом које се после изродило међу нама дужи спор о неким начелним стварима)
 рекао готово истим овим речима, да сам ја овде „прекардашио!... Па при свем том
 ја опет морам да тврдим, да ово не само није тешко и немогућно, него да је и *по-*
требно и *логично*, кад деца изуче да *пишу* велика слова, да чују и сазнају и то *где*
 или *кад* се она пишу. То тврди и горњи пети референт, кад вели: „То је добро и
 то чине сви добри учитељи.“ Па онда зашто да им Буквар не помогне!...

Најпре ваља утврдити, да сваки човек (свака жена и свако дете) своје име и да се *сва имена људска* пишу великим словом из почетка. Ово утврђивање не иде само усмено него и писмено. Деца пишу, лепо, по крaснопису, и на таблицама, прописима или писанкама сва позната имена и мушка и женска. За овим ће се утврдити, да се сва *презимена* пишу великим словом. За овим неко време ваља писати имена и презимена заједно. За ово има довољно вежбања или примера и у школи и ван школе. Ваља најпосле оставити, да сама деца пишу имена и презимена која знају. Овим вежбањима толико ће се утврдити правило: *да се сва имена и презимена пишу великим словом*, да више никад ни једно дете неће погрешити, да које име или презиме напише малим словом¹. Кад се ово утврди, онда поћи даље. Сад ваља узети место, где је школа, и, ако је то град, почети од градова, а ако је село, почети од села, поређати још неколико познатих околних градова или села и извести: да се *сваки град* (или свако село) *пише* великим словом. Овако исто прећи и *брда* и *реке*, и онда можемо бити задовољни с оволико знања о употреби великих слова. Подразумевајући, да је деци још код реченице у I разреду казано, да се свака реченица почиње великим словом, ја бих додао само још једно. Свако дете, барем овог разреда, зна или треба да зна, како се зове, његова Отаџбина. Извесно је чуло кадгод и за другу коју оближњу земљу. На то није тешко довозати, да има још пуно *народа* и *земаља* и да се и имена њихова пишу великим словом. И с мало вежбања ово се утврди тако добро да деца ни у овом неће грешити.

(Наставиће се).

ИЗ НЕМАЧКЕ ГРАМАТИКЕ

У последње време истакнута су на дневни ред нека питања из немачке граматике, која су, с обзиром на прилике у нашој настави немачког језика, од ширег интереса, те је вредно задржати се на њима опширније. У „Просветном Гласнику“ за јуни 1904 године штампан је реферат г. В. Малине о књизи „*Немачки глаголи јаке, мешовите и неправилне промене*“ од г. Ст. Предића, који у ствари није ништа друго до низ замерака; одговарајући на тај реферат у „Наставнику“ (број за новембар — децембар прошле године), г. Предић се ограничава само на то да се одбрани од тих замерака и оправда свој поступак, али не улази у суштину питања која неке од тих замерака додирују или

¹ А данас ово чине и у гимназији.

www.unibg.ac.rs; како међутим нека од њих — било због свога значаја у практичној граматици, било због начина на који их г. Малина решава — заслужују мало већу пажњу, то ћу их ја узети у нарочити претрес, полазећи при том увек од реферата г. Малине.

I.

A. У реферату г. Малине је у првом реду вредно пажње ово место: „Ну г. Предић увршћује и даље у слабу промену именице женског рода, које остали граматички свет убраја у *мешовиту промену*, а у поднесеној књижици износи *глаголеску мешовиту промену*, о којој остали граматичари још ни уснили нису.“ (стр. 592). — Не стоји, пре свега, да о мешовитој глаголеској промени „остали граматичари још ни уснили нису.“ Oskar Brenner, професор немачке филологије на универзитету у Вирцбургу и иначе познати германиста, има у својој књизи: „Grundzüge der geschichtlichen Grammatik der deutschen Sprache“ нарочити мали одељак под насловом *Gemischte Konjugation* (стр. 83). Али што се нас на овом месту највише тиче, то је замeрка о оним именицама женског рода, које г. Предић у својој граматици увршћује у слабу промену, а које, како г. Малина вели, „остали граматички свет убраја у мешовиту промену.“ Она је од интереса с тога што г. Малина исто гледиште заступа и у својој Немачкој Вежбанци, која је, као и граматику г. Предића, школска књига, уџбеник. Како међутим различна подела именица у уџбеницима који су истовремено у употреби смета настави — то знам из искуства — ја ћу дати кратак историјски преглед немачке именичке промене у опште, како би положај поменутих именица женског рода, које у множини имају на крају *-en (-n)*, у именичкој промени био што јаснији. Само пре тога морам напоменути да се г. Малина незгодно изразио кад је рекао да „остали граматички свет“ (т.ј. сви други граматичари осим г. Предића) те именице убраја у мешовиту промену. Heuse, кога г. Малина извесно цени кад се на страни 594 за своје тврђење позива на њега, убраја те именице у *слабу* промену. То исто чини и уредник угледног часописа за наставу немачког језика (*Zeitschrift für deutschen Unterricht*) Otto Lyon, који је приредио три последња издања Heuse-ове граматике¹; да он ту поделу није задржао из пијетета према Heuse-у, види се не само по силним изменама које је иначе у његовим рукама претрпела цела књига, већ још и по томе што је он ту исту поделу унео и у своју малу граматику, штампану у Göschel-овој збирци.² И најзад, да ме набрајање не би сувише далеко

¹ Види стр. 219, 26-ог издања: Dr. Joh. Christ. Aug. Heuses Deutsche Grammatik, vollständig umgearbeitet von Professor Dr. Otto Lyon. Hannover u. Leipzig, 1900.

² Prof. Dr. Otto Lyon: Deutsche Grammatik und kurze Geschichte der deutschen Sprache. Vierte, verbesserte Auflage. Leipzig, 1903.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

одвело, помињем још само *Wilmanns*-а, писца за сада најбоље научне немачке граматике и професора немачке филологије на универзитету у Бону, који у својој школској граматици¹ такође не убраја те именице у мешовиту промену, и ако несумњиво спада у граматички свет.“

Б. У самом почетку морам истаћи да називи *јака* и *слаба промена* служе чисто практичним циљевима и да у себи немају ничега научног. Углед *J. Grimm*-а, који их је унео у граматику, осигурао им је опстанак у прво време, а после је већ навика учинила своје, и они се данас употребљавају — наравно, из чисте удобности — и при научном излагању; читаоци, односно слушаоци, увек тачно разумеју смисао тих назива, пошто су од *Grimm*-а до данас у непрекидној употреби, а за онога који се њима служи они имају ту добру страну да кратко казују прилично сложен појам (види даље стр.). Удобност и навика чине н.пр. да се уобичајен назив употребљава даље чак и онда кад се зна да је он директно погрешан. Да подсетим само на термин *Rückumlaut*, који се и данас употребљава за облике *brannte, nannte, sandte, rannte* од глагола *brennen, nennen, senden, rennen* и који казује да је *a* у горњим облицима некад било помућено, т.ј. гласило *e* као и у инфинитиву, па онда тога мућења нестало; зна се међутим поуздано да је баш оно *a* у претериту првобитан вокал, и да ту никад није гласило *e*, а да је на против *e* у инфинитиву секундарно и да је постало мућењем из ранијега *a*. Кад дакле у претериту никад није било мућења, онда нема смисла говорити о *Rückumlaut*-у; али се тај назив и данас може и чути и прочитати, пошто га је углед *J. Grimm*-а учинио популарним у прво време, а данас има ту добру страну да кратко означава једну граматичку појаву. Скрупулознији, наравно, додају „*der sogenannte Rückumlaut*“ или „*Grimm's Rückumlaut*“, али се често пута термин чује и без тих ограда; пошто се претпоставља да је његово право значење познато. Још једном, дакле, називи *јака* и *слаба* именичка промена употребљавају се само из чисто практичних разлога. Научна граматика зна у ствари само за промену разних именичких основа. У немачком, као и у осталим индо-јевропским језицима, основа у именица може имати различан свршетак, и та се разлика у најстарије време још доста добро види. У старом високонемачком² разликују се у промени још увек основе на *-a* (одго-

¹ *Wilmanns: Deutsche Schulgrammatik nebst Regeln und Wortverzeichnis für die deutsche Rechtschreibung nach der amtlichen Festsetzung. Zweiter Teil, für die Klassen von Quinta bis Tertia. Neunte, durchgesehene Auflage. Berlin, 1896.*

² *Г. Малина* преводи *althochdeutsch* са *стари горњонемачки* (стр. 593). То је погрешно. У најосновније ствари немачке граматике спада факт да је у старом периоду, који се рачуна од најстаријих писаних споменика па до краја 11 века, *горњонемачки* (*oberdeutsch*) само један део *високонемачког* (*hochdeutsch*): „*Die althochdeutsche Sprache zerfällt in zwei Hauptdialekte: oberdeutsch und fränkisch*“ *Braune, Althochdeutsche Grammatik, стр. 2.* — Али и данас се у граматици потпуно разли-

варају индојевропским основима на -o), основе на -ó (одговарају индојевропским основима на -a), основе на -i, основе на -i и основе на -n, а још се могу наћи остаци и других основа, н.пр. основа на -u и основа на који други сугласник осим n. Али већ од 10-ог века самогласници крајњих слогова почињу у опште нагло слабити,¹ и у току једанаестог века у место ранијих пуних самогласника све више преовлађује e, тако звано слабо e, које служи као поглавито обележје средњег периода у високонемачком (mittelhochdeutsch). Уместо облика *zunga* — *zungân*, *boto* — *botîn* старог периода јављају се у средњем периоду облици *zunge* — *zungen*, *bote* — *boten*, дакле са e уместо ранијих самогласника: a, u, o, i. У дванаестом веку нема према томе ни из далека оне разноликости у завршецима, којом се одликује стари високонемачки, и деklinација средњег периода не показује више ни приближно негдашњу одређеност и типичност појединих образаца. Мешање првобитно различних основа, које се донекле јавља и у старом периоду, узима услед тога, наравно, још много веће размере, вредност поремећених образаца постаје све мања, и већ се у средњем периоду мењају по истом обрасцу многе именице које су се у старом периоду мењале различно, и обратнo. Мешања разних основа било је, даље, и при прелазу из средњег периода у нови, и то у толико пре, што је услед нових гласовних закона наступило још веће изједначење неких облика, а нарочито номинатива једине. Крајњи је резултат свега тога ново груписање: с једне стране постају сасвим нови обрасци, док неких ранијих нестаје; с друге стране се опет некад различне основе мењају по истом обрасцу, док, обратно, сродне основе, које су некад припадале истом обрасцу, имају данас сасвим различну промену.

Ток тога процеса видеће се најбоље из ниже наведених случајева.

кују изрази *oberdeutsch* и *hochdeutsch*, и ако првобитно и један и други означавају виши, брдовитији крај области у којој се говори немачки. „Das *hochdeutsche Sprachgebiet* zerfällt in zwei Hauptabteilungen, das *Oberdeutsche* und das *Mitteldeutsche*," вели Behaghel у Paul-овом *Grundriss der germ. Philologie*, стр. 665. Подела по којој је *oberdeutsch* само део *hochdeutsch*-а све више отима маха, њу заступају најугледнији представници германистике, и данас разликују у ствари *oberdeutsch* и *hochdeutsch* чак и они, који из навике још увек веле да се немачки дијалекти деле у три главне групе: *ober-oder hochdeutsch*, *mitteldeutsch* und *niederdeutsch*. Продирању горње поделе, по којој се сви немачки дијалекти деле само у две главне групе, *hochdeutsch* и *niederdeutsch*, а онда *hochdeutsch* у *oberdeutsch* и *mitteldeutsch*, помаже та околност што је и за нови период бесмислица рећи *ober-oder hochdeutsch*; јер данашњи књижевни језик, који се такође зове и *hochdeutsch*, има за главну подлогу средњенемачки (*mitteldeutsch*), а не горњонемачки (*oberdeutsch*). Назив *hochdeutsch* пристаје дакле без икакве двосмислице и противречности за сва три периода — и стари, средњи, и нови — само тако, ако се узме да је *oberdeutsch* део веће групе *hochdeutsch*.

¹ Види стр. 425 пр. 2.

Данас се, на пример, подједнако мењају именице Hof, Gast и Sohn; то су међутим првобитно три различне основе — Hof је основа на *-a*, Gast основа на *-i*, а Sohn основа на *-u* — и њихова промена у старом високонемачком изгледа овако:

Sing.	Nom.	hof	gast	sunu, -o
	Gen.	hoves	gastes	sunô
	Dat.	hove	gaste	suniu (suni)
	Acc.	hof	gast	sunu, -o
Plur.	Nom.	hova(-â)	gesti	—
	Gen.	hovo	gesteo, -io	—
	Dat.	hovum, -un	gestim, -in	*sunun
	Acc.	hova(-â)	gesti	*sunu

Као што се види, образац sunu већ ни у старом периоду није потпун јер су те основе врло рано пришле основама на *-i*;¹ али се и из надежа који су очувани још довољно види разлика између тога обрасца и друга два. У средњем периоду, пошто су самогласници крајњих слогова ослабили у *e*, приближују се и образци hof и gast један другом још више; потпуно једнакој једини старог периода почиње се сад приближавати и множина, која изгледа овако:

Nom.	hove	geste
Gen.	hove	geste
Dat.	hoven	gesten
Acc.	hove	geste.

Сва разлика између оба обрасца састоји се у средњем периоду дакле у томе, што основе на *-i* (gast) имају у множини помућен вокал под утицајем основиног *i*, док основе на *-a* (hof) задржавају и у множини непомућен вокал, пошто код њих за мућење нема никаква разлога; завршеци су и код једног и код другог обрасца потпуно једнаки. Како је међутим мућење имало ту добру страну да јасно дели множину од једине, то се оно почиње преносити и на основе на *-a*, и у средњем периоду, поред горње множине hove, јавља се већ и множина с помућеним вокалом (höve, heve), која у току времена потпуно преовлађује.

¹ У готском, који је очуван у споменицима знатно ранијега времена, разлика у промени основа на *-i* и основа на *-u* види се још много боље:

	Јединица		Множина	
Nom.	gasts	sunus	Nom.	gasteis sunjus
Gen.	gastis	sunaus	Gen.	gastê suniwê
Dat.	gasta	sunau	Dat.	gastim sunum
Acc.	gast	sunu	Acc.	gastins sununs

Са именицом *hof* деле исту судбину и многе друге основе на *-a*, као *Wolf*, *Baum*, *Traum* и т. д., које би према својој ранијој промени требало да се мењају као *Tag*, а не као *Gast*. Мућење је, као јасна одлика множине, отело у опште толико маха да се данас по обрасцу *Tag* (дакле без мућења), који је у старом високонемачком имао уза се највећи број основа мушкога рода, мења једва тридесет именица¹. Тако је обрасцу *gast*, који је још у старом периоду привукао основе на *-u*, у току времена пришао и велики број основа на *-a*.

Данас се тако исто подједнако мењају и именице *Kalb* и *Tal* (*Thal*), и ако су и то првобитно две различне основе — *Kalb* је основа на *-s*, док је *Tal* основа на *-a* — с различном променом, која у старом периоду има овакав изглед:

Sing. Nom.	<i>kalb</i>	<i>tal</i>
Gen.	<i>kalbes</i>	<i>tales</i>
Dat.	<i>kalbe</i>	<i>tale</i>
Acc.	<i>kalb</i>	<i>tal</i>
Plur. Nom.	<i>kelbir</i>	<i>tal</i>
Gen.	<i>kelbiro</i>	<i>talo</i>
Dat.	<i>kelbirum</i>	<i>talum</i>
Acc.	<i>kelbir</i>	<i>tal</i>

У старом високонемачком једнака је дакле само једнина оба обрасца, док је множина сасвим различна. Првобитно је била различна и једнина (за *kalb* упореди лат. *genus* — *generis*, и т. д. где се и у једнини јасно види основа на *-s*), само је у њој изједначење наступило врло рано, пошто је из пом. **kalbos* (упореди латинско *genus* у Грчком *γένος*) слабењем самогласника у крајњем слогу² постало *kalb* — *kalp*, и на тај се начин пом. — асс. једнине основа на *-s* изједначио с пом. — асс. једнине основа на *-a*. Али ако су основе на *-s* примиле једнину основа на *-a*, наступило је приликом изједначења множине обрнут случај. Крајње *-er* у множини обрасца *kalb*, које је у ствари само свршетак основе (упореди лат. *gener-a*), осећало се према новој једнини као наставак, и како је имало ту добру страну да јасно одликује множину од једнине, оно се још у старом периоду почело преносити и на

¹ У дијалектима ни толико; у алеманском се, н. пр. чују облици *Hünd* (*die Hunde*), *Ärm* (*die Arme*), а у Пфалцу чак и *Däg* (*Die Tage*).

² Вредио је истаћи да је у немачком од вајкада јака тежња за слабењем (ненаглашених) крајњих слогова; то се врло лепо види на речима које су заједничке и немачком и латинском: *ventus* — у старом високонем. *wint* (*Wind*), *piscis* — у старом високонем. *fisc* (*Fisch*), *jugum* — у старом високонем. *joh* (*Joch*), *cornu* — у старом високонем. *horn* (*Horn*). Ни у најстаријим очуваним облицима нема дакле ни трага од негдашњих крајњих слогова. Та иста тежња доводи до слабења цуних самогласника у *e* (види горе стр.) и до делимичног ишчежавања тога *e* у доцније време (види стр.).

основе на *-a*. Тако се н. пр. поред именица, које као *lamb* (*Lamm*), *kalb*, *huon* (*Huhn*), *hrind* (*Rind*), *ei*, *blat* (*Blatt*) и т. д. имају увек множину на *-ir*, јавља у старом високонемачком множина на *-ir* и код неких именица, које иначе имају по правилу множину без наставка: *hūs* (*Haus*) има н. пр. множину и *hūs* и *hūsir*, *feld* — и *fēld* и *fēldir*, *brēt* (*Brett*) — и *brēt* и *brētir*. Код многих именица влада колебање још и у средњем периоду; именице *kleit* (*Kleid*) и *kint* (*Kind*) имају н. пр. у средњем високонемачком много чешће стари облик множине *kleit* и *kint*, но множину на *-er*. У данашњем језику све поменуће именице и многе друге имају, као што је познато, у множини искључиво *-er*. Још се преношење није зауставило само на именицама средњег рода, где се лако може разумети; данас има и именица мушког рода које образују множину на *-er*, и ако таквог обрасца за мушки род нема ни у старом ни у средњем периоду високонемачког. Преношење свршетка *-er* на именице мушког рода извршено је махом или због сличности у значењу или због сличности у облику са именицама средњег рода. Тако је н. пр. именица *Abgott*, која је данас само мушког рода, у средњем периоду по правилу средњег рода (ређе мушког), и као таква могла је, према оном што сам већ поменуо, сасвим природно имати и множину *Abgötter*; та се множина онда, због сличности и у облику и у значењу, преноси и на именицу *Gott*, која је и у старом и у средњем периоду мушког рода. Тако је, даље, према *Felder* постале множине *Wälder*, према *Gespenster* — *Geister*, према *Weiber* и *Kinder* — *Männer*¹ и т. д. Кад су се једном и именице мушког рода почеле јављати с множином на *-er*, онда је ширење, природно, ишло и даље и захватило и именице код којих није било никаквог наслеђа на средњи род². — Образац *tal*, и ако је врло много својих именица позајмно основама на *-s*, није потпуно изумро, али је под утицајем основа мушкога рода на *-a* (образац *Tag*) измењен у толико, у колико данас и он има у првом и четвртом падежу множине на крају *-e* (*Jahre*, *Schafe*, уместо *Jahr*, *Schaf*)³, изједначив се на тај начин пот-

¹ Именица *Mann*, негдашња основа на сугласник, требала би, према својој промени у старом периоду, да има први и четврти падеж множине разан основи, или, другим речима, једнак с првим падежом једине. Како се међутим са својом променом наша усамљена, она је у толико више била изложена утицајима других образаца, и отуда поред множине *Männer* још и *Mannen*.

² И при преношењу наставка *-er* иду дијалекти даље од књижевног језика, и то како код средњег тако и код мушког рода; у алеманском и баварском јављају се н. пр. облици множине *Beiner* и *Better* (од *Bein* и *Bett*), тако исто нису у дијалектима необични ни облици *Steiner* и *Bäumer* (од *Stein* и *Baum*).

³ Стари облици множине без *e* — односно њихов утицај — очувани су још и данас код неких именица: *zwei Pfund*, *drei Stück*, *zwei Glas Wasser* и т. д. Како се међутим ти облици више не осећају као множина, јављају се у сличним конструкцијама облици без *e* и код именица мушкога рода: *zwei Fuss tief*, *fünf Zoll breit* итд.

нио с обрасцем именица мушкога рода. Веза између тога обрасца и обрасца *kalb* није ни данас прекинута, као што показују двоструки облици множине: *Worte — Wörter, Bande — Bänder* и т. д.

Данас се подједнако мењају и именице *Naht* и *Kraft*, међутим су првобитно и то две сасвим различне основе — *Kraft* је основа на *-i*, а *Nacht* основа на сугласник — и оне у старом високонемачком имају и различну промену.

Sing. Nom.	<i>kraft</i>	<i>naht</i>
Gen.	<i>krefti</i>	<i>naht</i>
Dat.	<i>krefti</i>	<i>naht</i>
Acc.	<i>kraft</i>	<i>naht</i>
Plur. Nom.	<i>krefti</i>	<i>naht</i>
Gen.	<i>kreftio,-io</i>	<i>nahtio</i>
Dat.	<i>kreftim</i>	<i>nahtum</i>
Acc.	<i>krefti</i>	<i>naht</i>

Као што се види из горњег обрасца, други и трећи падеж једине од *kraft* потпуно су једнаки с првим и четвртим падежом множине, и ми бисмо према томе с правом очекивали да данас и они гласе *Kräfte*¹; *Kraft* међутим остаје данас у једнини без икакве промене, очевидно под утицајем обрасца *naht*. Како је именица *naht*, која и у старом периоду остаје у једнини без промене, такође женског рода, то се по угледу на њену промену још у средњем периоду високонемачког почиње јављати у другом и трећем падежу једине и облик *kraft* поред *krefte*; тај облик односи временом победу над обликом с помућеним вокалом, пошто је услед гласовних промена и други падеж множине добио облик (der) *krefte*, и тиме наступила могућност бркања између једине (другог и трећег падежа) и множине (другог падежа). Тако под утицајем обрасца *naht* остаје и *kraft* у једнини непромењено². С друге стране опет образац *naht* напушта своје раније, прилично усамљене облике у множини, и потпуно узима множину *-i* основа, дакле обрасца *kraft*. Тако мешањем основа на *-i* и основа на сугласник постаје данашњи образац именица *Kraft, Nacht, Macht, Gruft* итд., у коме је једнина по основама на сугласник, а множина по основама на *-i*³.

¹ У старом (и средњем) периоду нише се *e* свуда где се изговара глас *e*, без обзира на порекло тога гласа, дакле *krefti*, и ако је *e* постало из *a* мућњем (*Umlaut*), т. ј. под утицајем онога *i* у другом слогу. Данас се уместо *e* нише *ä* свуда где се осећа да је глас *e* постао мућњем из *a*, дакле: *Kräfte (Kraft), Gäste (Gast)* итд.

² Вероватно је међутим да је том изједначењу облика у једнини допринела и та околност што су у средњем периоду, слабљењем крајњих самогласника у *e*, изједначени сви падежи једине и код основа на *-ō* (види образац *klaga, klage* на стр. 430), које су такође женског рода.

³ Некада су се као *naht* мењале и данашње именице *Gans, Laus, Maus, Magd, Kuh* и *Saßal* су оне врло рано приле основима на *-i*, и већ се у старом висо-

На супрот досадашњим примерима, у којима су се разне основе с разном променом спајале у један образац, дешава се, као што сам поменуо, да се негдашњи једноставан образац диференцира у два различна обрасца. Тако се данас именице мушкога рода на *-er*, *-el*, *-en* мењају по засебном обрасцу, који се знатно разликује од обрасца *der Tag*, док су н. пр. данашње именице *Finger*, *Vogel*, *Wagen* имале у старом периоду истоветну промену као и *Tag*.

Sing. Nom.	<i>finger</i>	<i>fogal</i>	<i>wagan</i>	<i>tac</i>
Gen.	<i>fingeres</i>	<i>fogales</i>	<i>waganes</i>	<i>tages</i>
Dat.	<i>fingerare</i>	<i>fogale</i>	<i>wagane</i>	<i>tage</i>
Acc.	<i>finger</i>	<i>fogal</i>	<i>wagan</i>	<i>tac</i>
Plur. Nom.	<i>fingerara</i>	<i>fogala</i>	<i>wagana</i>	<i>taga</i>
Gen.	<i>fingeraro</i>	<i>fogalo</i>	<i>wagauo</i>	<i>tago</i>
Dat.	<i>fingerarum</i>	<i>fogalum</i>	<i>waganum</i>	<i>tagum</i>
Acc.	<i>fingerara'</i>	<i>fogala</i>	<i>wagana</i>	<i>taga</i>

У средњем периоду већ нема горње једнообразности. Док се у источном делу немачке говорне области задржава *e* у крајњим слоговима и код прве три именице, докле се у западним крајевима већ јављају облици без *e*, те горњи обрасци добијају овакав изглед:

Sing. Nom.	<i>vinger</i>	<i>vogel</i>	<i>wagen</i>	али: <i>tac</i>
Gen.	<i>vinger(e)s</i>	<i>vogel(e)s</i>	<i>wagen(e)s</i>	<i>tages</i>
Dat.	<i>vinger(e)</i>	<i>vogel(e)</i>	<i>wagen(e)</i>	<i>tage</i>
Acc.	<i>vinger</i>	<i>vogel</i>	<i>wagen</i>	<i>tac</i>
Plur. Nom.	<i>vinger(e)</i>	<i>vogel(e)</i>	<i>wagen(e)</i>	<i>tage</i>
Gen.	<i>vinger(e)</i>	<i>vogel(e)</i>	<i>wagen(e)</i>	<i>tage</i>
Dat.	<i>vinger(e)n</i>	<i>vogel(e)n</i>	<i>wagen(e)n</i>	<i>tagen</i>
Acc.	<i>vinger(e)</i>	<i>vogel(e)</i>	<i>wagen(e)</i>	<i>tage</i>

конемачком мењају по обрасцу *kraft*; данас су се, после горе поменутог изједначења, олет нашле у истом обрасцу са *Nacht*. Међутим је и *naht* имало понекад у јединици облике основа на *-i*, тако ген.-дат. *nahti*; такав је облик очуван и дан дањи у речи *Nachtigall-Sängerin der Nacht* (у средњем периоду *nahtegal*; данашње *i* код те речи није дакле оно *i* из старог периода у облику *nahti*, пошто је оно у средњем периоду олабило у *e*, али ипак одговара њему, јер је постало из тога *e* под утицајем гласа *g*). Осим *naht* мења се у 8-ом и 9-ом веку по том обрасцу и *buoh* (*das Buch*), али само у множини, пошто је у јединици махом средњег рода (ређе мушког); ну у 10-ом веку постаје та реч и у множини средњег рода, и тако је временом могла добити данашњи свршетак *-er*, који је код именица средњег рода све више отимао маха.

¹ *Fingar* и све именице на *-ar*, *-al* и *-an*, које у основи имају дуг вокал, јављају се у најстаријим споменцима без *a* у свима наредима осим првог и четвртог јединице, дакле *fingeres*, *finger* и т. д. Да су облици без *a* старији, види се најбоље из готских облика *figgrs* (*Finger*; *gg = ng*), *fugls* (*Vogel*) *akrs* (*Acker*) и т. д. Секундарни вокал *a* продира међутим у немачком врло рано у све наредје именица с кратким самогласником у основи (*fogal* и. пр. има све облике по горњем обрасцу и у нај-

Али и према овом стању ствари не би данас било разлике између прва три обрасца е једне и обрасца тас е друге стране, пошто се е у загради изговара нарочито у средњој Немачкој, дакле у области, која је дала главну подлогу за данашњи књижевни језик. У новом периоду е међутим и ту ишчезава, по правилу да се е у крајњем слогу губи увек кад главни акценат није на претпоследњем слогу. Тако онога е у крајњем слогу свих тросложних облика нестаје, и у данашњем књижевном језику постаје за именице на *-er*, *-el*, и *-en* засебан, образац по коме се онда мењају и именице које су некад припадале другим обрасцима (н. пр. Vater, Bruder, види стр.). Као и код именица које се мењају по обрасцу Tag, јавља се и код овога новог обрасца мућење, и ако му ни овде нема места; именице Vogel, Ofen, Hammer, имају н. пр. по правилу у множини Vögel, Öfen Hämmer, ма да се у тим речима није иза основиног самогласника никад налазило *i*, које би то мућење могло изазвати. Именице: Bogen, Wagen, Kragen, и т. д. имају множину и с чистим и с помућеним вокалом; ма да се старији облици с непомућеним вокалом сматрају још увек као „бољи“, ови се други чују чешће, јер јасније изражавају множину, и они ће на сву прилику временом потпуно истиснути непомућење облике, као што је то већ било и код толиких других именица.

Најинтересантија је међутим у погледу мешања и диференцирања нових образаца судбина основа на *-n*. Њих у старонемачком има и мушког и женског и средњег рода, а промена им има нарочити тип, који се разликује и од флексије вокалних основа и флексије осталих основа на сугласник. Обрасци у старом високонемачком изгледају овако:

	МУШКИ РОД	ЖЕНСКИ РОД	СРЕДЊИ РОД
Sing. Nom.	boto (Bote)	zunga (Zunge)	hërza (Herz)
Gen.	boten, botin	zungûn	hërzen, hërzin
Dat.	boten, botin	zungûn	hërzen, hërzin
Acc.	boton, botun	zungûn	hërza
Plur. Nom.	boton, botun	zungûn	hërzun
Gen.	botôno (-ôn)	zungôno (-ôn)	hërzôno (-ôn)
Dat.	botôm, -ôn	zungôm, -ôn	hërzom, -ôn
Acc.	boton, botun	zungûn	hërzun

У старом периоду има дакле, код сва три обрасца, још увек неке разлике између појединих падежа, јер самогласник у последњем слогу није свуда једнак. Али кад је при крају старог периода наступило већ поменуто слабљење пуних самогласника у е, нестаје и то мало разлике,

старијим споменицима); код именица с *дугим* основином самогласником јавља се у почетку а само у првом и четвртм јединице, а у деветом веку продире оно и у остале падеже, као што показује горњи образац finger.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.univ.rs

и падежи основа на *-n* показују у средњем високонемачком потпуну једноликост код сва три рода.

Sing. Nom.	bote	zunge	hërze
Gen.	boten	zungen	hërzen
Dat.	boten	zungen	hërzen
Acc.	boten	zungen	hërze
Plur. Nom.	boten	zungen	hërzen
Gen.	boten	zungen	hërzen
Dat.	boten	zungen	hërzen
Acc.	boten	zungen	hërzen

У средњем периоду се дакле од осталих падежа разликује само први падеж јединине, с којим је код средњег рода, наравно, једнак и четврти падеж. Тако је испало, на супрот сүдбини тих основа у другим језицима,¹ да чиста основа, и то са истим самогласником у крајњем слогу, представља све падеже. — Образац за мушки род остаје непромењен и у новом периоду, у садашњем језику; обрасци за женски и средњи род претрпели су међутим знатне измене. Основе женскога рода на *-n* мешају се врло рано с основама на *-ô*, које су тако исто женског рода и с којима, као што показује доњи образац, имају у старом високонемачком једнак први падеж јединине и други и трећи падеж множине

ОСНОВА НА <i>-ô</i>		ОСНОВА НА <i>-n</i>
Sing. Nom.	klaga	zunga
Gen.	klaga	zungûn
Dat.	klagu, -o	zungûn
Acc.	klaga	zungûn
Plur. Nom.	klagâ	zungûn
Gen.	klagôno (-ôn)	zungôno (-ôn)
Dat.	klagôm, -ôn, -on	zungôm -ôn
Acc.	klagâ	zungûn

Заједнички род и три заједничка падежа, од којих је један — то је важно — први падеж јединине, учинили су да се прелаз од једних основа ка другима јави још у најстарије време. Код самог Отфрида (девети век) има већ седамнаест именица, које се мешају и по једном и по другом обрасцу, а међу њима и: *ërda* (Erde), *farawa* (Farbe), *frâga* (Frage), *stimma* (Stimme), *wisa* (die Weise) и *krippha* (die Krippe). Чешћи је случај, као што већ показују и ове именеце, да основе на *-ô* имају облике по обрасцу *zunga*, но обратно; осим тога је код основа на *-ô* чешћи по обрасцу *zunga* генитив и датив јединине но акузатив је-

¹ Упореди латинске основе: *homin-*, *ordin-*, *ration-*, *pomin-*; грчке: *δαμων-*, *ποικων-*, *χεμων-*; старословенске: пламен-, камен-, имен-, сѣмен- и т. д.

днине, који остаје једнак с првим падежом.¹ Доцније, кад су самосталници крајњих слогова ослабили у *e*, приближују се оба обрасца један другом још више, и гласе у средњем високонемачком:

Sing. Nom.	klage	zunge
Gen.	klage	zungen
Dat.	klage	zungen
Acc.	klage	zungen
Plur. Nom.	klage	zungen
Gen.	klagen	zungen
Dat.	klagen	zungen
Acc.	klage	zungen

Што се у старом периоду дешавало случајно, услед заједничког рода и неких заједничких падежа, постаје у средњем високонемачком нека врста потребе, јер се и код једног и код другог обрасца не само више не разликују поједини падежи у једнини и множини, већ се у појединим облицима у опште не разликује ни једнина од множине. Мешање, које је почело у најстарије време спорадично, наставља се дакле сад много интензивније, и то опет у истом правцу, т. ј. опет на штету основа на *-ó*; нарочито је процес мешања отео маха у области средњенемачког,²

¹ Интересантно је да је у немачком врло јака тежња да се четврти падеж изједначи с првим. Још у најстаријим изворима четврти је падеж једнак с првим код свих основа осим основа на *-n*; у женском реду ево и код тих основа почиње изједначење на тај начин, што четврти падеж остаје раван првом као код обрасца *klage*. У неким дијалектима, нарочито алеманском, иде и у данашње време тежња за изједначењем четвртог падежа с првим тако далеко, да се и код члана јавља облик првог падежа *der* уместо четвртог *den*. — Тој тежњи има се, нема сумње, приписати и та околност што многобројније, дакле јаче основе мушкога рода на *-n* прилазе основама мушкога рода на *-na*, уместо да буде обратно. Основе на *-na*, које се још и у средњем периоду у главном мењају као *tac*, изгубиле су у свима тросложним падежима *e* у крајњем слогу (види *wagen* на стр. 428), и на тај начин се веома приближиле обрасцу *Bote*, од кога се данас разликују само у првом и другом падежу јединице: *Wagen* — *Wagens* (*Bote* — *Boten*). Пошто је и код једних и других основа исти род, и пошто су толики падежи заједнички, мешање је наступило сасвим природно, само не прилазе основе на *-na* основама на *-n*, као што би се према бројном стању очекивало, већ напротив основе на *-n* примају први и други падеж основа на *-na*, очевидно с тога што на тај начин и код њих постаје акузатив једнак с номинативом. Уместо негдашњег *boge* — *bogen*, *brunne* — *brunnen*, *garte* — *garten* и т. д., које се сасвим правилно мењају као *bote*, имамо у данашњем књижевном језику: *Bogen* — *Bogens*, *Brunnen* — *Brunnens*, *Garten* — *Gartens* и т. д. Интересантно је при том да основе на *-n*, које означавају жива бића, н. пр. *Gatte*, *Löwe*, *Zeuge* и т. д. не прилазе основама на *-na* (*Wagen*), и то на сву прилику с тога што су чешће подмет у реченици, те је код њих први падеж јединице на *e* боље очуван у свести.

² Треба разликовати изразе *средњенемачки* (*mitteldeutsch*) и *средњи високонемачки* (*mittelhochdeutsch*); први има чисто географски смисао, и обележава ову групу дијалеката, која се налази у *средини* између горњенемачког (*oberdeutsch*) и доњене-

дакле у оном делу немачког језика који је био најмеродавнији при стварању данашњег књижевног језика. Резултат је тога мешања тај што су се оба обрасца најзад стопила у један, и то тако да је једнина остала по обрасцу *klage*, а множина по обрасцу *zunge*. Како је образац који је постао на тај начин имао ту добру страну, да се у њему јасно разликује једнина од множине, он је у свима дијалектима истиснуо образац *klage*, а у већини дијалеката и образац *zunge*; у књижевном језику је, као што је познато, једнина и од *klage* и од *zunge* једнака с првим падежем, остаје дакле без икакве промене, а у множини опет обе именице имају у свима падежима на крају *n*. Стари образац *zunge* очуван је међутим у данашњем књижевном језику код многих сложених речи, као *Sonnenaufgang*, *Erdenglück* и т. д., у којима је први део очевидно стара једнина по обрасцу *zunge*. Али су стари облици једине по том обрасцу очувани и засебно, и то не само тамо где их је штитио слик, као у: *Es ist nichts so fein gesponnen, es kommt endlich an die Sonnen*, већ и иначе, као што показују примери: *Gott des Himmels und der Erden*; *Festgemauert in der Erden* и т. д. у којима се, наравно, осећају као архаизми. Без икакве архаичне примесе очувана је међутим стара једнина по обрасцу *zunge* у многим дијалектима, и то као искључиви облик; довољно је само да подсетим на изразе: *in der Wieg'n* (*in der Wiege*), *von der Wies'n* (*von der Wiese*), и акузативе: *a Lamp'n*, *a Supp'n* (*eine Lampe*, *eine Suppe*), који се чују и у Београду код Немаца нижег сталежа.

(Свршиће се)

ПОКРЕТНИ МУЗЕЈ ОЧИГЛЕДНИХ СРЕДСТАВА У ПЕТРОГРАДУ*

Први педагошки музеј у свету поникао је тек 1864. године у Петрограду. По угледу на овај постали су многи такви музеји у свима културним земљама. И у самој Русији за ово време од поменуте године навамо, такође је постало много таквих збирака у невојској престоници, као и у унутрашњости. Овај факат доказује сасвим јасно, да су такви музеји корисни. Зауоставимо се неколико тренутака на за-

немачког (*niederdeutsch*); други опет има чисто историјско значење, и обележава средњи период високонемачког, т. ј. период који се налази у средини између старог периода (од најстаријих писаних споменика па до краја 11-ог века) и новог периода (од почетка 16-ог века па до данас. *Средњи високонемачки* означава дакле групу високонемачких дијалеката од 11-ог до 15-ог века.

* По извештајима и другој грађи са педагошко-индустриске изложбе Дџтскій миръ у Петрограду 1903. и 1904. године.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

датку и значају таквих збирака пре, но што опишемо педагошки музеј, чије смо име истакли као натпис за овај састав.

Значај педагошких музеја претпоставља значај очигледних средстава уопште. Пре толико и толико векова сва се настава у свима школама сводила на речи. Мислило се, да ако ученик научи речи, да ће научити и значење њихово, т. ј. да ће сазнати и ствари, које те речи представљају. Ова рђава метода у настави стајала је у вези са самом научном методом у појединим наукама. Историја, као наука, стајала је врло рђаво. То већ доказује онда чувена књига *Sleidanus-a* (1506 до 1556; право му је име било Филипсон), под насловом, „Историја четирју светских царстава (Вавилон, Персија, Македонија, Римско царство)“. Историја је била управо сувопарно хронолошко набрајање, које се увек почињало од створења света и вазда ослањало на класичне списе, чији се садржај примао од речи до речи као истинит, без икакве критике или научног историског испитивања у данашњем смислу. Исто је тако стајало и с географијом у то време. Све се знање и овде црпало из класичних списа, чијим писцима, као што сваки зна, није ни била позната цела земља и који су у ту науку, као и у историју и јестаственицу, унели безброј погрешака и фабула. Јестаственица је још понајгоре стајала све до 17. века, до *Франциска Бакона Веруламског* (1561—1626). Цело то рђаво стање долазило је просто отуда, што су научници све научно знање црпили из старих класичних писаца без икаквог испитивања, да ли су поједина факта истинита или лажна и фабулозна, што се нису упуштали у праве изворе, н. п. код јестаственице у саму природу, у само биље, животиње и минерале. Они су све то проучавали у соби и више водили рачуна о томе, на ком је шта месту у ком писцу, него ли о стварима, које та места описују.

Поменути Бакон први је устао против слепог усвајања свега, што се сачувало у старих писаца, нарочито у Аристотела. Он је тражио, да природњак иде у саму природу, да је сам посматра, испитује, критикује, а не да се у соби бави о природи читањем старих писаца. Тиме је он изазвао преображај природних и других наука, и постао творац савремене научне методе.

У то време историја сасвим није ни била наставни предмет у основној и средњој школи; она се учила само на универзитету, а како се морала учити географија и јестаственица у тим школама, није тешко замислити. Све се сводило на речи. Ученик и наставник имали су само књигу и то је било све. Слика, модела, предмета *in natura* и изласка у саму природу тада сасвим није ни било, нити се схватала вредност тих очигледних средстава, како данас кажемо.

Коменски (1592—1671) био је први, који је устао против те школске наставе. Што је Бакон био за научну методу, то је он био за педагошку. Као и онај у науци, тако је овај у дидактици творац

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unlib.rs

нових наставних метода. „Људи ваља да науче, вели он, да, уколико је само могуће, не црпу знање само из књига, него из неба и земље, храстова и букава. Ваља саме те ствари да упознају и испитују, а не само туђе посматрање и туђа сведочанства“. Преведено на данашњи језик, то значи, да не треба учити речи, него ствари и тек на основи овако задобијених конкретних представа, може се научити нешто или кратко — ваља поћи од погледа или конкретне представе (*Anschauung*). Овако тражи и за земљописну наставу: „Увод у географију биће, кад деца науче шта је брег или брдо, долина или њива, река, село, паланка или варош према томе, за што се пружа прилика у месту, где су ученици“. Значи, прво ученик треба да добије конкретне представе о оним географским објектима, које може видети *in natura* и тек на таквој основи може се после научити и што друго, служећи се при том непрестано посматрањем фактичких предмета *in natura* или насликаних. Кад има представу о бари или језеру, о широком пољу или о свом селу, онда му неће бити тешко представити и море, пустињу или велику варош.

Коменскога мисли о јестаственичкој и другој настави мало по мало почеле су улазити у школе. Али пошто су природњаци од Линеа (1707—1778) више почели обрађати пажњу на систематику животиња, биља и минерала, него ли на саме поједине те предмете, у школама се потпуно занемарило посматрање јестаственичких објеката, јер се све време трошило само на јестаственичку систематику. Штогод је више напредовала та систематика, све је више занемаривано у школама Коменскога начело полазак од погледа. Сад је понова ваљало нападати оно, што је пре толико времена нападао моравски дидактичар. Ваљало је понова уверити наставнике, да ваља поћи од погледа, т. ј. од посматрања јестаственичких и других објеката *in natura*, у моделима или насликаних. Оживљење Коменскога начела заслуга је Филантропа, нарочито Базедоа и Салцмана. Од Русо (1712 до 1778) и Песталоција (1746—1827) сви су дидактичари редом истицали начело очигледности, како је прозват Коменскога полазак од погледа и то не само за јестаственичку, него и за сваку другу наставу. У народну и средњу школу, сем тога, почели су мало по мало улазити све новији и новији предмети, почевши од историје, па до хемије и физике, заједно с очигледним средствима. У ону прву, шта више, ушао је и један сасвим нови предмет, т. з. *очигледна настава*.

Очигледну наставу и *начело очигледности* или краће *очигледност* не треба мешати. Прво је, као што је речено, засебан предмет народне школе, а друго је начело, које важи за *све* предмете сваке наставе без разлике. Начело очигледности покренуо је Коменски, а понова су га истицали Филантропи, Русо и Песталоци, као што је речено, али ни код једног од њих нема још предмета очигледне наставе. Њега

су створили ученици последњег од начела очигледности. То је, дакле, нов, засебан, нарочити предмет у народној школи, коме је циљ дати детету што више основних конкретних представа или погледа и научити га изражавати се језиком. Отуда се немачки и зове Anschauungsunterricht, јер ствара конкретне представе или погледе (Anschauung)¹. Овај језиковни елеменат доцније је толико истицан, да се цела та настава и врзла око тога и добила ново име „вежбања у говорењу“. Узима се, да је *Денцел*, директор семинара у Еслингену, прве четврти прошлог века основао очигледну наставу. Он је нацртао и опиширан наставни план за тај нови предмет. По њему циљ је очигледне наставе да се дете оподоби за доцнију наставу, али ствар није у давању знања, него у припремању унутрашње снаге за даљу наставу и да деца науче гледати, чути, видети, посматрати и т. д. Његов план има 11 вежбања: 1. Школска учионица. 2. Школа. 3. Човечје тело. 4. Кућа и породица. 5. Село и т. д. Доцније су једни истицали тај језиковни и логички задатак, а други су тражили, да очигледна настава садржи почетке јестаственице, геометрије, аритметике и т. д. и да се учи у свима разредима народне школе. Отуда се појавило и мишљење, да се садржај очигледне наставе, кад већ садржи почетке појединих предмета народне школе, престане узимати, као засебан предмет, него да се придружи тим предметима, одакле и црпи грађу.

У томе је очигледна настава, коју многи мешају с очигледношћу наставе у опште. Зато смо се на њојзи и задржали мало дуже. Очигледност наставе, као што је речено значи просто то, да се сваки предмет у школи и изван школе, има предавати очигледно, т. ј. тако, што ће наставник стварати поједине представе у духу својих ученика увек само на основи посматрања истинских предмета или модела и слика. На пр. код зоологије, уместо што би речима описивао зеца или шеву, и тиме створио представу о њима, он, служећи се речима, показује и испуњеног зеца или шеву, или уместо тога, показује им слику тих животиња. Ти испуњени предмети, те слике, та очигледна средства, имају дакле, просто тај циљ, да учеников дух лакше створи представу о ономе, чему га наставник учи. На тај се начин не само лакше ствара нова представа на основи очигледних средстава, него је нова представа и вернија и тачнија, но што би то било без очигледних средстава. Ово је, у осталом, и пут, којим човек уопште долази до знања. Наше најјасније знање баш је оно, које смо добили тако, што смо нешто чули и видели, окушали или опипали. Оно, што никад нисмо видели, о томе често не можемо добити јасну представу ни од највештијег у описивању. А ако је добијемо, ми се после изненађујемо,

¹ Фр. leçons des choses, енгл. objects lessons.

кад доцније видимо саму ствар, јер смо је ми дотле сасвим друкчије замисљали, него ли што јесте¹.

Ово цеђење очигледних средстава било је узрок, што су она све више и више улазила у школеку и сваку другу наставу. Данас је то толико далеко отишло, да се и најсиромашнија народна школа у најзабаченијем месту не може замислити без какве-такве збирке таквих средстава. Оне су и непрестано расле с бројем нових наставних предмета, који су мало по мало улазили у школе. И док је у почетку тога покрета у корист очигледних средстава, сам наставник справљао та средства, како је знао и умео, дотле се доцније појавила и читава нова и лукративна индустрија очигледних средстава, која данас стоји особито високо у свима културним земљама. Она се баш зато и појавила, што су се очигледна средства све више множила и што је сам наставник био све мање у стању приредити сам таквих средстава. Тиме је дошло дотле, да је појединим школама с ограниченим материјалним средствима и без стручног савета, бивало све теже и теже саставити потребну јој збирку очигледних средстава. Овакво стање ствари учинило је, да су се наставници почели враћати на оно старо, т. ј. да предавање појединих предмета потпуно врше без икаквих очигледних средстава и онда, кад би могли и сами што начинити или извести ученике у саму природу. Данас таквих наставника има доста, а нарочито тамо, где се није побринуло олакшати школама и наставницима избор и набавку очигледних средстава.

То је изазвало стварање педагошких музеја и то чини, да су они корисна установа, коју данас у свима културним земљама пољажу држава, општина и појединци. Наставницима и школама може се коликогод се хоће доказивати корист очигледних средстава, шта више и они сами могу бити у то потпуно уверени, па опет то још није доста за рационално предавање појединих предмета. Њима ваља пружити не само савет, да ваља да се користе тим средствима, него им ваља и ставити на неки начин на расположење све оно, што ће допринети томе, да настава буде очигледна. Отуда је први задатак сваког педагошког музеја, да све своје збирке и поједине предмете стави на расположење бесплатно или уз незнатну накнаду свима школама и свима лицима без разлике. Они, дакле личе на књижнице, јер као што ове дају сваком на привремену употребу књиге, тако и музеји дају сваком сва очигледна средства, којих има у њему.

То је *први*, али не и једини *задатак* школских или педагошких музеја. Да се постигне онај први, потребно је, да сваки такав завод развије свој рад и у другим правцима. Отуда је *други задатак* тих збирака, да пораде на томе, да за сваки наставни предмет ове или оне

¹ Leutz, Педагогија, 1—3. књ. 3. (немачки).

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBL.BG

школе или просветне установе, изаберу она очигледна средства, која су потребна за ово. Тако су поједини музеји скупили, систематизовали и описали сва очигледна средства н. п. за отачаствену и општу историју и географију, за јестаственицу, физику и хемију, за технологију, цртање и писање за основне, средње и више школе. И не само то, него су и за сваки наставни предмет и за сваку врсту школа одредили и минималне збирке очигледних средстава, т. ј. од већ учињеног избора за поједине предмете, означили су која су таква средства најпотребнија за тај предмет.

Даље су музеји обрађали пажњу и на збирање и оног, што се данас зове *наставна средства*. Они су прибирали угледне клупе и школске табле за писање, цртање и музику, приборе за писање и цртање, планове и моделе хигијенски и педагошки угледних школских зграда, интерната, једном речи све оно, што је потребно за васпитни посао у школи и изван школе. Јако развијена техника, индустрија и трговина с наставним средствима учинили су, да је данас исто тако тешко учинити добар избор згодне зграде, намештаја и наставних средстава уопште, као и очигледних средстава. Отуд се ласно може замислити, колико су корисни педагошки музеји и с те стране.

То су *три задатка*, која су узели на себе педагошки музеји. *Четврти је задатак* овим заводима саобраћај с просветним установама и с публиком, нарочито с унутрашњомшћу у циљу давања савета и обавештења у организацији очигледних и наставних средстава. Од овога проистичу не мање користи, него ли од напоменутог рада. Захте ли какво приватно лице или каква просветна установа, да набави очигледна и наставна средства, онда се одмах појављује питање, шта, где и како набавити са средствима, која стоје на расположењу. У таквом случају педагошки музеји организују нарочите комисије од својих чланова, који ће проучити захтев овог или оног лица или просветне установе и дати до ситница тачан извештај где се шта може и како набавити.

И ово још није све, што педагошки музеји предузимају ради усавршавања дидактичког и васпитног утицања уопште. Да сам музеј могне одговорити задацима, који су наведени и који ће се још навести, као и да би се очигледна и наставна средства могла употребити у васпитном послу уопште онако, како треба, потребно је да има и нарочиту и добро изабрану књижицу. Отуда је *исти задатак* педагошких музеја и добра педагошка, нарочито таква збирка књига, која ће одговорити свима потребама самог музеја и оних лица, која се користе његовим збиркама. Он ваља да има ручних књига за педагогију и њене основне и спомоћне науке, из свих наука и вештина, које су предмет школског учења и за васпитање уопште и сва редом дела, којима су предмет избор и организација очигледних и наставних средстава, у

шта иду и сваковрсни каталози и ценовници разних индустријских предузећа и трговина, који се баве о наставним и очигледним средствима у целом свету. Дође ли музеју потреба, да организује н. п. збирку очигледних и наставних средстава за овај или онај предмет или да придошле предмете класификује и среди, онда му је неизбежно потребна таква књижица. Исто тако и за оне, с којима музеј саобраћа, као и за свакога, који би се хтео користити музејским збиркама и предметима. Овај последњи још неће добити ништа, кад добије очигледна средства, ако не добије и сву књижевност о њима, која ће му помоћи, да се њима користи у настави.

Шести је задатак педагошких музеја и приређивање и издавање таквих списа, који имају задатак давати сваковрсна обавештења свима онима, који се желе користити музејским или ма чијим очигледним средствима. Овамо иду нарочити спискови очигледних средстава, које су приредили стручњаци и којима је задатак показати, шта, где и како се има шта набавити за овај или онај предмет школске наставе или васпитања уопште. Исто тако издавање таквих списа и о наставним средствима, како би се и овде олакшао избор. Даље, музеј помаже или сам издаје и сама очигледна средства, на пр. разне слике, атласе, моделе и т. д. Даље, он издаје и такве списе, који ће олакшати употребу очигледних средстава, н. п. описаће читаве низове најпростијих или сложених огледа из хемије и физике тако, да се наставник непосредно може њима користити у свом послу, не тражећи обавештења о њима у стручној научној или популарној књижевности. Најзад, он ваља да издаје или помаже списе о организацији разних просветних завода и установа, н. п. народних предавања, феријалних курсова, дечјих склоништа, дечјих вртова и т. д.

Седми је задатак педагошких музеја, да своје збирке употреби и сам за ширење образовања како међ ученике разних школа, тако и у масу народа. Отуда такви музеји приређују нарочита предавања за ученике и народ о појединим својим збиркама, н. п. о кичмењацима, о корисним животињама, биљкама и минералима, о електрици, о телеграфу, телефону и т. д. Исто тако многи музеји не само да помажу народна предавања, него их и сами држе, при чему се праве и zgodне студије о очигледним средствима за ту врсту предавања.

Осми је задатак педагошких музеја и подстицање производње наставних и очигледних средстава у овој или оној земљи или у том и том њезином крају. Петроградски педагошки музеј војних школа — то је тај музеј, који је основан 1864. године у Петрограду и који је изазвао отварање таквих музеја у свима културним земљама — у своје почетку сматрао је ово као понајкрупнији задатак и неуморно радећи на томе, успео је не само изазвати дотле непознату у Русији производњу очигледних и наставних средстава, која данас високо стоји, него

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

је изазвао и појевтињавање тих средстава. То појевтињавање и јесте оно, чему тежи педагошки музеј буђењем и подстицањем индустрије очигледних и наставних средстава, јер узалудна је сва корист од њих, кад су по ценама неприступачна и богатим, камо ли сиромашним школама и заводима.

Десети је задатак педагошких музеја продавати и измењивати очигледна и наставна средства, као и посредовати између купаца и произвођача и трговаца таквих средстава. Ово је такође од особите користи по пропаганду тих средстава и поправку дидактичког и педагошког поступка уопште. Будући музеј, наравно, не иде на какву добит продавањем тих средстава, то је он, очевидно, за купца особито згодан извор. Овако је и с посредништвом, т. ј. ни оно не иде на зараду, чиме потраживач опет добија, јер не плаћа посредовање. Давање свог излишног материјала у замену за потребни, музеј и потраживач само добијају, јер се музејске збирке тиме повећавају.

Најзад, *десети је задатак* сваког педагошког музеја организација међусобног измењивања мисли на нарочитим за ово скуповима. Тиме музеј уноси струју у педагошки свет и потпомаже оно најважније за сваког радника — лично усавршавање.

Скупили смо све ово, онда излази, да су педагошки музеји корисни из ових разлога :

1. Они, као књижнице, позајмљују очигледна средства и тиме пружају могућност, да их употребе и они, који их иначе не би употребили само зато, што им не стоје на расположењу.

2. Они скупљају, систематизују и описују збирке очигледних средстава на научној основи и тиме олакшавају избор таквих средстава, који је апсолутно немогућ без стручног знања о њима.

3. Они скупљају и држе изложена наставна средства и тиме пружају и стручан савет у избору таквих средстава на очигледан начин.

4. Они су обавештени о свима изворима, одакле се могу набављати очигледна и наставна средства и тиме помажу сваком, да их што јевтиније и боље набави.

5. Они саобраћају са заводима и просветним установама, као и са свима лицима без разлике и тиме сваком дају бесплатан стручан и незаинтересован савет, како у набавци и избору, тако и у употреби очигледних средстава.

6. Они пружају сваком стручне књижнице, које помажу не само набавку и избор, него и употребу свих наставних и очигледних средстава.

7. Они издају списе, који олакшавају избор, набавку и употребу тих средстава, као и такве, који служе ширењу образовања у масу народа.

8. Они својим предавањима помажу школама и ширењу образовања у народну масу.

9. Они подстичу производњу и трговину очигледних и наставних средстава и тиме изазивају и појевтињавање тих средстава.

10. Они продају нека од тих средства и посредују у избору и набавци без трговачких смерова.

11. Они помажу код васпитних радника измену мисли, која је неизбежна за лично усавршавање.

12. Они су понајпозванији и понајприроднији поборници целокупног васпитног посла, а нарочито апостоли рационалне и плодносне наставе.

Кад се узму на ум одиста велике и разностране користи од педагошких музеја и нарочито оне установе и заводи, као и приватна лица, који се њима користе, онда ће бити сваком јасно, да су такви музеји потребни не само за централно место какве земље и државе, него и за поједине административне или друкчије крајеве. Отуда свуд у свету постоје такви заводи и у престоницама и у окрузима, срезовима, кантонима, ујездима или како се већ где зову поједини политички делови разних држава и земаља. У Русији, где су они прво и постали, они постоје не само у Петрограду, него и на многим местима по унутрашњости. Ово је сасвим појмљиво. Очигледна средства и стручан музејски савет потребни су свима редом радницима на просвети, а њих је свуда доста у свима крајевима сваке земље, где се ради на просвећивању. Да се одатле развија још један нов задатак тих музеја — стручан саобраћај између себе — не треба нарочито ни истицати.

У место тога истаћи ћемо нешто друго. То је врло велика скупоћа таквих завода. Трошкови педагошког музеја веома су знатни. То је лако замислити, кад се само узме на ум, колико стају разна очигледна и наставна средства, која музеј треба да има у већем или мањем броју. Поменути Педагошки музеј војних школа у Петрограду, који је основан 1864., а указом од 6. јуна 1888. године постао државна установа, на крају првих двадесет и пет година опстанка, имао је збирку, која је тада вредела сто до сто двадесет хиљада рубаља или отприлике 360.000 динара. И то је само вредност инвентара; где су издаци на чиновнике, стан, осветљење и грејање, на послугу и канцелариски материјал! За све то од поменуте 1888. године тај је музеј трошио 10.770 рубаља или тако 32.310 динара годишње. Педагошки музеј у смернијој сразмери, наравно, мање стаје, али и тада суме око његовог оснивања и одржавања нису никакo незнатне. Па ипак трошкови око одржавања музеја нису тако особито велики. Оснивање стаје понајвише, очевидно, али сваке године издаци на нове набавке бивају све мањи, док се на крају крајева, после низа година, скоро искључиво троши само на персонал, стан, огрев и осветљење. Уз то ваља имати на уму, да такви музеји имају и својих прихода, н. п. од својих издања, од продаје очигледних средстава, а нарочито од добровољних

прилога у новцу и у стварима, као и од концерата, забава и предавања. Особито помаже оснивање и одржавање таквих завода и то, што се увек нађе подесних лица, која улажу, уместо новчаних и других прилога, свој рад у њих. Добровољни и бесплатни рад чланова педагошких музеја уштеди велике суме годишње, јер у сваком таквом заводу непрестано и из дана у дан имају особито много посла око организовања појединих збирака, око смештаја музејских предмета, око издавања музејских ствари публици на зајам и око примања после употребе и остављања сваког предмета на своје место. Кад би музеј све то плаћао, онда би његови расходи били куд и камо већи. Овако музеј плаћа само онајважније чиновнике и послугу. Ово ће се особито лено видети код педагошког музеја, који ћемо одмах описати. Том приликом видеће се још нешто, а то је, да је за оснивање и одржавање таквих завода потребан колективан рад свих просветних радника. То није завод, који може основати и одржавати само једно лице, шта више и онда, кад их и сама држава отвори и издржава од почетка до краја. Историја постања и разитка Покретног Музеја показаће најзад и то, шта може приватна иницијатива, само кад се ради по плану и с љубави према самој ствари.

Како је постао и како се развијао Покретни Музеј описао је један његов члан, М. Сахаров у књижици под насловом „Покретни музеј очигледних средстава у Петрограду“¹. Ево тога описа у целини, с малим изменама и допунама ради лакшег разумевања.

* * *

У Петрограду, при Сталној Комисији за техничко образовање Императорског руског техничког друштва, ради већ неколико година нарочити завод особите врсте по своме задатку, познат под именом Покретни музеј очигледних средстава. Главни је циљ тога музеја олакшати и учинити продуктивније предавање оних предмета наставе, који потребују очигледна средства. Ради тога музеј издаје, слично књижицама, на привремену употребу физичке апарате, апарате и судове за хемију, сваковрсне збирке из свих делова природних наука, а исто тако пројекционе апарате и слике за њих. Музејем се могу користити школе, друге просветне установе и приватна лица.

Врло је интересна и поучна историја постања и разитка овог музеја. Крајем 1892. године образовао се у Петрограду клуб, онајвише од наставника и наставница, који су се, знајући из личног искуства, како силно страда предавање многих предмета услед недостатка очигледних средстава, одлучили помоћи овој ствари. Не имајући на

¹ Подвижной музей наглядныхъ пособій въ Петербургѣ. Составилъ М. Сахаровъ. Продается въ пользу Музея. Цѣна 20 коп. Петроград 1902. 8-а 16 с.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

никаких одређених средстава, поменути клуб је отпочео рад у сасвим смирним сразмерама. Сви суделовачи и суделовачице — њих је било одмах на првом скупу тако триестак — скупили су на једно место колекције и друге предмете, што су одговарали циљу, колико је и каквих је било у сваког од њих, како би се њима послужили по начелу међусобне размене. На тај је начин постала језгра садашњег Покретног Музеја.

Одмах се, наравно, појавило питање о стану. Од чланских улога и новаца, што су их чланови покупили, узет је стан за десет рубаља месечно од једне собице с једним прозором у стану једне приватне библиотеке. Мисао Покретног Музеја врло се брзо ширила, сусретајући топло одобравање како међу дароваоцима колекција, тако и међу лицима, која су се желела користити њиме. У собицу су почели пристизати с разних страна сваковрсне збирке и апарати. О јесени 1893. године собица је била већ мала тако, да је музеј морао узети још једну собу више за тринаест рубаља на месец, а с пролећа 1897. године Музеј се преселио у властити стан од шест соба, где је и данас (Большая подъяческая улица, домъ № 24).

Проширење музејева рада, како у смислу обогаћења очигледним средствима, тако и у смислу тражње за коришћење њиме, ишло је тако брзо, да се у зиму 1893. године, равно годину дана после оснивања, већ јавила потреба и могућност јачег рада, т. ј. да се музеј отвори за општу употребу. Ту се оснивачима ваљало одлучити или израдити властита правила и побринути се у опште око организације, или се придружити каквом друштву, које већ постоји. За прво би требало много труда и времена и зато, после разгледања тога питања, чланови су се музеја одлучили за оно друго, изабравши Сталну комисију за техничко образовање Императорског руског техничког друштва. Захваљујући просветној сарадњи његова председника, г. А. Г. Њеболсина, ствар је брзо успела и у јесен 1894. године музеј је отпочео званичан рад под фирмом „Покретни музеј очигледних средстава при Сталној комисији за техничко образовање Императорског руског техничког друштва.“ Од тога времена он постаје друштвени завод, који је приступачан не само за чланове клуба, који су га основали, него и за сваког, ко би то захтелео.

Пре, но што наставимо даљу историју Покретног Музеја, рећи ћемо неколико речи о његовој организацији. Број је чланова неограничен; члан може бити сваки, ко је готов показати се активан за музејев циљ или положи члански улог од три рубље на годину. Нови се чланови бирају на обичан начин на музејским општим седницама, које бивају годишње бар једном, под председништвом председника Сталне комисије за техничко образовање. Сва главна питања, која се тичу

музејева живота, одлучује се на општој седници. На њојзи се бира од чланова, који изјаве вољу да ће радити у музеју, канцелариско особље, које врши текуће послове. Канцеларија бира између себе управника, благајника и секретара. За управника бира се онај члан канцеларије који може више од других посветити времена музеју.

У новој фази музејева живота, од 1894. године, проширење и обогаћење колекцијама пошло је још брже. Данас су у музеју потпуно организовани за употребу очигледних средстава ови научни одељци: физика, хемија, географија, технологија, минералологија, кристалографија, геологија и петрографија, палеонтологија, ботаника, зоологија, анатомија човека, историја и археологија, микроскопи и микроскопски препарати за хистологију, зоологију и ботанику, пројекциони апарати и слике за њих научног и белестристичног садржаја, слике за свештену историју Старог и Новог завета. Сви одељци по своме садржају одговарају потребама средње школе, а неки и виших. Али, музеј у главном има циљ притећи у помоћ основним, вечерњим и недељним школама за одрасле и народним слушаоницама, због чега је нарочита пажња обраћена сликама уз пројекциони апарат, збирци зидних слика за зоологију, ботанику, географију, технологију, анатомију и т. д. Одељење слика уз пројекционе апарате обухвата: свештену историју, литературу, историју, географију и јестаственицу. Музеј по могућности тежи научном и систематском избору слика за пројекциони апарат, које се често израђују по нарочитој поруџбини музеја.

Све, што музеј има, може се добити на употребу за одређен рок — од три дана до недељу дана — за сасвим незнатну накнаду. Музеј је отворен само за време школске године, од 10. септембра до 15. маја, четири пута недељно, уторником, средом и петком од 2—7, недељом од 11—4. Издавање очигледних средстава из музеја врши се по претплати и по правилу употребе само за један пут. Претплатити се може како на цео музеј, тако и на сваки одељак посебице. Највећа је цена 30 рубаља за школску годину за више и средње школе и за приватна лица за употребу свих музејских одељака, сем за слике уз пројекционе апарате. Народне школе, недељне школе, радничке школе, народне слушаонице и друге друштвене просветне установе плаћају 5 рубаља за школску годину и за све одељке, рачунајући ту и одељак слика за пројекционе апарате. Претплата за одељке хвата се од 3 до 15 рубаља годишње, а за употребу само једаред 2 копеке до једне рубље према предмету.

Само по себи се разуме, да тако незнатна накнада, што се узима за употребу музејских предмета, не може покрити ни половину музејских расхода. Као што се види из рачуна, кретање музејских расхода и накнаде за употребу ишло је 1894. до 1900. године овако:

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

	Накнада за употребу	Расход
1894—1895	166 р. — к.	849 р. 40 к.
1895—1896	282 р. — к.	886 р. 12 к.
1896—1897	500 р. — к.	1.725 р. — к.
1897—1898	1.056 р. 87 к.	2.560 р. 39 к.
1898—1899	1.184 р. 34 к.	3.121 р. 21 к.
1899—1900	1.387 р. 57 к.	3.186 р. 69 к.

На тај начин, у најбољем случају расход премаша $2\frac{1}{2}$ пута, у најгорем 5 пута суму од накнаде за употребу. И овакав однос накнаде за употребу према музејским расходима не може се сматрати као привремен, ненормалан, који зависи од мале накнаде или недостатка клијентеле. Имајући на уму свој циљ, музеј је стављен у немогућност узимати за употребу својих колекција накнаду, која одговара заводским расходима; она би била сувише велика и музеј би постао неприступачан баш опим клијентима, ради којих и постоји. Што се тиче могућности шта више и јаког увеличања клијентеле, то нема сумње, да би расходи брже порасли од суме накнаде за употребу. С новим претплатницима појавила би се потреба увеличати број плаћених радника, набавити нове колекције, дупликате и т. д. Уопште, од самог почетка, већ на првим седницама музејских чланова, много се и са сваке стране размишљало о питању односа накнадне суме према расходу. На крају крајева показало се, како музеј, већ по самом свом задатку, не може бити трговачко предузеће, како не треба да иде на зараду и при бесплатном раду шта више; он може живети и радити само као друштвена установа, која се издржава из своје касе, од друштва или од приватних поклона.

Све сад речено природно је што изазива питање, како је постао музеј, с каквим је средствима био организован и како ради до данас. Што се тиче садржаја одељака, то скоро у сваком од њих главну језгру чине предмети, које су поклонили разни заводи, чланови музеја и друга лица изван музеја. Од понајвеће вредности био је поклон, који је учинила Стална комисија за техничко образовање. То је скоро потпун физички кабинет у обиму средње школе. Затим су притекли у помоћ Академија наука и Петроградски универзитет, који су музеју поклонили по нешто од својих дупликата. Казански универзитет поклонио је колекцију окамењености пермске системе; фрајбуршки, у размену за руске окамењености, дао је музеју неколико егземплара из минералогije и палеонтологије од велике вредности. Академија уметности поклонила је музеју школску колекцију орнамената, образина и фигура. Војно-медицинска академија дала је музеју колекцију модела из зоологије у замену за представнике морске фауне Мурмана, које је скупио члан музеја А. О. Графтио. Поклона приватних лица било је особито много.

почевши од малих поклona у виду неколико инсеката или малог хербарија, до читавих колекција, н. п. систематска колекција из палеонтологије (на 1000 примерака), систематска колекција стаклених и дрвених модела из кристалографије, потпун хербаријум петроградске флоре, дивна колекција шкољака и корала, разне колекције из биологије инсеката и т. д. У музеју нема ни једног одељка, који је од почетка до краја набављен за новац, него је напротив много таквих, где је утрошено само скоро за смештај -- картон, кутије, спирт и судове. На пр. у музеју имају потпуно добру збирку стаклених, дрвених и картонских модела из кристалографије. За те збирке имало се потрошити само за кутије за стаклене моделе и неколико рубаља за картон и стакло. Све су израдили и поклонили чланови музеја. Одељак спиритних препарата бескичмењака и кичмењака у музеју по садржини много је већи, но што треба за средњу школу, а за њ је утрошено свега 60 рубаља, ради набавке неколико примерака из Неапола, не рачунајући, наравно, издатке на спирт и судове. Из ентомологије, сем систематске колекције по редовима, музеј има много интересних радова из анатомије и биологије инсеката. И све ово није купљено, све је то поклон или рад чланова музеја под управом члана Ентомолошког друштва и члана музеја г. А. Ј. Јакобсона. Даље, у музеју је око 4000 слика за пројекциони апарат, од којих је хиљаду израдио покојни В. В. Девељ, чија је смрт била незаменљив губитак како за музеј, тако и за сва друштва, где је радио. Материјал за ове слике стао је музеју тако 15 копека за комад; сем тога оне су све врло лепо израђене и добро изабране према сижеу, јер је покојни В. В. Девељ био добар фотограф-аматер и јако се интересовао за избор слика уз пројекционе апарате. Допустићемо себи задржати се још на једном врло типском и свежем примеру. До 1899. године није било у музеју одељка за цртање. Неколико модела, што се случајно нашло, три орнамента, неколико већих геометриских фигура, чинили су све богатство музеја у том погледу. Септембра месеца 1899. године дошао је у музеј један учитељ цртања, коме су затражала наставна средства за предавање свога предмета у некој школи. Зачуђен сиромашношћу тога одељења, упоређено с другим, он захте сазнати узрок тога и у одговор је добио просто објашњење, да комисија Покретног музеја, наравно, ни мало не сумња у корист и неопходност очигледних средстава за цртање, али досад међ члановима музеја није се још нашло лица, која би желела и умела организовати ту ствар. Упознавши се са музејским задацима и радом, поменути господин предложио је, да он узме на себе тај посао. По његовом савету и при његовој сарадњи, музеј се обратио преко председника Сталне комисије потпредседнику Академије уметности, графу П. И. Толстому с молбом, да му помогне у организацији тога одељења. Потпредседник се сложио с молбом и резултат је био, што се у музеју данас налази

потпуна школска збирка фигура, делова чoveчјег тела, орнамената, ^{у једном} речи, потпуна скултурна колекција, коју је поклонила Академија уметности. Музеј је имао по нешто само утрошити, да би потпуно организовао одељак за цртање ради употребе свих оних, који не могу набавити за себе таква средства, која су скупа. Сличних примера може се пуно навести, али и ови су доста, да покажу карактеристику начина, како је музеј постао. Ово је несумњиво чедо друштвене иницијативе, улог и рад многих људи. Понављамо још једном, да језгру сваког одељка чине поклони. Музеј је понајвише морао утрошити и данас троши на слике из пројекционих апарата, на физичке апарате и за зидне слике за све одељке. Таквих је таблица у музеју сад више од хиљаде. Све су прилепљене на платно и снабдевене шипкама, што такође тражи доста новаца. Али и овај су посао, колико је могуће, изводили сами чланови.

На тај начин, пре свега Покретни је музеј постао од поклona збирака и апарата. Други фактор, који је основао и развио музеј, јесте *бесплатни рад*. У музеју имају врло много посла. Највише поклona долази у неорганизованом виду. Потребно је изабрати их, средити, одредити, уписати у каталог, нумеровати; ваља монтирати препарате из зоологије, ваља прилепити на картон биље, физичке апарате треба удесити, да се ласно могу носити с места на место и т. д. Рад чланова музеја разнолик је: и научни, и уметнички, и занатлиски. У музеју имају неколико десетина зидних слика из анатомије, физиологије и биологије биља и животиња — све рад чланова музеја; у свима музејским одељцима много је збирака, што су их они спремили, затим иду сандучићи за физичке апарате, сандучићи за тичје коже, сваковрсне кутије, картони и т. д. Даље долази непрекидан посао око претплатничког издавања. Ваља примати и проверавати донесене ствари, записивати их у књиге, оставити на место; ваља издавати нове, записивати их и т. д. И цео тај разноврсни посао врше у главном бесплатни радници. У свима тешким случајима, кад је потребно што год одредити, систематизовати, кад је потребно специјално знање, музеј прибегава ученом особљу петроградског универзитета и Академије наука и до данас никад га нису одбили. Сав други, не специјални посао, изводе лица разноврсних професија. Наравно, поред дваестак сталних радника остали се мењају сваке године, као комадићи стакла у калејдоскопу; неко је отишао из Петрограда, неко је добио какво ново занимање, те не може даље радити у музеју и т. д. Наместо изишлих, долазе одмах други. Уопште седмогодишње искуство музејева рада показало је, да број његових бесплатних радника расте сваке године. Данас, сваки пут кад је музеј отворен, дежурa бар 6—8 чланова ради издавања и примања ствари и толико њих за посао, који непрестано придолази у музеј.

Два су, дакле, основна фактора за музејев живот — поклони и бесплатан рад. Али и на тај начин, као што смо видели, расходи у најбољем случају премашују тако трипут суму накнаде за употребу. Откуда долази тај већи расход? До 1900. године музеј није имао сталне годишње помоћи, а од једновремених помоћи за целу ту периоду његова рада добио је само нешто око $3\frac{1}{2}$ хиљаде, тј. 1000 р. по *Највишој заповести*, услед реферата г. министра финансија; 1.000 р. од *Поштителства о народној трезвености* за поуну одељка слика уз пројекционе апарате; 400 р. од *Сталне комисије за техничко образовање* за попуњење физичког одељка; 500 р. од *А. П. Ђеланове*; 200 р. од *М. С. Скрешике* и још нешто у мањим поклонима. Све друго је ваљало члановима добити годишњим приређивањем концерата, предавања и другим добротворним скупљањем. Нарочито је много дужан музеј у томе погледу *В. П. Острогорском* и *Н. П. Азбељеву*, који су му својим предавањима предали око 4.000 рубаља (12.000 динара).

На почетку смо означили историју постања музеја као интересну и поучну. Слободни смо надати се, да су наведена факта оправдала ово означање. Без основног капитала, без сталне помоћи, захваљујући само друштвеним напорима и бесплатном раду, постао је читав завод, којим се користе, као што ће се видети, најразноврсније школе и просветне установе у неској престоници. Тешко је наћи други завод, који носи више друштвени карактер од Покретног Музеја. У његовој првој историји нема места ни засебним капиталима, ни ма чијим искључивим напорима, чиме би падао у очи између свих музејских трудбеника. Овај завод представља потпуно плод друштвених, колективних напора, творевину не десетине, него стотине лица, која су унела и продужила уносити у ту ствар ко иницијативу, ко средства, ко свој рад. Историја Покретног Музеја показује очигледно, колико се крије снаге у збиру двају услова: колективан или друштвени рад многих лица и подобност за живот саме мисли.

Друго питање, ваља ли сматрати такав положај завода као нормалан и добар? Што се тиче начела бесплатног рада, то, изван сваке сумње, он мора остати основа и основно начело и шта више и при најширем музејевом раду. У бесплатном раду састоји се залога многостраног и брзог развитка музеја. Такав рад може понајвише обезбедити подобност за живот таквог завода и еластичност, да се прилагоди тражњама из живота. Бесплатни радници раде просто зато, што воле ствар, налазећи у њему задовољења, а такав однос к ствари, неизбежан је услов сваке живе друштвене установе. Сем тога, сваки нови радник, мако то био, уноси у ствар живу струју, нову иницијативу и само тиме не даје јој, да се једаред засвагда опколи непокретним рамом. Али, наравно, завод не може живети од само бесплатних радника, а начело бесплатног рада никако не искључује неколико дужности у музеју под

платом, која ће обезбедити потребне сталне дежурне. Сви бесплатни радници могу посветити, наравно, музеју само своје слободно време, што никад никако не пада у исти мах са сталним бављењем у музеју. А овамо, сам карактер музејског рада неизбежно потребује, да увек има дежурних, који ће примати и издавати ствари.

Сасвим друкчије ваља гледати на материјалну необезбеђеност музеја, која се са сваком годином све то више и више осећа, све то теже пада на лица, што раде у њему. За нормални живот музеја морају се обезбедити материјалне његове потребе, тј. згодан стан, смештај према циљу, послуга и неколико дежурних с наградом. Накнада за употребу музејских ствари могла би послужити за поуздано попуњавање и обнављање музејских збирака. А докле још нема такве обезбеде, догле су музејски чланови дужни узимати у обзир и мали стан, и незгодни смештај и вечну бригу о набављању средстава. У музеју се често чују жалбе: „Што ћутите и ништа не говорите о себи? Нама су тако потребна била очигледна средства и ми смо сасвим случајно дознали о музеју.“ Али, будући је музеј материјално необезбеђен, то се он клони сваке веће пропаганде у своју корист. Мали стан (шест соба) и не сасвим згодан смештај, једва су давали могућности одговорити потребама и само оних клијената, који су случајно наишли на нас. Уопште живети од случајних прилога врло је мучно за завод, и ову појаву у музејском животу не може нико означити ни као нормалну, ни још мање, као нешто, што се жели и воли. Напротив, да би се дала могућност продуктивно радити лицима, која желе посветити музеју свој безнаградни рад, мора се обезбедити какав му драго извор за подмиривање насušних музејских потреба. Тада музејски радници не би трошили своју силу и своје време, као сад на збирање средстава, на борбу с малим станом и с незгодним смештајем.

Срећом по музеј, у последње време, десило се неколико крупних догађаја. Понајвећи од њих и особито освежљив, јесте та околност, што ће музеј ускоро добити засвагда веома леп стан. О трошку грађице *Софије Владимировне Пањине* гради се за музеј двоспратна зграда с високим светлим просторијама на свод. Музеј рачуна, да ће дочекати нову 1902.—3. школску годину у новом стану. Он је толико простран, да ће музеј имати могућности не само удобно и згодно разместити своје збирке, него и развити и друге функције своје делатности, о којим ће бити реч мало даље. Сем тога, у 1901. години Музеј је добио две помоћи 1.000 р. на годину од министарства финансија за пет година и 1.000 р. годишње од петроградске општине за три године. На тај начин може се рећи, да је највећа насušна и музејева потреба, добар стан, згодан за музејев задатак, потпуно подмирена за дуг низ година.

Нажалост, ни близу се не може рећи то исто за материјалну обезбеду. Кад би се нешто узело, да поменуће помоћи постану и сталне,

То и у том случају две хиљаде годишње више су, по недовољне за правиан ток музејева рада. Нови бесплатни стан, изазивајући музеју већи развитак његова рада, изазива у исто време и нове расходе. Пре свега ваља одједном утрошити не малу суму за намештај партера и двају сиратова. Затим знатно расте расход на огрев, осветљење и на послугу. Најзад, разгранат рад мораће повући за собом и увеличавање броја музејских дежурних с наградом. Све те расходе неће покрити две хиљаде рубаља годишње, и кад би се нешто узело, да ће се понуђење музеја обезбедити накнадом за служење музејским одељцима.

Ваља се, опет, надати, да је питање потпуне материјалне обезбеде само питање времена. У сваком случају, музеј је бар већ учинио прве и онајтеже кораке. Не може се узети, да се за тако корисну установу неће наћи сталних средстава, која ће обезбедити потпуно миран ток њезина живота, без бриге за сутрашњи дан.

Сем непосредног рада, т.ј. издавања очигледних средстава на привремену употребу, музеј има и друге задатке, које је изазвао сам практични живот те установе.

Пре свега, сваке се године све то јаче осећа велика потреба, да се у музеју оснују периодичка научно-популарна предавања о музејским збиркама. Ово непрестано траже наставници и наставнице разних школа како за децу, тако и за одрасле. Многе и врло сложене огледе немогуће је извести у школи. Многе колекције неопходно је показати не део по део, него одједном, како би могле произвести цео утисак.

До данашњега дана, због наведених унутрашњих услова, ову је функцију музеј вршио само у смерним сразмерама. Једаред или двапут месечно, у дане, неодређене за издавање очигледних средстава, после претходног споразума с наставницима, приређивана су у музеју популарна објашњења колекција за ученике варошких и других школа. Сем тога, чланови музеја *П. Л. Малчевски* и *А. Ј. Јакобсон* удесили су неколико популарно-научних предавања у великој слушаоници, соног градиња за одрасле ученике и ученице школа Имераторског руског друштва за техничко образовање.¹ Позивнице с означеним временом предавања, разаслане школама, скупљале су увек врло велик број слушалаца. Особито је потребно желети, да овај задатак достигне што већи развитак у новом стану и то тако, да то иде у два правца. Прво је потребно организовати у одређене дане систематска и сасвим популарна предавања о музејским колекцијама за ученике, децу и одраслу омладину оба рода. Друга функција тога задатка састоји се у уређењу читавог низа научно-популарних предавања за одрасле раднике. Покретни музеј може

¹ Соин градињ, Солянбѝ городокъ чини комплекс великих зграда, у којима су Пољопривредни музеј, Педагошки музеј војних школа и т. д. Ту је и једна лена и велика сала, где се држе народна и друга предавања.

www.unilib.rs треба да узме на себе задатак и ulogu берлинске Ураније у ствари што већег распрострања научног знања у народну масу.

Даље, музеју се све више и више обраћа унутрашњост Русије. Сваке недеље добијају се писма од разних завода и установа. Скоро сваки дан издавања дође понеко у музеј од путника са сваковрсним питањима, која се тичу програма, очигледних средстава, уређења музеја и т. д. За илустрацију наводимо само неколико примера. Јелисаветградско земство, намерно удесити угледни школски музеј, обратило се Покретном музеју с молбом, да му помогне у изради програма за тај посао и да му се покаже, где се могу јевтино набавити очигледна средства. Из Сибира једно друштво за распрострањање основног образовања шаље у музеј на разгледање свој списак очигледних средстава и новац за набавку других по мишљењу самог музеја. Александровско училиште на Мурману ставља на потпуно расположење музеју 600 р., да за њега музеј набави очигледних средстава по списку, који ће сам изградити. Тифлиско Друштво народних учитеља и учитељица обраћа се молбом, да им се помогне уредити музеј катализма и дупликата Покретног музеја. Из Астраханског варошког музеја долази лице, да се упозна са збиркама нашег музеја и начином смештаја. Вјатска радионица очигледних средстава губерњског земства, обраћа се музеју с молбом, да их снабде гранитом и кучином. Курско губерњско земство, одлучивши се оживети наставу основних школа обавезним увођењем наставних средстава, обратило се музеју с предлогом, да се изради низ концентричних кругова очигледних средстава за разне суме, почевши од 12 до 15 рубаља. Овај је посао тражио много труда, а комисија Покретног музеја потребовала је за ово доста времена. У 1898. и 99. години успело се изградити само први циклус очигледних средстава за суму од 12—15 рубаља за сваку школу. Овај је први корак био онајтежи, јер је одиста не мало лак посао за тако малу суму дати колико-толико потпуну и заокружену збирку очигледних средстава. Ваљало се ради тога упознати не само с руским, него и сразмерним јевтиним издањима иностраних фирма. Спродећа посао је био готов, а минималну колекцију најпотребнијих очигледних средстава, коју је израдила музејска комисија, један од музејских чланова, *А. Ј. Јакобсон*, демонстрирао је у Курску на феријалном педагошком курсу за народне учитеље и учитељице курске губерњје. Допустиће нам се навести неколико врсти из реферата курске губерњске земске управе губерњској земској скупштини: „Ове је године била изложена на педагошком феријалном курсу колекција очигледних средстава, коју је израдила комисија петроградског Покретног музеја. Ова збирка предвиђа све насушне потребе основне школе и задовољава их у минималној сразмери. При куповини на више стаје 12 рубаља. Губерњска управа има част предложити земској управи,

да таквим основним збиркама очигледних средстава снабде све народне школе курске губерније.“

На тај начин дошао је сам од себе саобраћај између музеја и унутрашњости Русије и ова се његова функција развија све више сваке године. Она се, између осталог, појављује и у музејеву суделовању у месним курсовима, које приређују земства и друге установе за учитељски персонал народних школа. Улога Покретног музеја на тим курсовима састојала се у овом:

1. Упознавање слушалаца тих курсова с разним циклусима очигледних средстава за основне школе;
2. Практично упознавање слушалаца с начинима приправљања неких збирака властитим средствима, а тако исто и с приређивањем основних огледа из познавања природе и т. д. у обиму народне школе.

До данас, по позиву земстава и школских власти Покретни је музеј суделовао на феријалним курсовима у овим варошима: у Белозерску, Владимиру, Курску, Павловску и Ђукалинском, у лицу својих чланова г.г. *П. Д. Маљчевског*, *А. А. Рихтера* и *А. Ј. Ј. Јакобсона*.

Пређимо сад на *трећи задатак*, који тражи од музеја сам живот. Продуктивна употреба збирака нашег музеја чврсто је скопчана с потребом, да музеј располаже популарно-научним списима, који ће осветлити ову или ону страну научног питања, која су свезана са збиркама. И досад се не једаред обрађала разна лица, тражећи таквих књига. Одатле излази потреба организације при музеју библиотеке школских књига и научно-популарних дела. Издање каталога таквих књига, с кратком напоменом, коју страну научног питања расветљава свака од њих, могла би донети несумњиве користи како у смислу употребе музеја, тако и с обзиром на самообразовање. У данашње време може се рећи, овај се задатак тек родио, али његово остварење ствар је, надамо се, не тако далеке будућности.

Четврти се задатак састоји у овом. С разних крајева Русије долазе гласови, како и у унутрашњости у последње време особито јако расте покрет у корист очигледних средстава. Већ у многим местима уређују се музеји, слични Петроградском, а многа су земства предузела снабдевати школе очигледним средствима. А овамо, свака зна, како је мало таквих средстава у Русији, како су она неприступачна због великих цена за народне школе. Покретни би музеј могао учинити не малу услугу народној просвети, кад би узео на себе организацију школских збирака, ма и у незнатним сразмерама. Напазећи се у престоници, имајући додира с многим лицима разноврсног знања и занимања, музеј може, као што је то показало већ искуство, лакше од сваког другог, скупулати си ров материјал из минералогije, геологije, ентомологije, зоологije уопште,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBG.RS

ботанике и технологије. Од тога материјала могао би музеј састављати школске колекције и за не велике суме, тек колико да се накнади издато, снабдевати њима земства и друге установе, које воде бригу о основној настави.

Досад је музеј због малог стана и недостатка средстава могао одговарати овој потреби само у врло ограниченој мери. Специјално за основне школе сад су израђени само ови типови очигледних средстава, која се већ могу поручити у музеју, само не у великој мери.

1. Збирка корисних минерала, с текстом ради објашњења, који су саставили чланови музеја. Цена за основне школе 1 р. 50.
2. Збирка из ентомологије у два сандучића. Цена за исте школе 2 р.
3. Апарати за књигу П. А. Маљчевскога и А. Г. Јакобсона „Низ најпростијих огледа за основну наставу. Ваздух, вода, горење“. Цена целе колекције 22 р., скраћене 16 р.

Сем тога музеј прима поруџбине на:

1. Микроскопске препарате из ботанике. I. серија 50 препарата из анатомије биља. II. серија 50 препарата из нижег биља. Цена је сваке збирке у два сандучета с текстом ради објашњења 12 р. 50, а за ниже школе 10 рубаља. Цена скраћених серија по 25 препарата 6 р. 25 оди. 5 рубаља. Сви су препарати начињени под надзором чувара ботаничког кабинета петроградског универзитета, магистранта А. А. Рихтера.
2. Ставлене моделе из кристалографије.
3. Спиритне препарате кичмењака и бескичмењака.
4. Колекције из ентомологије и минералогije према програму, који пошаље поручилац.

Пета функција музејеве делатности састоји се у његовим издањима. Ваља издати она средства, којих нема у продаји, али која се траже. До 1901. године закључно изишла су ова издања Покретног Музеја:

1. Списак очигледних средстава за основне школе. Цена 15 к.¹.
2. Низ најпростијих огледа за основну наставу. Ваздух, вода, горење. Саставили П. А. Маљчевски и А. Г. Јакобсон (*Рядъ простѣйшихъ опытовъ для начальнаго обученія. Воздухъ, вода, горѣніе. Сост. П. А. Маљчев-*

¹ Носи наслов: *Указитель наглядныхъ учебныхъ пособій для начальнаго обученія, составленный Подвижнымъ музеемъ И. Р. Т. О.* 3. изд. Ц. 25 к. Петроград 1902. Мала 8-а 72 с. Овде су спискови очигледних средстава за народне школе, кад су ограничених повчаних средстава, даље то исто, кад стоје веће новчане суме на расположењу и т. д. Најзад, овде су спискови руских фирма очигледних средстава, списак научно-популарних књига за све науке, сем других интересних података.

ский и А. Г. Якобсонъ. Петроград, изданіе Подвижногo музея Р. Т. О., 1903. Већа 8-а 60 с 2. издање). Ц. 30 к.²

3. I. и II. свеска ботаничког атласа. Морфологија, анатомија и физиологија биља. Саставио и нацртао А. Г. Генкелъ, приватни доцент петроградског универзитета. Свака свеска садржи 14 зидних таблица (18 × 14 вершкова). Ц. од свеске с текстом 4 р.

4. Текет ради објашњења збирке „Корисни минерали“.

Ускоро ће музеј издати „Низ најпростијих огледа из физике за основну наставу“ и „Нормални каталози-спискови очигледних средстава из свих делова јестаственице“.

Све горе изнесено показује, да Покретном музеју, сем непосредне делатности, нису туђи и други задаци, који се слажу с разним странама образовања и самообразовања. Као што се већ видело, музејев рад с обзиром на те задатке ваља тек организовати и развити како треба, ради чега, сем нових интелегентних сила, треба још и материјалног обезбеђења нашег музеја.

Данас се може рећи, да је у музеју организован само његов основни рад — издавање на привремену употребу очигледних средстава и слика уз пројекционе апарате. Ко се користи овим еродствима? Из извештаја управе нашег музеја за 1899.—1900. годину, види се, да су се музејским збиркама и предметима користиле ове школе и просветне установе: школе за раднице и раднице, школе за радничку децу, стручне радничке школе, народне слушаонице, недељне и вечерње школе, основне школе, варошке школе, средње школе за мушке и женске, учитељске школе итд. Исто тако њима су се користили и ученици и ученице разних гимназија, слушаатељице Женског медицинског института, студенти петроградског универзитета, слушаатељице разних стручно-научних курсова, студенти разних академија и 93 приватна лица.

„На тај начин, вели се у поменутом извештају, где се све те школе и просветне установе наводе поименце, као и заводи, којима припадају ученици и ученице наведених школа, музејем се користило 157 завода и установа, 139 породица и ученика и ученица разних школа и курсова.“

Из овога набрајања види се, да се музејским очигледним средствима користе најразличнији престонички просветни заводи и установе — више, средње и ниже школе, недељне школе и курсови за одрасле, народне слушаоници, а исто тако и породице и поједина лица.

О брзини тражње музејских збирака и предмета може се судити понајбоље према овим цифрама из ранијих музејских извештаја :

² Ово је тако згодна књижица због добро изабраног градива и због сасвим простих и јевтиних апарата, да је вреди превести.

1894.—1895.	ш.	г.	издато	је	из	музеја	2.725	предмета
1895.—1896.	”	”	”	”	”	”	3.621	”
1896.—1897.	”	”	”	”	”	”	11.679	”
1897.—1898.	”	”	”	”	”	”	27.541	”
1898.—1899.	”	”	”	”	”	”	40.332	”
1899.—1900.	”	”	”	”	”	”	47.370	”

Све већа и већа тражња музејских збирака нормална је појава, ако се узме на ум, да је огромној већини школа, и то не само нижим, него и средњим, просто немогуће удесити предавања потпуно како треба с обзиром на очигледна средства, јер за ово су потребна врло знатна материјална средства. Образовање и васпитање у кући и самообразовање у том смислу још су у тежим приликама.

Враће.

Павле Ј. Мајзнер.

ПСИХОЛОШКЕ РЕАКЦИЈЕ¹

Потреба реакције

Ништа не треба предузимати тако, да за њим не следује каква било реакција; то јест, никакав утисак не треба да остане без одговарајућег израза — то је главно правило које учитељ никад не треба да заборави.

Утисак који ученик добије средством ока или ува, али не показује никаквог утицаја на његов живот и рад, такав утисак треба сматрати за изгубљен. Он с физиолошког гледишта није потпун. Он ничим не помаже задобивање каквих било способности. Чак ни на памет он не показује свога потпунога дејства, јер, да би се утисак за дуго одржао у памети, он мора бити уплетен у ланац (у ред) свега што се у нама свршава. Њега могу дуго одржати у памети само његови покретни резултати. Каква била судбина тога дејства, које је изазвано добивеним утиском, опет се мора вратити у свест у облику осећаја: да сам био делателан, и мора се овде спојити са самим утиском. Најдуже се сачувају у свести они утисци, који нас побуђују на говор или ма какав рад, или нас доводе у узбуђење.

Метод старе педагогике, по коме су децу наморавали да уче на памет, и после да то избрбљају у школи, основан је на тој истини, да

¹ Одломак из књиге: „Разговор с учитељима о психологији“ од чувеног америчког психолога Виљема Џемса.

Реакцију овде не треба узети у политичком смислу, већ у психолошком — који ће се одмах видети из овог разлагања — као одговор на надражај.

Прев.

се оно што је прочитано или саслушано, али устима непоновљено, најслабије одржи у памети. Према томе, говорно понављање или обнављање, јесте у већој мери важан облик реагирања на добивене утиске; но треба се чувати, да при садашњем току учења, управљеном против старог метода папагајских одговора, метода који је некад био алфа и омега свега предавања, не буде сасвим заборављена она велика вредност, коју има и данас дословно понављање наученога на памет, у извесним случајевима.

Ако се обрнемо ка сувременој педагогици видећемо до каквих се огромних размера раширила сфера реактивности ученика према предаваним предметима, благодарећи свима оним методима очигледног учења, који чини славу садашњим школама. Али ма колико да су корисне говорне реакције, једино оне нису довољне. Речи, које изговори ученик, могу бити сасвим правилне, али преставе које он везује за те речи, често могу бити са свим погрешне. С тога у суременој школи говорне реакције чине само незнатан део онога, што се тражи од ученика. Он мора водити записке у својим свескама, цртати, цртати планове и карте, чинити мерења и пробе, обавештавати се на изворима, писати саставе. Он мора на свој начин да изврши оно што се у школским програмима назива саморадња, и што је тако често изазвало осмејак на лицу оних, који су далеко од школског посла, а међу тим само то га може учинити да доцније ствара истински самосталне радове.

Најважнија поправка која је у току последњих година заведена у области средњег васпитања, састоји се у завођењу таквих школа, у којима се предаје ручни рад. Значај тих школа састоји се не толико у образовању поколења да буде окретније и вештије у домаћим пословима и у појединим специјалностима, колико и у томе, што нам оне васпитавају грађане са савршено другим умним богатством. Радови, извршени у лабораторији и у радионици, навикавају ученика да схвати и пази на разлику између тачности и неодређености; они му дају могућност да увиди компликоване односе у природи и доводе га до убеђења: да апстрактно описивање не може заменити стварно описивање — а све то једном усвојено, сачува се за цео живот. Такви радови навикавају ученика на тачност, јер кад човек ради неку ствар може је направити или потпуно правилно, или неправилно. Они навикавају и на часност, јер кад треба израдити неку ствар, а не само говорити речи, онда није могуће сакрити своје непоуздање или своје незнање неодређеним фразама. Они навикавају ученика да се узда у самога себе; они стално подржавају пажљивост и интерес према предмету, и доводе до минимума дисциплину учитеља.

Од разних система обучавања ручном раду — у колико ја могу судити о њима и у колико треба да имамо у виду израде од дрвета — мени се чини да је најлепша, са психолошког гледишта, шведска

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.univ.rs

система Слојда. Хвала Богу, обучавање ручном раду уводи се истина
 ипак, али неизоставно, у свима нашим већим градовима. Но ми смо
 још далеко од тога да те гране предавања добију такав обим, какав
 им је, на крају крајева, суђено да добију.

И тако, *ни једнога утиска без одговарајућег израза* — то је први педагошки плод еволуционог гледишта на дух, као на нешто дато нам да нам послужи као средство за прилагођавање у нашим радовима и поступцима. Но овоме треба додати још неколико речи. Сами тај израз, као што мало час рекох, повраћа се к нама у облику новог утиска, и то утиска од онога што смо урадили (испунили). На тај начин ми добијамо помоћу својих осећајних органа извешћа о својим поступцима и о њиховим резултатима. Ми чујемо речи које сами изговоримо, осећамо удар који сами себи наносимо; ми читамо у очима оних који нас окружавају, да ли су наши радови крунисани успехом или неуспехом. Тај добивени обратни утисак потребан је с тога, да би се цео опит показао завршеним, а неколико речи о значају његовом за школу неће бити штетно.

Пошто, при нормалним условима, крајњи резултат сваке радње ми примамо као нови утисак, онда би било корисно, кад би и ученик кад год је могуће, добијао те тако, одбојне утиске. Но у заводима, где се оцене, забелешке о ученицима и друге такве ствари крију, те резултати рада учениковог остају тајна, онда природни, крајњи, циљ свега коловрата овог његовог рада губи се, и он често страда од осећања неизвесности. Некоји људи, у одбрану тога система узимају то, што, ко бајати, на тај начин поштравају ученика на рад ради самог рада, а не ради награде, која нема с предметом ничега заједничкога. Овде, као и свуда, психолошки захтеви морају, разуме се, одступити пред животним опитом. Но сви психолошки изводи до којих ми за сада можемо доћи, говоре нам, да жеља ученика да знају оцене свога успеха, јавља се као крајњи нормални беочуг у ланцу њихових духовних функција; и ту жељу никад не треба оставити им неиспуњену, ако против тога не говоре други какви било важни разлози.

Према томе, упознајте ученике с резултатима њихова рада и с надама које они могу гајити; од тога правила одступајте само у изузетним случајевима, кад вас у томе задржавају какви било особити практични разлози.

Прирођене и задобивене реакције

У претходним нашим разговорима ми смо се потпуно сложили са биолошким гледиштем. Човек је организам који реагира на добивене утиске; његове духовне способности служе му на то, да му помогну да одреди своје реакције, и циљ је његовог васпитања — учинити те реакције многобројним и савршеним. Краће речено: *Наше васпитање*

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

састоји се готово само у једном прикупљању могућних реакција, које се добијају код куће, у школи, или за време припреме за практични живот. Задатак је учитеља да pazi на то, како се врши процес тога прикупљања.

Кад је то тако, онда ћу одмах да истакнем општи принцип, који лежи у основи целог процеса придобијања, и који одређује сву делатност учитеља. Он гласи:

Свака задобивена реакција обично је или сложенија форма прирођене, или заступница тој прирођеној реакцији, коју је дотични предмет првобитно имао тенденциозно да изазове.

Вештина учитеља састоји се у томе, да изазове реакцију која замењује, или сложенију форму реакције, и за успехе у тој вештини тражи се симпатичко познанство са урођеним наклоностима према извесним реакцијама.

Ако у детета не би било прирођених реакција, онда учитељ не би могао наћи никакву тачку ослоњања, да би могао упутити његову пажњу и утицати на његово делање. Слично енглеској пословици: „може се коњ довести до воде, али није могуће приморати га да пије,“ — може се и ђак довести у школу, али не може се наморати да учи оно, што ми желимо да му овде кажемо, ако се претходно не изазове у њему самом воља за то, помоћу нечега, што ће пробудити прирођене реакције. Први корак мора учинити само дете. Оно мора учинити што било за то, да би ви могли да му пружите своју полугу, без обзира на то, да ли је оно што је дете урадило добро или ружно. Чак и ружна реакција боља је него никаква, по томе што се она може свезати с таквим последицама, које ће га наморати да увиди да је његов поступак био рђав. На против, представите себи такво безживотно дете, које *ни мало* не реагира на прве покушаје учитеља, па ми онда кажите, како ће се учинити први корак у његовом васпитању?

Да би то апстрактно расуђивање боље објаснио, да узмем један случај из стварног живота. Мало дете желе научити добрим манирима. У детета је урођена склоност да хвата рукама све што изазива његову радозналост, да крије своје руке кад га по њима ударе, и да плаче; сем тога, оно је склоно осмејкивати се, кад се с њиме ласкаво разговара, и да копира (имитира) покрете других.

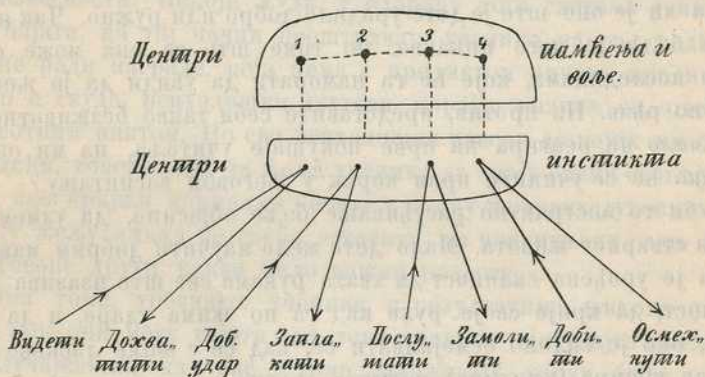
Замислите да ви стојите пред таким дететом и да држите какву нову играчку, коју сте намерни да му поклоните. Спазити играчку и покушати да је дохвати — то ће оно учинити у једном истом моменту. Ви га полако ударате по руци, оно је крије и плаче. После опет држите пред њим играчку и осмејкујући се, реците му: „де учтиво замоли — ево овако“, оно ће престати да плаче, копираће ваше покрете па — наравно, добиће играчку, и биће веома радосно, — тиме је мали васпитни циљ постигнут. Дакле, за све случајеве, кад будете имали посла са

сличним утисцима, на место природне реакције, хватања, ви сте поставили нову — молбу.

Кад у детета не би било ни мало памћења, онда тај процес не би имао никакве васпитне вредности. Кад би ви често прилазили к њему с играчком, сваки пут цео ред реакције разгранаво би се и јављао у неизоставној логичној поступности, при чему свака реакција изазивала би се одговарајућим утисцима. Тај ред био би састављен из следећих момената: спазити, ухватити, добити удар, заплакати, послушати, замолити, добити, осмехнути се. Али дете благодарећи свом памћењу, у моменту кад хвата предмет, сећа се свих осталих бечуга свога ранијега искуства. Оно се сети удара и неуспеха свога покушаја; сети се да треба прво замолити, па добити поклон. На тај начин оно сузбија у себи тежњу да дохвати, замењује је учтивом реакцијом и од једанпут добија жељену играчку, пролазећи све оне остале бечуге, (саставне делове) свога искуства. Ако би првобитна тежња да дохвати, била сувише јака у детета, или би му памћење било слабо, онда би требало много понављања, па да добивена реакција пређе у навику. На против, за дете са јачим способностима, довољно ће бити и један опит.

Сав тај процес може се представити једном простом шемом. Разуме се, таква шема једва да може представити собом нешто више, него симболичко сликање непосредног опита у разноврсним облицима, али ћемо је опет унети овде, пошто она може колико толико помоћи.

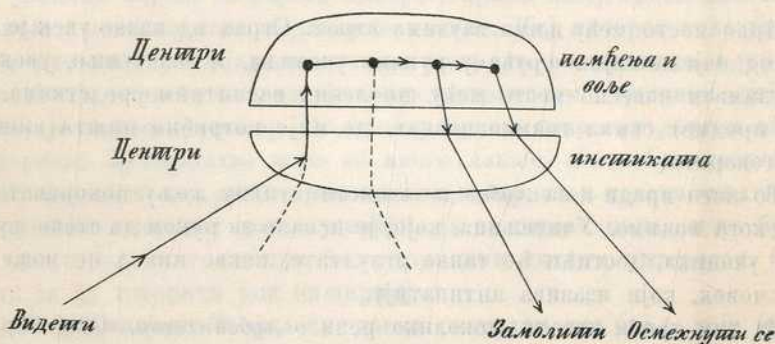

Слика 1.

Ова 1 слика показује нам путеве четири један за другим долазећих рефлексних покрета, који су условљени нижим центрима — центрима инстинката. Искидане линије на овој слици, које иду од ових центара ка вишим, и које спајају ове међу собом, представљају процес сећања и асоцијација, које се изазивају свршеним реакцијама у вишим центрима.

Ова 2 слика предствља крајњи резултат. Утисак од сложеног предмета изазива ред усмена (сећања), и од реакција испољавају се само две: молба и осмејак. Успомена на удар, која је свезана са радњом другог центра, задржава процес хватања, и пошто се овај не може свршити, он је на овом центру представљен искиданом тачкастом линијом. Исто тако је и с реакцијом плача. Ток, идући преко виших центара од „видети“ до осмехнути се, као да се почне колебати на

Слика 2.

скраћеном путу. На тај начин, на место првобитне реакције хватања, постаје молба и осмејак, којима дете, на крају крајева, почиње непосредно реагирати сваки пут, кад у ма чијим рукама види неки предмет који би радо било да добије.

Према томе, учитељ треба пре свега, да се упозна са урођеним наклоностима према извесним реакцијама, са нагонима и инстинктима децјег доба, ради тога, да би умео у детету заменити једне реакције другима, и упутити их на предмете из искуства.

Много пута исказивано је мишљење да, бајаги, одлика човека од нижих животиња састоји се у томе, што човек влада много мањом количином природних инстинката и нагона. Али то је велика погрешка. Разуме се, човек нема оног чудноватог инстинкта ношења јаја, која имају многи од зглавкара; или, ако упоредимо човека са сисарима, морамо признати да он испољава нагон према несравњено већем броју предмета, него ма који други сисар, и да су реакције, које у њега изазивају ти предмети у већој мери карактеристични и одређени. Мајмуни, а нарочито они који су слични човеку, то су једине животиње које се приближују човеку по своме љубопитству, способности за анализу, и по својој склоности за подражавање. Истина, у човека инстинктивни нагони угушују се поновним (по други пут) реакцијама, које потичу из његове више способности за суђење, тако да просте инстинктивне радње у њега ишчезавају; али сами инстинкти услед тога не пропадају, они

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

www.unijg.rs

су само сакривени, а временом — на пр. при умним слабостима, кад се радња виших можданих центара прекида — они се показују чисто животним начином.

Због тога ја сам намеран да вам кажем још неколико речи о тим инстинктивним наклоностима, јер упознавање с њима има за учитеља најважнији значај.

О природеним реакцијама

Прво место међу њима заузима *страх*. Страх од казне увек је био једно од најглавнијих оруђа у рукама учитеља, и без сумње, увек ће он заузимати извесно место међу школским васпитним средствима. Но тај је предмет свима толико познат, да није потребно ништа више о њему говорити.

То исто вреди и за *љубав* и за инстинктивну жељу покоравати се ономе кога волимо. Учитељица, којој је испало за руком да стече љубав својих ученика, достићи ће такве резултате, какве никад не може постићи човек, који изазива антипатију.

За тим треба казати неколико речи о *љубопитству*. Овај термин доста рђаво изражава тежњу ка бољем познавању ствари, у потпуном њеном обиму. Но ви ћете лако увидети, шта ја под тим изразом разумем. Нови, блештећи, живи предмети, који јако падају у очи, неизбежно изазивају пажњу ученика и привезују га за себе дотле, докле не буде подмирена (задовољена) потреба: што више дознати о њима. У свом вишем, више расуђујућем, облику, та тежња добива карактер научне или филозофске радозналости. Како у првом, тако у другом облику, т.ј. како у својству осећајног, тако и у својству расуђујућег љубопитства, тај инстинкт бива јачи у детињству и у младости, него у зредом дебу. Мала деца показују јаче љубопитство сваки пут кад добивају ма какве нове утиске. Слушати предавања овако као ви сад, дете не би могло више од неколико минута. Непознати утисци гледања и слуха неизоставно би одвукли његову пажњу. На против већина људи средњег доба били би неспособни за такво умно напрезање, какво се тражи од обичног ђака, при учењу латинског и грчког језика, или математике и физике. Човек средњег доба заузет је искључиво свакодневним ситуацијама свога посла, а нове истине — нарочито кад оне траже сложене доказе — прелазе границу његове способности.

Осећајно љубопитство деце особито се јако изазива некојим одређеним облицима предмета. Стварни и покретни предмети, жива бића, човечје радње и приче о човечјим радњама, јаче привлаче децу пажњу, него све што има више апстрактан карактер. Овде сад поново налазимо на престиж очигледног учења, а такође и обучавања ручноме раду. Пажња ученика сама собом се привезује према сваком питању, за које треба показати какав било стварни предмет, или ма какву радњу.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNIBL.BS

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Према томе, учитељ мора се, пре свега, постарати да изазове у ученика интерес, показујући му какве било предмете, производећи или описујући какве било радње. Теоријска радозналост, која изазива питања о узрочној вези међу различним стварима, једва да се појављује до наступања младићскога доба. Наравно, овде се не узимају у обзир она метафизичка питања, која задају по који пут и мала деца, на пр. „ко је створио Бога?“ Или: „зашто човек има 5 прстију?“ Но чим се код ученика појави теоријски интерес, према њему треба почети примењивати потпуно нове педагошке начине. Тај интерес показује се у томе, што ученик од једном почиње свесердно распитивати о узроцима и основима, користи се у расуђивању апстрактним појмовима; тај појав познат је сваком учитељу. Но како у првом тако и у другом облику, бескорисно љубопитство може се много лакше, и с већим уверењем у успех, изазвати код детета, него ли код одраслог човека, код кога је тај духовни инстинкт дотле успаван, да се готово никад и не буди — сем ако се он веже с каким било корисним личним интересом. О овој тачци ја ћу говорити још опширније.

Подражавање. Човека су одавна сматрали као биће, које је више од свију других склоно подражавању; у старим психолошким књигама тешко је коју наћи, а да у њој не буде посвећен томе факту макар један параграф. Значајно је да је значај те човекове склоности оцењен у целокупном свом обиму тек за последњих 20 година. Пред свима у овом послу стоји Тард са својим за чудо оригиналним списом: „Закони подражавања;“ у Америци обраду тога питања енергично су продужили професори Рајс и Балдуин.

Сваки од нас показује се оним, што је, готово искључиво, по својој склоности. Ми почињемо сазнавати да смо такви (какви смо) благодарећи подражавању другима, јер сазнавање тога, шта представљају собом други, претходи сазнавању свога личнога „ја,“ а ово се развија из осећања подражавања примерима. Сва блага, која је човечанство покупило у облику језика, уметности, науке и установа, предају се од једнога поколења другом оним способностима, која је Балдуин прозвао социјалним наслеђем. Свако поколење у многоме подражава ономе претходноме. Оскудица времена не дозвољава ми да се задржавам опширније на овој интересној глави психологије. Но довољно је чути Тардова излагања, па да се увиди какву дубоку истину она садрже. Изналажење у најширем смислу те речи и подражавање — то су, може се рећи, оне две ноге на којима човечанство корача напред, по своје историјском путу.

Подражавање неприметно прелази у *суревњивост*, утакмицу. Суревњивост је склоност која нас побуђује да подражавамо ономе што други раде, али да се не покажемо гори од њих. Резултати те две склоности тако се нераздвајно преплећу, једна с другом, да је тешко

одредити јасну границу међу њиховим појавама. Суревњивост је прави нерв људског друштва. По чему ви, моји слушаоци, седите овде пред мнош? Зар би коме било од вас, по својој сопственој побуди, дошло у главу да иде на „летњи курс“ или у учитељски институт, кад не би ви никад чули да и други иду тамо? Мислим да не би. Исто тако и ваши ученици не би вам долазили у школу, кад не би њихови суседи слали у школу своју децу. Нама је непријатно да будемо изузетак, или да важимо као одметници, али не желимо ни да се одрекнемо учешћа у ономе, што наши суседи желе и што им се чини угодно.

Подражаваће и суревњивост играју у школи необично важну улогу. Свакоме учитељу познато је колико је лако *наморати* више деце да учине нешто једновремено. Но најбољи успех постиже онај учитељ, који својим сопственим радњама изазива подражаваће. Учитељ никад не треба да тражи од деце оно, што ни он сам не уме да уради. Ако учитељ каже: „оди овамо и види како треба то урадити,“ онда тај пут и начин много више изазива жељу да се то научи, него наредба: „чини тако како ти је речено у књизи.“ Деца се веома диве вештом учитељу. Оно што он уради, чини им се лако, и они би хтели то да учине као и он, не горе од њега. Намрштен и немаран учитељ узалуд ће предлагати својим ученицима да се приберу и покажу интерес према послу. Он мора пре свега, сам показати интерес, и онда ће својим примером постићи бољи успех, него помоћу свих могућих опомена и наредба.

Свака школа има свој особени наравствени и умни тон. Тај је тон чисто традиционални, и одржава се средством подражавања. Изазвани у почетку примером учитеља и пређашњих ученика који су се нарочито одликовали, тај тон се после усваја од стране других и чува се из године у годину, пошто нови ученици одмах узму себи за пример своје претходнике. Такав школски тон мења се тек врло полако, и то не друкче, него опет под утицајем нових личности, које су довољно јаке да могу заводити нове обрасце, а не само да следују старим. Класичан пример таког потпуно одређеног (јасног) тона, даје често помињана историја школе у граду Ругби, која се налази под управом доктора Арнолда. Арнолд је за углед залечатио у уображењу својих старијих ученика свој лични карактер, а после је очекивао и тражио да и они са своје стране покажу такав утицај на своје млађе другове. Таланат доктора Арнолда показао се тако заразан, да је ученика школе у Ругби, како кажу, било могуће познати целог његовога живота, по особитом склопу карактера, који је он некада у школи добио. Потпуно јасно да психологија, као наука у тој области не може давати никаквих опширнијих упутстава. И овде, као и у многим другим гранама предавања, успех зависи поглавито од урођеног дара учитељевог, од његове пажљивости, његовог такта и досетљивости, који

да чине способним да улови zgodnu прилику, да може дати правилни пример.

У последње време, с увођењем нових метода учења, често се разлежу гласови, који одбацују суревњивост као васпитно средство; многи кажу да суревњивост не може служити у школи као похвално побуђивање на рад. Пре 100 година Русо у своме „Емилу“ представио је супарништво међу двојцом ученика као одвише ниску страст, да би могла играти улогу у идеалном васпитању. „Никад не упућуј Емила — каже Русо — да упоређује себе с другом децом. Кад се у њему почне развијати способност суђења, онда му не дај да се такмичи с другима ни у трчању. За њега би сто пута боље било никако да не научи оно, што он може усвојити само услед ревности и сујете. На против, ја бих сваке године записивао успехе које је он постигао, па би их упоређивао с успесима следећих година, ја бих му казао: ти си сада виши за толико и толико сантиметара; ево тамо шанца преко који си ти прескакао; ево тежине коју си ти подизао; ево границе докле си бацао камена; ево места до кога си ти могао трчати, а да се не задишеш. Да видимо шта можеш сад од тога да урадиш!“ На тај начин ја бих га побудио да тежи даље, али не изазивајући у њему завист према другима. У њему би се онда пробудила жеља да пређе самога себе. У таквом супарништву са својим пређашњим „ја,“ ја не видим ничега рђавога.“

Нема сумње, супарништво са пређашњим сопственим „ја,“ јесте благородан облик суревњивости, која може наћи широку примену и у васпитању деце. Но мени се чини да се ми приближујемо сентименталности, или чак и фанатизму, кад хоћемо да запретимо свако супарништво међу децом из тога разлога, што ће оно прећи у жудњу и егоизам. Осећање супарништва лежи у основи целе наше природе, и сав социјални прогрес у знатној мери условљен је баш тим осећањем. Но, ако је супарништво, основано на жудњи, одвратно, постоји и други облик његов — супарништво благородно и великодушно, а ово последње особито често наводи се код деце. Наслада, коју причињавају све игре, објашњава се тиме, што у њиховој основи лежи осећање супарништва, а међу тим игре служе као главно средство за развитак справедливости и великодушија у деце. Може ли се учитељ одрећи сличних средстава? Треба ли истински да желимо да се оцене, одличја, награде и друга средства те врсте, кад било потпуно избаце из наших школа? Као психолог, ја сам обвезан да признам важан и дубоки значај суревњивости, и по томе морам рећи: да сумњам у то.

Умни учитељ умеће извући корист и из тога инстинкта, као што је извлачи и из других; он се користи инстинктом супарништва тако, да добије највећу корист, и да учини најмању штету. Јер, на крају крајева, ми се морамо сложити са речима једнога францускога кри-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unilb.rs

тичара, који је испитивао учење Русо-а и који каже: да најмоћнији импулс према раду за нас служи то, како други раде. Облик туђега напрезања побуђује и подржава нашу сопствену силу. Кад један човек има да претрчи неко растојање, онда његова лична воља никад га неће гонити тако, као што гови супарништво при заједничком трчању с другима, а нарочито ако други иду за њим (тркачем) узастошце, и ако су сваког минута готови да га претекну. Кад хоће да науче коња касача да трчи што брже, онда пуштају заједно с њиме доброг коња касача, да би ишао с њиме упоредо.

Слично ономе како подражавање прелази у супарништво, тако и супарништво постепено прелази у *честољубље*, које је за тим тесно свезано са *злбом* и *гордошћу*. Отуда излази, да ових пет инстинктивних склоности чине једну групу тесно испреплетаних фактора, које није лако и брзо разликовати при одређивању многих наших поступака. Ако би хтели целу ту групу да назовемо једним општим именом, онда ће томе најбоље одговарати израз *побуђивање честољубља*.

На гордост и упорност често се гледало као на недостојне страсти које не треба изазивати код деце. Али те страсти, у својим вишим и најблагороднијим облицима, како у школи тако и у васпитању у опште, играју врло важну улогу, а за некоје природе оне служе као најјаче побуде, које приморавају човека да чини чак и напоре у њиховом остварењу. Упорност не треба схватити само у њеном физичком смислу, као склоност за свађу и бој. И њу можемо схватити и као упорност, као жељу да савладамо све препреке, као жељу да се не подамо мишљењу, да не можемо савладати неке тешкоће. Баш то осећање нас задиркује и подстиче кад слушамо приче о смелим поступцима; оно је урођено свакоме човеку са смелим и предузимљивим карактером.

У последње време чујемо многа суђења о нежности у васпитању; кажу нам да у деци треба усрдно будити интерес према стварима, а тешкоће за њих, треба се постарати да се уклоне. Нежна, блага, педагогика заменила је собом стари крути и каменити пут у учењу. Но тој топлој атмосфери недостаје оживљавајући кисеоник напрезања. Мислити да сваки корак у учењу може бити интересантан, то је бесмислица. Напротив, често треба баш отворено изазвати упорност. Застидите свога ученика кад се он боји рачунања с разломцима, или се показује неспособним за разумевање закона о падању тела. Пробудите у њему његову упорност и његову гордост, и он ће ударити на тешкоће, с таким злбом против самога себе, која чини једну од главних његових моралних особина. Победа, одржана при таквим условима, показује се као повратна тачка у образовању његовог карактера. Она показује вишу границу његове способности, и после му служи као образац за подражавање самом себи. Учитељ, који код

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

својих ученика никад не изазива упорност ове врсте, пропушта једно од бољих средстава, која се налазе на његовом расположењу.

Следећи инстинкт, о коме ћу вам сад говорити, јесте *осећање сопствености*, својине. И тај се инстинкт јавља као један од главних особина наше расе. Он је често супротан инстинкту подражавања. У некојим случајевима тешко је решити, зависи ли социјални прогрес више од склоности да се задрже старе установе и навике; или од склоности да се нове проналазе или да им се подражава. Осећање сопствености појављује се у другој години живота. Међу првим речима које дете научи да изговара, наводи се и речца „мој;“ и тешко оним родитељима који имају близанце, ако не купе од сваког поклона по два примерка. Инстинкт сопствености урођен је нашој природи, и тако је дубоко у њој укорењен, да, са психолошког гледишта, морамо унапред са сумњом гледати на крајње облике комунистичких утопија. Уништавање приватне својине на пракцији је неостварљиво, ако прво не буде измењена човечја природа. Ради душевног задовољства човековог, као што видимо, сасвим је потребно да он влада правом искључиве сопствености, не само над одећом које је на њему, него чак и још над нечим, што би он могао у случају нужде заштитити од целог света. Чак и религиозни редови који су захтевали од својих чланова завет потпуне сиротиње, нашли су за потребно да у неколико ублаже своја правила, да не би човечје срце чинили несрећним, приморавајући га на потпуну бескорисност. Монах мора имати своју књигу, монахиња своју баштицу, а поред тога још иконе и слике у својој соби.

Инстинкт својине игра огромну улогу у васпитању, и можемо се њиме користити на разне начине. У родитељском дому љубав према реду и чистоћи почиње се неговати благодарјећи томе, што деца дају неке ствари у личну својину, па их она непрестано ређају и чисте, а особито женска деца. У школи осећање сопствености добива особити значај у вези са једном одређеном формом рада, а то је, са збирањем колекција (збирака). Ствари, као што су: шкољке, поштанске марке, засебна географска карта, или какав био цртеж, који сами по себи не представљају никакав интерес, постају интересни кад потпуне празно место у колекцији, или у опште кад уносе у њу нови елемент. Знатан део школског рада, у колико је он основан само на једном читању и напћењу (а таква је основа све човечје учености), као што видимо, обвезан је својим интересом не толико томе, што он одговара нашој потреби у разумном објашњавању ствари, колико томе што задовољава инстинкт прикупљања и сабирања. Неко жели, н. пр., да потпуни своја знања о неком одређеном предмету, он хоће да зна о њему више од других, исто тако, као што и други теже да пређу своје сучарнике у прикупљању новаца, или старих књига и гравура.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Ако учитељ уме да се користи тим инстинктом при свом раду у школи, онда је срећа његова. Готово сва деца прикупају разне ствари. Способни учитељ умеће упутити своје ученике тако како ће они добити задовољство од сабирања књига и чисто написаних прибележака, или — ако су они већ доста зрели — од састављања опширних каталога, или од чувања свих пртежа и географских карата, које су израдили они сами. На тај начин, упореде са коришћу од владања самим колекцијама, инстинктивно добијају се тачност, љубав према реду и методичност. Чак и таким одвратним колекционарством, као што је скупање марака, учитељ се може користити да изазове интерес према географији и историји. Слојд успешно се користи тим инстинктом, изазивајући ученике да састављају колекцију дрвених инструмената разних домаћих послова; колекционарство, нема сумње, чини основу свега занимања природним наукама. и, вероватно, још нико није постао добар природо-испитивач, ако још у детињству није био уердан колекционар.

Ка инстинктивним склоностима, којима се може користити учитељ, припада и *склоност према реду и поретку*. Може се рећи, да до 8. или 9. године дете готово ништа друго и не ради, него само узима у руке и испитује разне предмете, раздвајајући и поново сабирајући их, претурајући и понова усправљајући јер, са психолошког гледишта, зидање и рушење само су два назива једне исте радње. И једно и друго означава да се при раду на спољашњим стварима чине неке промене и постижу се какви било резултати. Отуда, на крају крајева, излази оно блиско познанство са физичком средином и са особинама материјалних предмета, које у самој ствари и чини основу човечјег знања. *Код већине од нас, појмови о предметима и њиховим особинама до смрти ограничавају се представом о томе, шта се с тим предметима може урадити.* Тако н. пр. „штап“ — то је нешто на што се можемо одуширати, или чиме можемо тући некога; „огањ“ — то је нешто што нам служи за кување хране, или за грејање, или да сагоримо ма шта било; „врвца“ — то је нешто чиме можемо да вежемо разне предмете, и т. д. за већину људи ови предмети немају другог значаја. У геометрији, цилиндар, круг, лопта, одређују се као продукти извесних начина прављења, као нпр. обртање паралелограма око једне од његових страна, и т. д. Што су разноврснији предмети са којима се дете упознаје тако помоћу њихових радња, тим јасније за њега постаје његово сродство са светом у коме живи. Одрастао човек, не разумевајући дете, често се чуди како оно, баш као очарано, по неколико сахати, слаже своје коцкице увек на разне начине. Разумна васпитна система саветује да се „гвожђе кује док је вруће,“ и посвећује, почињући још од децје баште (забавишта), прве школске године зидању и очигледном учењу. Немам потребе овде да понављам оно, што сам раније казао о очигледним и експерименталним методама. Они занимају ученике тако,

како се то најбоље слаже с интересима, који се јављају код њега у извесном добу. Они потпуно окупирају његову пажњу и остављају на њему чврсте и дубоке утиске. Ако упоредимо младића, који је васпитан тим начином, с другим који је учио искључиво из књига, приметимо да овај други као да живи ван стварног света, и као да и он сам осећа ту усамљеност; он често пада у некакву меланхолију, од које би га, може бити, сачувало практично васпитање.

Има још неколико склоности, као: удварање, стидљивост, неискреност, о којима би било могуће нешто казати, но за то немамо потребе, пошто су све те склоности свима познате; и ви сами, промисливши, можете се разабрати у њима. Но, ја морам рећи још неколико речи о једном општем закону, коме су потчињене многе од наших инстинктивних склоности, и који за васпитање има доста важног значаја. То зову законом променљивости склоности. Многе од наших импулсивних склоности сазревају само у извесном одређеном добу; и ако се за подмирење тих склоности тада налазе на лицу места потребни предмети, онда се у нама појављује, а за тим и утврђује, по навизи, ма каква врста рада у погледу њихову. А ако таквих предмета не буде, онда те склоности могу се изгубити, угушити, пре него што се изроди навика, и онда је доцније тешко научити човека да реагира редовним путем у даном правцу. Као примери за то може нам послужити инстинкат сисања код сисара; код некојих тица и сисара инстинкат који их побуђује да иду за мајком — ти инстинкти ишчезавају ускоро после рођења.

Код деце онажа се извесна поступност у пробуђивању склоности и интересовања. Пузити, ходити, пентрати се, копирати гласове, ствари уређивати, цртати, рачунати — све ове радње појављују се једна за другом. Код неке деце, склоност која преовлађује у извесно време, бива тако јака да искључује свако друго занимање. Доцније интересовање према свему томс може потпуно ишчезнути. По себи се разуме да zgodним педагошким моментом за развијање каквог било умења, или за учвршћивање корисне навике, јавља се моменат кад се особито живо испољава природена склоност. Према томе, чим вам се покаже да је наступио одговарајући (подесан) моменат, дајте детету што је могуће више прилике да развије своју телесну снагу, да се вежба у рачунању, у учењу стихова на памет, у цртању, у прикупљању биљака — у свему за шта се у њему покаже воља; то време може брзо проћи, али докле оно траје, ви можете слободно уклонити на друго место сва остала занимања детета. На тај начин ви побеђујете време и ојачавате деци способности; јер у многе деце, која су чудновати артисти или математичари, цветање траје свега неколико месеци.

Тачних правила за све то није могуће завести. Овде већу улогу игра брижљиво настојавање у сваком посебном случају, а у том погледу положај родитеља много је угоднији него положај учитеља. Тешко да

се може очекивати да би у школи са тим законом променљивости било могуће управљати се према сваком поједином ученику.

*

Ето такав је тај мали психофизички организам који је снабдевен многим интересима и инстинктима, које учитељ мора погодити и према чијим се особеностима он мора привикнути. За полазну тачку отправљавања он мора узети природне склоности ученика и давати му могућности да рашири своја знања како пасивно, тако и активно. Учитељ мора упознати ученика са новим предметима и новим побудама, мора га дотерати да осети резултате својих поступака, тако да се при појављивању новог раздражења дечја радња одређује не по непосредним утисцима, него целом сумом раније добивених и сад у памети васкрелих познавања. Према томе, како се тим путем свет детета шири, оно се све више и више богати свима могућим успоменама, асоцијацијама и облицима који се међусобно попуњују. Но искусно око, навикнуто психолошкој анализи, опазиће у свима тим процесима опртавања ону просту психолошку шему, коју смо раније показали.

Према томе рачунајте увек са природеним реакцијама чак и тада, кад хоћете да уништите њихову свезу са извесним предметима, да би је заменили свезом друге врсте и ову начинили обичном за дете. Рђави поступци служе учитељу таком згодном тачком отправљања, као и добри, — често чак и лепшом, него добри, — ма колико то парадоксално звучало.

Задобивене реакције морају бити претворене у навикну свуда где год се оне показују прилагодне за то и тога ради ваља нам обратити пажњу на испитивање навика.

С руског Ђ. С. Е.

ЗНАЧАЈ ХРАНЕ И ТЕЛЕСНЕ НЕГЕ ЗА ВАСПИТАЊЕ.

по

Фридриху Кернеру

Ма да сам далеко од тога, да душевни живот човеков учиним резултатом његовог телесног живота, а храђењу, као промени материје, укажем прво место, ипак је тако јасна ствар, да је телесно здравље од врло великог утицаја на расположење нарави (ћуди) и радњу духа. Отуда с правом вели већ прастара изрека: „Само у здравом телу може становати здрава душа.“ И кад би се човек подухватио и потрудио, да потанко и до последњег основа испита живот народа,

www.unibg.rs

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Сваки би пут нашао, да су клима, стан, начин живота и навика више или мање од одсудног значаја за укупни душевни живот. Већ свакодневно искуство учи, да душевни посао после јела иде рђаво, да мутан, кишан дан изазива сасвим друго расположење но чисто време, да лепо, сунчевито јутро покреће другаче но вече са тамноплавим слојевима облака и крвавоцрвеним бојама. Отуда се морају у васпитању узети у рачун хранива, старост, пол и нарави (темпераменти), ако се жели да се постигне успех од употребљених васпитних средстава. Јер је само оно васпитање делашно, које је индивидуално (јединачно), пошто оно испитује детињу личност и обухвата томе сходна правила, која су одмерена према детињој нарави, карактеру и наклоности. Без сумње циљ и намера васпитања уопће су добри, али путева за постигнуће циља има много, од којих сваки може имати своје право.

Пошто дете расте, то је промена материје у њега бржа и живља но у одраслога; отуда оно једе чешће и сразмерно више. Јер од појединих и усвојених јела оно образује хранива за своју крв, која ова слаже по органима, који расту. Дакле хранива су од велике важности за развиће мишића, живаца и мозга, као и свих осталих телесних делова и органа, докле су међутим погледи о важности појединих јестива још веома различни, а на име лекари греше врло често у овоме, пошто им махом оскудевају потанка хемијска знања, која су тако нужна и потребна свакоме човеку без разлике, а нарочито родитељима, васпитачима и лекарима.

Осем тога могуће је само малом броју породица уопће, да живе потанко по прописима праве Дијететике (наука о чувању и неговању тела и његових органа), и због тога се баш овде наговешћује само опће. Напротив гимнастика или друга средства, која потпомажу телесно развиће, стоје више у власти родитеља, тако да и они заслужују уместан прекор због свога немара и равнодушности и у овоме погледу.

Понајпре да се добро пази на чување и неговање зуба, међутим да се деца при једењу опомињу, да јела довољно сажваћу и не гутају лакомо; јер се с једне стране тиме олакшава желуцу варење, с друге стране намера је природе, да се јела при жватању помешају са атмосферским ваздухом, пошто је овај веома нужен за варење у желуцу. Чешће испирање уста јаким водом, нарочито јутром и после јела, одржава зубе здраве, пошто се на овај начин уклањају остаци од јела, који труну и гадно заударују.

Што се тиче спавања, ваља знати, да је одвећ дуго спавање тако исто штетно по здравље као год и одвећ кратко. На једнога деча између 7 и 14 године рачуна се обично 8 часова спавања. Пред спавање дете не треба да једе ништа, јер ово проузрокује немирно спавање, пошто желуцац ради спорије за време спавања. Лежање (спавање) на тврдим душецима (миндерима) средство је за предохрану од

шкодљиве онаније (самоблуда или неприродног задовољавања полнога нагона). Нарочито да се пази на то, да се деца јутром брзо дижу (устају) из постеље и да не леже дуже времена будна у кревету, јер постељеска топлота дејствује раздражујући на полне органе (тајне удове.) А из овога разлога не би требало допуштати деци ни заједничко спавање у једној постељи.

При читању и писању треба деца да седе право, да не притискују ни груди ни трбух и не кваре себи очи. А не треба им дати нити се то сме трпети, да она завлаче и држе руке испод стола или у џеповима чакшира. А нарочито да се пази, да свагда избегавају дејства веома љаштеће или слабе или косо падајуће светлости на очи, као и нагао прелаз из јасне светлости у помрчину и обратно. Шкиљавост да је се у почетку предупредити, пошто је она обично последица неједнаког напрезања оба ока. Отуда морају се удалити сви предмети, који проузрокују тако напрезање, а осем тога упражњавањем (вежбањем) очних положаја мишиће снажити и навикавати, да заузму природи сходан положај. Отуда треба пре свега избегавати сваку светлост, која пада са стране, и не дати прилике никад, да деца морају често и с напрезањем да гледају са стране. Спавање у сасвим мрачној соби слаби очи за то, што при изласку из спаваће собе одмах пада у очи јака дневна светлост, као што обратно светлост ноћне светиљке (лампе) дражи око чим падне на лице онога, који спава. При писању нека се дете не служи ни пут врло белом, већ плаветном хартијом (папиром), а сем овога нека се уклони и кугла са светиљке, јер сенка и светлост стоје љаштећи једна поред друге и шкодљиво утичу на вид. Спавање собе и учионице не смеју бити бело окречено, јер дуварови одбијају бљештећи сунчеве зраке, који падају на њих. Дуварске табле и географске карте, као и остала њима слична учила и табле за писање, морају се наместити тако, да светлост не пада на њих косо, јер оне тада бљеште и кваре очи. Копрене („шлагјери“) веома су шкодљиве за очи због неједнаке светлости, коју оне пропуштају да пада на очи. Читање и писање у сумраку (помрчини) и на сунчевој светлости не смеју се дозволити, јер кваре очи (вид). Исто тако треба мало задржавати млађу децу да читају, нарочито ситна слова (писмена) уопће или на сивом папиру, пошто и ово шкоди очима. За време и одмах после јела, сваки душевни посао, па дакле и читање, нездрав је, јер се желуцу одузимају силе у његовом послу. Ако се после јела непосредно предузму музикална (свирачка) вежбања, и то може имати само штетне последице а никако корисне.

Многобројна деца, која пате од шкрофула, стварају својим родитељима и васпитачима ту нарочиту дужност, да непрестано добро пазе на храму, одећу и њихово покретање. Тако треба таквој деци дозволити, да се често играју и забављају на пољу у чистом ваздуху, кад

Гад то буде време дозволило, а после подне шиљати их на поље пред капију, а почешће и у поље, кад је год лепо, суво и пријатно време, да се тамо шетају, играју и надишу чистог и здравог пољског ваздуха, који је најбољи и најизврснији лек од свих осталих лекова против свих болештина на и против шкрофулозе. Сем овога нека се пуштају и терају, да се свагда користе гимнастиком (телесним вежбањем) а хладним купањем да очврсну спрема ветра и непогоде. Источни и северни ветрови дејствују нападно на децу слабих плућа, и због тога их треба што више од ових склањати и чувати. Деца дебелих, набубрелих доњих усана, дебела слинава носа, танких удова (руку и ногу) и дебелог трбуха наклањена су тупоглавости, а шкрофулозни, слаби мишићи, блед изглед, или и фина кадиџаста кожа, кроз коју се прозиру крвни судови, танке коске итд. морају се дијетално лечити под руковођењем искусног лекара.

Одећа мора допуштати ваздуху приступ кожи, јер је кожа и орган дисања и орган одлучивања непотребних материја из њега, и не сме бити одвећ топла, да кожа не би ослабила и постала савршено неосетљива за промену температуре. У колико нека тканина или материја за хаљине мање спроводи топлоту, у толико је она подеснија за одећу, јер она нити одвећ јако утопљава нити опет расхлађује. Због тога се вуна, свила и кожа претпостављају памуку, кудељи и лану, и без сумње за толико више, што као лоше топлоноше напротив због свога трења по кожи дејствују електрично. Осем тога вуна и памук узимају мање воде и допуштају да се она лакше испари, дакле штите од назеба, док напротив лан и кудеља дејствују расхлађујући на кожу, тако да је флазелска рубина (кошуља) здравија но ланена, јер она допушта испарењу слободан пролаз на ипак не расхлади. Али се ипак вуна не препоручује за децу, јер деца не потребују још никаквог вештачког загревања (топљења), напротив она се више препоручује старијим лицима.

У колико је одећа тешња, у толико више она спречава расипање телесне топлоте, и отуда држи топло, тако да се она не употребљује за лето. За то, ако је могуће, нека се зими носи одећа од црне или угасите материје (тканине), јер ова усише топлоту, лети напротив првенствено заслужују отворене и жуте материје, пошто оне одбијају сунчеве зраке.

Главу, врат, груди и руке не треба никад утопљавати, већ само ноге и стомак (трбух). После прве године могу се деца оставити сасвим без икаквог иокривача главе, изузев само велику хладноћу и жегу, а тиме ће се потпомоћи и обилато растење косе, коју је природа определила колико за чување главе од жеге и хладноће толико и за украс исте. За то треба косу држати увек чисто и чешљати сваки дан.

Што се тиче јестива, она морају бити двојаке врсте (од биљних и животињских материја), пошто она с једне стране служе за образовање

мишићнога меса и морају садржавати беланчевине и влакнине, с друге стране имају да подржавају за живот неопходно дисање, за што служе нарочито скроб и масти, јер се тиме производи топлота потребна за живот и варење. Јела од меса садрже поглавито влакнину и лакше се варе и без сумње печено месо лакше од куваног, но биљног јела. Осем меса, које се може сматрати као стврднута крв, хранљиве су беланчевинасте, слатке и брашнасте биљне материје, као н.п. саго, пиринач, крупа (бунгур), криз, просо, овсена и ељдана каша, пасуљ, грашак, боб и сочиво (леће). Без сумње хлеб је мање хранљив но месо, али ипак он има и понека преимућства. Тако за шкрофудозну децу бели је хлеб здравији но обични црни и ражани хлеб. Кромпир (кртоле), мрква (шаргарена) кељ, купус и остало зеље поглавито су образовачи масти и потребују за своје допуњење образоваче меса, дакле чорбе (полевке) од меса. Водена садржина и киселина воћа и неког поврћа дејствују расхлађујући на крв и здраве су за младеж.

Свакако вода је најбоље и најздравије пиће за младеж, пошто она многоструко пробитачно утиче на крв, варење и испаравање. Најбоља је и најздравија јаковна изворска и бунарска вода, јер она садржи још угљене киселине, која оживљује, окрепљује и гаси жеђ. Осем воде млеко је најприродније пиће за младеж, напротив пића, која загревају и садрже алкохола, као пиво, вино и ракија, сама кафа, чај и чоколада, нису пробитачна ни здрава за младеж. За одрасле кафа има то дејство, што пријатно покреће у душевном раду, повећава примчивост за чулне утиске, уобразиљу и расуђивање. Црна кафа после јела потпомаже варење, кафа с млеком спречава га. Исто тако чај дејствује узбуђујући на живце, тако да се после попијеног чаја ради лакше, јер мишљење постаје живосније а размишљање опет обилатије. Сви зачини опет драже и загревају, а шећер без сумње потпомаже варење, или напада и квари зубе као и сви остали слаткини.

Најзад влажан ваздух слаби растежну моћ мишића, пошто он одводи из тела електрицитет, сув напротив дејствује сметљиво, јер он преоптерећава тело опет електрицитетом. Влажан, топао ваздух спречава испаравање тела и због тога ослабљава, чини митавим и малаксалим. Још је шкодљивији влажан, хладан ваздух, пошто он одузима кожи топлоту и тиме спречава кожно и плућно испаравање, тако да он због тога лако проузрокује плућне болести.

По овим утицајима, које чине јестива (хранива), клима и ветрови на мишићни и живчани систем, морају се одмеравати сва захтевања, која се односе на напор и рад младежи. Али се могу често целисходном дијетом лечити и душевне мане, но пре свега биће мање опасности, чим се у суђењу питомаца узму с тим у рачун и сви ови спољашњи услови и утицаји, да се не би иначе неправедно судило и поступало с децом. А ово је за васпитача од неизмерне важности, јер чим је он

правичан он задобкје себи тиме поверење својих васпитаника (пито-маца) напротив неправедан укор не само да ништа не застрашава, него штети и васпитачев углед. Јер ако васпитаник једном примети, да се васпитач љути, да је неправичан и напрасит, тада он изгуби поверење у његову интелигенцију (разбор, памет), поштовање пред његовим ауторитетом, без кога он не вреди, и започиње у самоћи да га критикује и да се при свакој изреченој му казни брани изговором или гуњњавем. Тада се развија онај неблагословени однос, где не влада тако нужан и потребан ауторитет а пијетет (поштовање) оставља се опет вољно судбини, где влада само право јачега а слабији опет држи то за дозвољено, да неједнакост силе отклони недозвољеним и неделикатним начином, лажју и преваром. Дакле тако су незнатни по испољавањима они наведени обзири, али тако важни и знатни могу они постати за целокупно морално стање васпитачево. За то не треба никад губити из вида, да неправда највише кварн и деморалише и нагони на сва могућа неваљалства и злочинства и људе и младеж, пошто она није никоме мила и пријатна, и због овога ваља је се чувати и клонити свуда и на свакоме месту као живе ватре.

Али да се одрже здрави сви делови тела, поред добре и здраве хране, треба за то и снажење и развијање истих, а ово се постиже опет одмереним и правилним покретањем и телесним вежбањем. Јер се овим не само побзђује и одржава неопходна радња (делатност) коже а тиме и материја отклања множину болештина, но се повећава и мишићна моћ а с њоме у исто доба и осећање моћи, свежине и душевне покретљивости.

Како је често изопачено домаће васпитање уопће, уче основни закони Дијететике, како их је поставио добро искусни *Идел р.* Напрезање је практични принцип (начело, закон) Дијететике вели он, али се слаже у томе разјашњујући, да оно с једне стране не сме никад прекорачити извесну меру, с друге стране да после овога мора наступити свагда промена рада и почивка одмора. Радња појединих органа мора се свагда повећавати поступно тако да лакши послови увек припадају јутарњим часовима; на раван начин напрезања поступно опадају пред вече, тако да спавање опет опорави тело.

У овом природном закону промене рада и одмора дечије игре имају свој основ, јер се у њима деца одморе од буди кога рада а ипак се одржавају у радљивости. Отуда треба деци дозвољавати и заштићавати игру а не забрањивати им је, међутим умешати се, да се игра удеси и уреди како ваља. Место обичних дечијих игара неки препоручују такозване „*Фребелове дечије баице.*“ Али је ово више једностраност, која се не може одобрити, из разлога, што се овде у овој игри намеће сврха поучавања; јер сад игра није одмор и самоциљ, него је то опет час наставе (обуке) за децу а не слободна и произ-

вољна игра. Но с друге стране не треба опет себи уображавати, да се може деци штогод допринети тако играјући, јер учење није игра, већ напрезање, рад. Напротив дозволи ли се деци слободно играње, јурење и превртање, тада ће она постати не само телесно окретна, тада после оваке игре наступа не само здрав одмор, него се деца тиме развијају и душевно, пошто се уче пажњи, схватању, мишљењу и измишљању. Дакле нека се мања деца не предусрећу никад непријатно и набусито ако и кад она захтевају једно парче папира (хартије), дрвета или конца, да од тога направе себи ма какву играчку; него нека им се даде, ако она то желе, још и назначење, како она морају прихватити посао, а после то оставити даље њиховом личном измишљању и њиховој способности.

За одрасле једва има које слађе од посматрања деце у њиховим играма, како су она тако душевно весела, тако срећна у некој ситници и маленкости, као и кад вуку за собом један лист хартије на концу или га пуштају горе у вис изнад себе у виду такозваног „змаја,“ кад намештају неке справице или се играју школе итд. Ту им се мора завидети за њихово задовољство и њихову ведрину и веселост. Истина она могу тада својом виком одрасле и узнемиравати; али ови морају ово научити да подносе, јер и дечије игре имају своје неоспорно право и показане користи по њихово телесно и душевно развиће и здравље, а да се и не спомиње још и то, како су и они сâми били негда деца и све ово махом чинили у своме детињству, и да баш за то срећни и добри људи не кваре деци ове њихове нехармоничне радости.

Посматрају ли се деца у игри, тада се врло брзо примети, да она оне играчке, које добијају сасвим готове, мање цене но оне, које она сâма справљају себи. Ово је јасни покрет стварачког човековог духа, који хоће сâм себи да ствара, што му треба. Отуда деца брзо покваре поклоњене им играчке, јер се она брзо насите играњем са стварима, од којих се не дâ ништа даље направити. Радозналост да се види, шта баш стоји иза лутке, у лутци, иза пушке, у пушци итд., нагони децу да разруше и покваре добијену играчку, и тек кад су то учинила, она се обрадују, јер сад то постаје њихово дело.

Пошто се дете лако умори, отуда оно обично не истраје дуго у једном занимању, већ тражи почивку одмора, међутим оно се игра или предузима неки други посао, јер се мишићна снага детиња умори брзо.

Ма да је неизменично напрезање и рад телесних вежбања по органима баш природна потреба, то ипак остаје важан задатак васпитачу да још зарана створи детету господарство (власт) над овом природном потребом. Ово се постиже с једне стране тиме, да се претерано напрезање или одступање од реда изузетно допушта, али с друге стране и за то стара, да дочко задобије власт воље над природом, тако да дражење на делатност (радњу) не долази на њега с поља, већ од ње-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

гове сопствене одлуке. Отуда мора дечко напрезања понављати дотле, докле има способности, не само да их по вољи предузима, јер их он тек тада има у сили.

Исто тако дечко се мора учити и да дубоко дише, за што дају најзгоднију прилику певање и гласно читање. Даље он се мора навикавати и на право држање тела, а при дужем послу опет допустити му, да с времена на време размењује седење са ходањем и стајањем. Где се да прилика за гимнастику, телесно вежбање, мора дечко увек узети удела у њој; шета ли се отац мало подаље, онда нека поведе са собом и своју децу, да се тако навикавају на дуже напрезање; али се мора тада и за то старати, да се тиме одузете њихове силе чешће замењују добром и здравом храном, а после умора и довољно одморе. Да деца требају зарана да очврсну против ветра и непогоде, жеге и хладноће глади и жеђи, разуме се само од себе. За то нека се облаче лако, нарочито да се оставља врат гб, а тако исто и руке, али напротив да се добро пази на топле ноге и стомак. Врло многи родитељи често се жаде горко на болешљивост своје деце, али никад не помишљају, да су они сами умртвили дочију кожу одвећ топлом одећом и тиме је учинили примчивијом за ваздух и хладноћу. Најзад није добро ни мудро сажаљевати децу, кад су пала, јер се она тиме више мазе и граде слабостијама, већ их напротив треба што више подржавати и учити, да бол снесе и утаје. Исто тако не треба се никад мешати ни у њихове зајевнице и свађе, него напротив наморавати их, да се што више у свему ослањају мањи на своју сопствену моћ и одбрану и да никад не напуштају своје право, али да при том, као и иначе, никад не вређају и не тлаче туђе право, нити пак икад да чине коме оно, што нису рада да им други чине.

А. Матић

професор гимнасије у пензији

ВАСПИТАЊЕ У ЈАПАНАЦА

Много чудноватог има у Јапану, али је најчудноватија рапидност његовог развића. С правом вели Алфред Стеад, заслужни издавач „Наша отаџбина Јапан“ (књига од 700 страна, која обухвата дела о модерном Јапану, писана пером првих државника и аутора) у предговору ово: „Анали светске историје не описују ни једно слично чудновато развиће једне земље за тако кратко време, као што је Јапан.“ Основ овом лежи у подударачу двају момената противних по садржају и времену једно за другим: у необичном патриотизму и националној свести (Јапан за Јапанце), која је тако далеко ишла, да је Јапанцима

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unlib.rs

до 1863. године било забрањено да напуштају своју земљу, а да је странцима забрањено било усељавати се у Јапан; у способности асимилувати европску културу, када је земља била отворена за интернационални саобраћај (од 1868. год.) Од тога доба становништво се умножило више него на 10 милиуна душа (према последњем попису било је становништва 43,758.415) и скупа увоз и извоз порастао је за време од 1872. до 1898. год. од 63 милиуна на 928 $\frac{1}{12}$ милиуна марака. „Нигде у свету нема сличнога прираштаја,“ као што вели маркиз Ито, чувени државник, који је дао Јапану нову конституцију.

Ми смо цитирали два стварна основа јединственог полета у Јапанаца. Не мање је значајно стварање уставног система владавине, за које, као што је речено, има да се благодари маркизу Ито-у. У овоме погледу јапански је пример поучан за друге земље. До 1867. год., или, боље рећи, до 1871. год. Јапан је био феудална држава; дужности администрација биле су наследне и ограничене у извесним породицама. Године 1867. дође рестуарација, и феудалног система мало по мало нестаде. Тадашњи државници једногласно су дошли до закључка: да феудализам слаби ширење нације и спречава напредак („Наша отаџбина Јапан,“ стр. 656.). Услед тога они упутише цару петицију, да се феудални систем владавине укине, и то се изврши царевим указом 1878. год. Привилегије војног сталежа биле су укинуте, и зајемчена буде потпуно слободна вероисповест. Једна од жалосних последица феудалног система, као што Катајама примећује, била је у презирању свакога рада. Од укинућа феудализма индустрија корача победоносно.

Вредно је поменути разноврсну и одличну организацију техничке наставе у Јапану. Године 1900. Јапан је бројао не мање но 1008 техничких школа, које су поглавито морале да служе смеру да се земља учини независном од страних стручњака. Држава годишње одобрава 300.000 марака за спремање техничких учитеља јапанске народности. Главни су предмети („Наша отаџбина Јапан,“ стр. 478.) бојење, ткање, рад с металом и дрветом, шарање, цртање модела, свиларство, лаковање и т. д. Напред поменути маркиз Ито чак је основао вишу инжењерску школу, из које је већина инжењера сада у служби земаљске индустрије.

Јапански систем васпитања у главном је тек за време рестуарације (од 1877. год.) уведен. Феудални господари, као што граф Окума вели („Наша отаџбина Јапан,“ стр. 187.), много су се занимали пљачком и вођењем ратова, те нису могли поклањати пажње литератури или васпитању.

Одмах по рестуарацији прва дужност наново постављеног цара била је да уведе у Јапану западно-европски систем васпитања. Један је закон одређивао, да сва деца од шесте године морају да се школују. Данас походе школу 85% јапанске деце. Год. 1871. установљен

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

WWW.UNI-N.S.R.S.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

је самостални одељак наставе министарства и 1873. буде публикован
 потпуни зборник закона о васпитању.

Велика тешкоћа у васпитању у Јапанаца у томе је, што су писмена њихова измешана с кинеским. Јапански је слог двојак: тако звана *катакана* више се употребљава за научне радове, *хирагана* за популарне радове. Али ипак Јапанци обично употребљавају кинеска писмена помешана са хираганом. Отуда је разлика између књижевног језика и говорног. Ми овде можемо жалити као и граф Окума који вели: „Тешкоћа која долази између писања и говора није само тешкоћа интелектуална, већ она и успорава рад, и студирање потребује такав губитак времена, да је немогућно наћи довољно времена за физичка вежбања.“ У току 20 година чињени су предлози за реформе: или искључиво придржавати се јапанске азбуке, или увести латинска писмена и хоризонтални положај писмена место вертикалног.

Друга тешкоћа, али која у исто време представља преимућство јапанског система васпитања над нашим, јесте у недостатку једне вере око које би се сви концентрисали. Кинеска философија, будизам, Кантова философија, хришћанство стоје једно поред другог и „за већину народне масе остаје једно ништа: све се налази у стадиуму пометње,“ као што вели граф Окума. Али преимућство лежи у томе, што се у школама не предаје веронаука, већ место ње моралне поуке. Што је Француска у неколико увела и чему Немачка тежи, у Јапану се већ остварило. У свима јапанским школама па и у основним предају се моралне поуке. С правом вели граф Окума: „Оно што треба да буде достојно нарочите пажње састоји се у искључењу сваке религиозне догме при настави моралних поука у основним школама, и те се поуке чисто световно уче.“

Даље, тешкоћа лежи у томе, што се цела настава не може да предаје јапанским језиком; на универзитету, на пример, римски закон чита се на француском, а право на немачком. Само у Вишој Школи *Semon Gakko* цела настава предаје се на јапанском језику. И најпосле је велика оскудица у јапанским уџбеницима; тако исто само Виша Школа *Semon Gakko* има своје уџбенике.

Сад ћемо укратко да прегледамо врсте школа у Јапану. На први поглед на цело јапанско кретање васпитања добијамо овај преглед:

- Од 6. до 9. године . . . . . редовна основна школа,
- „ 9. „ 12. године . . . . . виша основна школа,
- „ 12. „ 17. године . . . . . лицеум (гимназија)
- „ 17. „ 20. године . . . . . стручне школе
- „ 20. „ 23. или 24. године . . . универзитет

Средња година живота (старости) једног свршеног слушаоца универзитета износи $26\frac{3}{4}$. У редовној основној школи, сем моралних по-

ука и јапанског језика, учи се рачун и гимнастика, а такође евентуално пртање, певање или ручни рад. Ове основне школе, у којима не сме да се заводи школарина, основали су градови или сеоске општине. У вишим основним школама међу предмете долази јапанска историја, општа знања, евентуално још и сеоско газдинство, трговина и енглески језик.

У грађанским школама заузето је много времена на сувремена знања. Тих школа било је у Јапану 1902. године 292, од којих су 34 установе приватних личности и округа. Њих је походило 102.304 ђака, а на издржавање тих школа утрошено је 9,842.800 марака. Грађанске школе могу да походе само они који су свршили двогодишњи курс више основне школе, а нису млађи од 12 година.

Виших девојачких школа за средњи сталеж било је 1902. год. 70 са 17.540 ученица. У овим школама предају се: моралне поуке, јапански језик, енглески или француски, географија, математика, природне науке, музика и гимнастика. Издатак на издржавање девојачких школа 1902 год. износио је 2,629.860 марака. На редовне учитељске школе, којих је 1902. год. било 54, утрошено је 6,042.080 марака; на више учитељске школе (у Токију и Хиросиму) утрошено је 1,176.880 марака. А из државне благајнице издано је 1903. год. на издржавање Више Женске Учитељске Школе 195.640 марака.

Више школе (лицеји) имају задатак да спремају за универзитет, и одговарају нашим гимназијама. Таквих школа сада има осам, а све су на државном буџету. У њима ученици имају право да бирају између енглеског језика и немачког, или енглеског и француског, или француског и немачког. Они већином живе у пансионату. Године 1903. издато је на те школе 2,121.800 марака.

У стручним школама настава траје три године. Стручних школа има: пет за медицину, једна за стране језике, вештине и музику, и мноштво других које су основале општине или приватна лица. Ових школа било је 1903. год. 57. и издатак на њих износио је 1,306.000 м.

Сада ћемо да пређемо на универзитет. Универзитета сада има два: у Токију и Киоту; трећи има да се отвори у Сендају. Царски универзитет у Токију има шест факултета (права, медицина, техника, литература, природне науке и сеоско газдинство). Противно пређашњем има данас много професора Јапанаца који су студирали на страни. Савајанаги („Наша отаџбина Јапан,“ стр. 200) вели: „Спрема на нашим универзитетима може се упоредити са спремом сваког европског и америчког универзитета, и настави њиховој може наша да служи за углед.“

Курс наставе траје четири године за медицину и права, и три године за остале факултете. На универзитету у Токију има сто катедара са толиким истим бројем професора; нешто мање у Киоту. Године 1903. било је 4.076 слушаалаца, и издато је 4,776.060 марака.

Универзитети не могу да приме све оне који би желели да се у њима образују. Од 40.000 лекара и хирурга, којих има у Јапану, само 600 имају универзитетско образовање. Од конкурената може тек једна трећина да се прими у универзитет. Студенти су у осталом ослобођени војне службе до 28. године и могу као једногодишњаци добровољно да служе. А да би се помогли у оскудици универзитета, основане су при универзитетима школе за образовање: једна за кинески језик и литературу, и једна за природне науке; сем тога, више школе: једна за физику и хемију, за математику, за енглески језик и литературу, и за стране језике и литературу. Заједно са оба универзитета има дакле осам виших школа у Јапану, које све стоје под непосредном управом министарства народне просвете. Конкуренти имају да полажу испит; њихови одговори бележе се и шаљу окружној просветној управи, где изабрани одбор прегледа документа и нумерише их.

Нарочиту пажњу заслужује технички факултет, који се дели на девет курсева, а сваки курс траје три године: 1. наука за грађанске инжењере, 2. примењена механика, 3. бродарство, 4. оружје, 5. електрицитет, 6. архитектура, 7. примењена хемија, 8. експлозивна тела, 9. познавање мина и метала. Нарочита се важност придаје — као што гласи специјалан извештај царског универзитета у Токију — практичним предавањима, која имају циљ: да спреме студенте за практично примењивање стечених знања. Резултате ове практичне наставе, на пример, у науци о експлозији, они су сјајно показали без сумње при опсади Порт-Артура.

У факултету природних наука важан је институт сисмологије. Заиста је Јапан створио науку сисмологије за кратко време од двадесет година. Сисмологичку опсерваторију можемо сматрати као светски украс. Сем тога заслужује пажње морско-биолошка станица (између залива Сајамског и Токијског).

С немачког С. Сџева

ВАСПИТАЊЕ ЖЕНСКИЊА У ЈАПАНАЦА

Јапан је земља која необично брзо напредује. Она је као феудална за десет година (1867.—1877.) постада модерна уставна држава. И данас се Јапан може у најбољем смислу ове речи назвати модерном државом, чија култура може да се мери са културом западно-европских држава. А ово се може приписати положају јапанског женскиња. Још од појаве будизма и Конфучијеве науке заузеле су жене готово исти социјални положај као и људи. Тада није било ни трага — као што вели Нарузе, оснивач првог женског универзитета у Јапану — оне „варварске идеје“:

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

да су људи све, а женскиње ништа. И на политику су жене имале утицаја, и девет је жена седело на јапанском престолу. Нарузе тврди чак да су се оне и на бојном пољу одликовале. И као књижевници биле су оне од значаја; и заиста многе старо-јапанске класичне производе написале су жене. У току ширења будизма и Конфучијеве науке жене су изгубиле свој ауторитет, и паралелно са ширењем феудализма расла је и потчињеност женскиња. У оно доба, дакле до половине 19. века, било је женскињу управо забрањено да сем газдинства, као: кување, шивење, ткање, спремање чаја и гајење цвећа -- друго шта да уче.

Али и за жене наста пролеће европске културе и укидања феудалног система. Граф Окума вели: „Многи су мишљења да женама није потребно више васпитање, али њихов број опада сваким даном. Ја сам увек држао да је логично и право, да женскиње, ако желе, морају да добију образовање које би било равно образовању мушких.“ Васпитање женскиња од доба рестуарације у Јапану учинило је велики напредак. Већ године 1902. било је 70 виших девојачких школа, за које је у истој години било утрошено 2,629.860 марака. Виши семинар за васпитање женских кандидата за учитељице имао је 1903. год. 361 студенткињу; издатак је износио 195.640 марака. У редовним основним школама уче се заједно дечаци и девојчице. Јавне средње школе такође су приступне женскињу. Али је за напредак највише учинио професор Јинцо Нарузе оснивањем женског универзитета. Нарузе је три године темељно студирао у Америци васпитање женскиња, вратио се у Јапан 1894. год., и 1896. год. публиковао је књигу „Васпитање женскиња,“ која је лепо примљена и донела је оснивање виших девојачких школа (Koto-Jo-Gakko). Ове школе биле су тако похођене, да њихов број није био довољан, и приватне девојачке школу буду отворене у целој земљи. И сада изађе професор Нарузе са својим планом, да оснује универзитет за женскиње, и задобије у Токију људе, као што су маркиз Ито и граф Окума. Тако је 20. априла 1901. год. могао да се отвори први универзитет за женскиње. Универзитет се дели на одсек за газдинство, одсек за јапанску литературу и такав исти одсек за енглеску литературу. У почетку је било 250 студенткиња. Сем њих, дође толики исти број из приправног одсека. Друге године порасте број посетилаца до 800, а треће до 1.000.

Чудновато нам изгледа како то да се још у почетку када је ова идеја хватала корена, није упало у обичну једностраност, као што је то било са европским земљама, које су тежиле само интелектуалном усавршавању. Тим пре су се морале јапанске школе, као што Нарузе вели, тако удесити, да девојке за време свога школовања не постану неспособне за домаћи живот, када се по свршетку школовања врате својим кућама. Дакле, питање о реформама женскиња стављено је у Јапану релативно на земљиште за које се Ellen Key борила и у својој

књизи „О љубави и браку“ заступала. Нарузе вели дословце: „Ма да су у универзитету смештене 500 пансионаткиња, које долазе из најудаљенијих крајева земље, ми смо већ одмах у почетку имали на уму да школски живот у универзитету што више одговара домаћем. То је особина нашег универзитета, који је већ и у публици наишао на одобравање. Наше дворнице за спавање састоје се из 17 „домића“, и ни у једном нема више од 25 студенткиња. Управитељка им је место мајке, а оне међу собом гаје сестринске осећаје. Кување, прање, постављање стола, намештање соба, вођење газдинства и сви домаћи послови подлеже контроли пансионаткиња. Њихова свакодневна занимања морају да их подсећају на домаћи живот у њиховом месту и практично се уче да умеју стварати добро уређену привлачну кућу. Девојке које живе у просторијама универзитета радују се тој домаћој атмосфери.“

Друга је важна тачка у јапанском васпитању женскиња — вера. Противно реакционарним партијама у данашњој Немачкој, у Јапану не само што није заступљена религиозна морална настава, но чак и васпитање не стоји у вези са религијом. Нарузе вели: „Васпитање нема никаквог права да се дотиче религиозног система; ако то чини, оно напушта свој сопствени задатак. Тако исто не сме допустити да се ма у којој школи понаша непријатељски спремама које било вере, нити се она учи, нити се сме ширити. Ми морамо да се трудимо да избегавамо да не упаднемо у обе те погрешке. Учители оmlадине морају да имају дух толеранције за све религије, и они морају својим ученицима да оставе потпуну слободу да исповедају коју хоће веру; у исто време они су дужни да се труде да им уливају више животне принципе, и да теже да подижу духовно своје ученике не утичући на њихова индивидуална веровања. Таква је настава кадра да у студенткиња учврсти убеђење у праву и вечиту истину и да избаци споредне, од мање важности, појмове њихове религије. Даље од овога васпитање не сме да улази у наставу религије. Женски универзитет почива чврсто на овој основи.“

То су златне речи које заслужују да се чују управо данас у класичној земљи науке, у образованој и напредној Немачкој.

Ту одмах треба напоменути да 1900 женскиња врше дужност у поштама, а према уређењу „за службу су способне неударе женске од 15—30 година; женске морају бити слободне домаћих брига и дужне су да одслуже две године.“

С немачког С. С-ћева

...и др. ...

БЕЛЕШКЕ

БЕЛЕШКЕ ИЗ НАУКЕ И ПРОСВЕТНИ ЗАПИСИ

Годишња производња платине — износи сад на 5000 килограма и то на 95% само из Русије. Експлоатација платине у Русији истина није државни монопол, али му се доста приближује јер има свега 6 концесионираних предузимача. — Платина се рафинује поглавито у Немачкој, Енглеској, Француској и Сједињеним Државама.

Цена платине, тога за хемијску индустрију важног метала била је 1825 г. 360 марака килограм, али нарочито од 1875 г. стално расте и последњих година попела се на 2250 до 2480 марака за хемијски чисту платину а за руску руду на 1800 до 2000 М. Изгледи су да ће цена бити нижа.

Средња цена у маркама за 1 килограм.

	Злато	Сребро	Платина
1875	2750	166	640
1880	2750	158	800
1885	2750	142	880
1890	2750	140	2000
1895	2750	87	1370
1896	2750	90	1440
1897	2750	81	1600
1898	2750	78	1840
1899	2750	80	2080
1900	2750	82	2320
1901	2750	79	2480
1902	2750	67	2300
1903	2750	72	2400
1904	2750	—	2400

*

Злато из морске воде — Количине злата у морској води тако су незнатне, да се до скоро није ни помињало на добивање тога злата. У по-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Средње време пак према вестима познати енглески научник Рамсе са његовим асистентом Литфилдом извршио је велики број опита и израчунао је, да у 1 тони морске воде има 0.065 гр. злата. У базену једном од 8 акра површине (1 акра = 40.467 ара) може се добити за 300 радних дана количина злата у вредности од 144.000 фунти стерлинга. Поводом таквог извештаја Рамсејеви образовац је већ један синдикат за евентуално експлоатисање тога проналаска.

*

Научни течајеви у Јени — биће ове године од 21. јула до 3. августа. Свега ће бити седам врста течајева и то: I. природно-научни течајеви за ботанику, популарну анатомију, физиологију мозга, зоологију, геологију, и физику; II. педагошки течајеви за историју педагогике, педагогику, дидактику, ходегетику, методiku религијске наставе, школску организацију; III. течајеви за психологију детета и педагошку патологију; IV. течајеви за женско образовање; V. геолошки, историјски и филолошки течајеви; VI. течајеви за уметност; VII. течајеви за језике: немачки, енглески и француски.¹

*

Алкохолизам и дегенерација — За лекара је од највеће важности наслеђе алкохолске дегенерације, опадање наше расе. Једна од најочевиднијих појава опадања је увећана неспособност жена за дојење, што је у толико та чињеница ваљнија, пошто вештачко гајење и храњење одојчади не може никад надокнадити мајчина прса. Велика множина жена које своју децу не доје, у ствари није способна за то. И ова неспособност расте непрестано. По варошима у Немачкој и Швајцарској има већ више од половине свих жена које не могу да доје. Статистичко истраживање више од 1600 породица показало је да је ова неспособност наследна. Ако једна жена не може да доји онда готово без изузетка не може да доји ни кћи и изгледа да је способност за то неповратно изгубљена за све потоње генерације. Даље се показало да је пијанство један од најважнијих узрока те регенерације. У 78% случајева где је мајка још могла дојити, а кћи не, отац је био неумерен потрошач пића по навизи, 42% чак и древна пијаница. Напротив у породицама где и мајка и кћи могу дојити, пијанство је врло ретко. Поближим се испитивањем показало, да је хронични алкохолизам очев главни узрок неспособности дојења код кћери. Но ова је неспособност само симптом општег опадања, јер с њом иду паралелно наследне болести живаца и душевне болести сваке врсте, као диспозиција за хроничне заразне болести, особито за туберкулозу, трујење зуба. Између 384 жена способних за дојење, било је 36 које су имале зубе потпуно без мана, сви су им зуби били на броју и ни један није био натруо. Између 658 неспособних за дојење нашле су се само две, код којих су зуби били читави. Исто тако има јасне везе између хроничног тровања алкохолком код оца и неотпорности деце против туберкулозе и нервних болести. Целокупан износ статистичког прегледа да кћи једног пијанице може своје јесте дојити дете редак случај. Правило је пак, ако је отац био пијаница, кћи губи способности дојења, и та је способност неповратно изгубљена за све будуће генерације.

Неспособност дојења није усамљена појава. Она је удружена са другим симптомима опадања. Деца се недовољно хране, дегенерација се пење

¹ Програм ових предавања може се добити бесплатно код код-ра В. Бакића, професора у Београду.

с појаса на појас и на крају крајева после бескрајних патњи води пронасти племена. И то се све збива, што се траје непрестајно из дана у дан, из године у годину, поколењима, преоптерећава једним отровом, отровним излучивањем једне гљивице, дрождане гљивице! Сваке се године баца на гљивице огромно мноштво наше најбоље хране, жита, воћа, десетина се целокупне радне снаге свих културних народа троши на то.

Један од најважнијих узрока опадања је алкохолизам. То је очигледно и тога ради одбацимо алкохол.

*

Женскиње на универзитету — На берлинском универзитету било је уписано у овогодишњем зимском семестру 619 женских слушалаца. То је највиши број, који је до сада постигнут. Прешлог зимског семестра износио је број женских универзитетлија 562, а претпрошлог 552. До сада је највише женских слушалаца било школске године 1901—02. Било их је тада 611. Од овогодишњих 619 њих је 160 иностранкиња. Од свега женскиња њих 65, дакле 10% је уписано на основи положеног испита зрелости.

*

Хигијенске мапе у основним школама — Заузимањем пештанског врховног варошког физикуса Др. Младена Мађаревића увешће се у свима пештанским основним школама мапе, у којима ће бити разумљивим народним језиком исписана најважнија правила из хигијене. Ове мапе нису никакав пештански оригинал, јер су оне већ уведене у Вајмару, Бечу и у другим већим градовима у Немачкој и у Аустрији, али су поред свега тога похвална институција, пошто се деца никада не може довољно наговорити да чувају своје здравље и да пазе на чистоћу.

ЈАВНЕ ЗАХВАЛНОСТИ

Господин Коста Ајдачић, монопол надзорник из Крагујевца, претплатио је школи лишанској (ср. драгач. окр. чачан.) лист „Просвету“ за 1905. г. као његов дар школи. Управа школе лишанске изјављује дародавцу захвалност.

Ради вечите успомене на пок. *Милутина Гарашанина* бив. министра председника, сакупљени пријатељи из града Враћа положили су сто динара фонду сиром. ученика-ца враћ. основ. школа, те тиме уписали пок. Гарашанина за добротвора овога фонда.

Управа поменутог фонда изјављује овим путем своју захвалност дародавцима.

„Просветни Гласник“ излази у месечним свескама од 6 и више табака, на великој осмини. — Стаје годишње: за Србију 12 динара, за друге земље 15 динара (франака). — Прегилата се шаље Управи Државне Штампарије Краљевине Србије у Београду. — Рукописи се шаљу уредништву (Министарство просвете и црквених послова у Београду). Они се, на захтев писца, враћају.

Одговорни уредник **Влад. Т. Спасојевић**

ШТАМПА

Краљице Наталије ул. бр. 82.

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА